

Mar a Déarfá!

An Focal Scríofa don Chainteoir Dúchais Gaeilge

Croí na Scéime

Arna fhoilsiú ag
Breacadh
Casla
Co. na Gaillimhe.

An Chéad Chló 2017
(fain ainm 'Treoirleabhar an Teagascóra')
An Dara Cló 2018
© Breacadh 2018

ISBN 978-1-910892-12-1

Gach ceart ar cosaint. Níl cead aon chuid den leabhar seo a atáirgeadh, a chur i gcomhad athfhála ná a tharchur ar aon mhodh ná slí, bíodh sin leictreonach, meicniúil, bunaithe ar fhótachóipeáil, ar thairfeadh nó eile, gan cead scríofa a fháil roimh ré ón bhfoilsitheoir.

Níl cead an CÓRLÁN nó liostaí / bainc focla ná uirlisí anailíse / meastóireachta an tsaothair seo a úsáid mar bhunús le saothar ar bith eile gan cead scríofa ón bhfoilsitheoir.

Dearadh: Olivia Hearne
Obair Ealaíne: Ken Lee

Mar a Déarfá! An Focal Scríofa don Chainteoir Dúchais Gaeilge © 2017

CLÁR

1. I mBeagán Focal	10
2. <i>Mar a Déarfá!</i> mar scéim tosaigh litearthachta: An Cód Soiléir	19
3. <i>Mar a Déarfá!</i> mar scéim idirghabhálach litearthachta: Anailís & Pleanáil dá Réir	27
4. An Córlán	39
5. Na Focla Místuama (na hAmharcfhocla / focla ardmhinicíochta)	138
6. Measúnú Leanúnach ar an bhFoghlaim	145
Aguisíní	
<i>Aguisín 1:</i> 7 bPóstaer don Chód Soiléir	151
<i>Aguisín 2:</i> 7 bPóstaer don Chód Doiléir	158
<i>Aguisín 3:</i> Spraoi le Scileanna! (sraith shóisearach bunscoile)	165
<i>Aguisín 4:</i> Aibítir na Gaeilge	175
<i>Aguisín 5:</i> Na Focla Místuama (Leagan an Chaighdeáin)	177
<i>Aguisín 6:</i> Líonta na nDamhán Alla	181
<i>Aguisín 7:</i> Scéim Mháire Ní Chéilleachair	196
<i>Aguisín 8:</i> Foclóirín Téarmaíochta	206

Tiomnaítear an saothar seo
do **Sheosamh Mac Donncha**, nach maireann,
ceannródaí agus fear físe,
as a chomhairle, a thacaíocht agus a chairdeas gan sárú.

Maireann lorg a láimhe is a chuideachta chuanna.

Buíochas

Ba mhaith liom aitheantas agus buíochas a thabhairt ar dtús do bheirt bhan chróga! Duine acu sin ná Máire Ní Chéilleachair, oideachasóir agus craoltóir den chéad scoth, go ndéana Dia grásta uirthi. Rinne Máire rangú ar phríomhfhuaimeanna na Gaeilge (Aguisín 7), rud a thug túsphointe agus struchtúr don saothar seo. Tháinig Gobnait Uí Chonchubhair – Ciarraíoch mná eile ón pharóiste céanna nach mór – i gcomharbacht ar Mháire. Ní bréag a rá nach mbeadh aon *Mar a Déarfá!* ann inniu gan í. Is í Gobnait a chomhstiúraigh an bhunobair seo, a rinne taighde agus a dhear formhór na n-acmhainní liom agus a leasaigh na cleachtaí tacaíochta ar líne arís agus arís eile nuair a tháinig muid ar chleasa nó ar ghníomhaíochtaí a mheas muid a d'fheabhsódh iad.

Buíochas ó chroí chomh maith le Máirín Uí Niaidh, mo leathbhádóir i mBreacadh, as an obair mhór a chuireann sí isteach i saothair uile Bhreacadh. Is cinnte nach mbeadh *Mar a Déarfá!* ann ach an oiread gan í! Is mór agam a comhairle mar bhean a bhfuil tuiscint, muinín agus saineolas faoi leith aici ar mhúineadh na fónaice agus na litearthachta i ndiaidh na mblianta atá caite againn ag saothrú an ghoirt seo.

D'oibrigh foireann mhór chainteoirí dúchais Gaeilge ar an leagan Connachtach seo de *Mar a Déarfá!* Chaith cuid acu dua le cleachtaí agus cuid eile le haistriú ábhair, le rangú agus le taifeadadh fuaimeanna nó le cumadrimeanna! Táimid go mór faoi chomaoin acu uile; Róisín Nic Dhonncha, Caitríona Ní Chonaola, Geartrúd Mhic Con Iomaire, Siobhán Seoige, Anna Ní Chartúir, Jane Uí Mhainín, Caitlín Ní Chualáin agus Caitríona Ní Ghriallais a d'oibrigh ar ghnéithe éagsúla den ábhar, nó a chuir comhairle orainn maidir le cúrsaí canúna. Gabhaim buíochas freisin le hÁine Mac Namara Uí Ghrádaigh a roinn a cuid saineolais ar chláir éagsúla fónaice go fial linn, agus le Jacaí de Brún agus Seán Mac Corraidh, údair an tsárshaothair *Fónaic na Gaeilge*, a chuir comhairle orainn agus a spreag go mór muid agus *Mar a Déarfá!* á fhorbairt againn.

Ár mbuíochas chomh maith le Neasa Ní Chuaig, Bairbre Ní Thuairisg, Paula Nic Cionnaith, Ciara Ní Niaidh, Beirín Ní Chuinn, Róisín Elsafty, Rónán Brown, Deirdre Ní Thuathail & foireann Chló Iar-Chonnachta, Mairéad Breathnach, Stiofán Seoige, Máirín Mhéinín Ní Chonghaile, Cathleen Ní Chonghaile (Cleas Teo.), Fionnuala Ní Ghiobúin, Máire Seoige, Muireann Ní Chuív, Brian Ó Curnáin, Lillis Ó Laoire agus Diarmuid Ó Sé as a dtacaíocht.

Tá buíochas speisialta ag gabháil do bhainistíocht agus do bhaill agus d'iarbhaill Choiste Comhairleach Bhreacadh ón bhliain 2000 anuas; go háirithe do Mháire Uí Éanaigh, duine de bhunaitheoirí Bhreacadh, a raibh sé de sprioc aici ó thús ama go gcuirfí áis den chineál seo ar fáil mar bhunchloch don oideachas Gaeltachta, agus do Sheosamh Mac Donncha, nach maireann, a thug tacaíocht, comhairle agus spreagadh as cuimse dúinn san obair seo, go gcúití Dia a shaothar leis. Buíochas ó chroí fosta le Cróna Ní Ghallchóir, John Kennedy, Mary Walsh agus Tomás Breathnach as a dtacaíocht mhór d'fhoireann Bhreacadh síos trí na blianta, do chomhordaitheoirí aosoideachais na Gaeltachta agus go speisialta do na foghlaimeoirí fásta a thug moltaí agus aiseolas luachmhar dúinn faoi na hacmhainní seo agus iad á bhforbairt agus á dtástáil againn.

Táimid fíorbhuíoch de bhaill reatha Choiste Comhairleach Bhreacadh chomh maith as a dtacaíocht leanúnach; Eithne Nic Dhonnchadha, Cathaoirleach Bhreacadh & Stiúrthóir Aosoideachais le Bord Oideachais & Oiliúna na Gaillimhe-Ros Comáin; Dolores Mhic Géidigh, Eagraí Litearthachta d'Aosaigh, Bord Oideachais & Oiliúna Dhún na nGall; Breandán Ó Lionáird, Príomhoide, Coláiste Ghobnatan, Bord Oideachais agus Oiliúna Chorcaí; Máirtín Ó Móráin, Áisitheoir Oideachais Pobail, Bord Oideachais agus Oiliúna Mhaigh Eo, Shligigh & Liatroma agus Nicola McCarthy-Hanlon, Eagraí Litearthachta d'Aosaigh, Bord Oideachais agus Oiliúna Phort Láirge & Loch Garman.

Ar deireadh, is rímhór againn an tacaíocht dílis atá tugtha don saothar seo le blianta anuas ag Ferdia Mac an Fhailigh, Foras na Gaeilge agus ag Muireann Ní Mhóráin agus foireann COGG. Tá codanna éagsúla an tsaothair seo á gcomh-mhaoiniú le tuiscint agus le foighne ag an dá eagrais ó chuaigh muid i bpáirt leo sa bhliain 2009.

Ar scáth a chéile a mhaireann na daoine!

Mar a Déarfá! *An Focal Scríofa don Chainteoir Dúchais Gaeilge* © 2017

Réamhrá

Cúlra & an Bunchóras

Bunaíodh Breacadh sa mbliain 2000 le tacaíocht a chur ar fáil do sheirbhísí aosoideachais na gCoistí Gairmoideachais na Gaeltacht (na Boird Oideachais & Oiliúnaíocht). Óntús, thuig Coiste Comhairleach Bhreacadh go raibh easpa mhór muiníne ar go leor foghlaimeoirí fásta i léamh agus i scríobh a dteanga dhúchais agus go raibh géarghá le scéim fónaice / litrithe mhionghrádaithe sa nGaeilge, le gabháil i ngleic leis seo.

Chuir muid mórthaighde eolaíoch ar fhocla ‘ardmhinicíochta’ sa nGaeilge i gcrích i 2007. Foilsíodh *Liostaí Bhreacadh*, ina bhfuil cuntas le fáil ar na focla is coitianta i labhairt na teanga sna ceantair Ghaeltachta, agus i scríobh na Gaeilge, idir chanúint agus chaighdeán. Ina dhiaidh sin, bhailigh muid agus rinne muid anailís ar na dearmaid choitianta scríofa a bhíonn ag foghlaimeoirí fásta agus ag gasúir scoile (aríst, sna canúintí éagsúla). Chreid muid go mbeadh ról tábhachtach ag an dá phíosa taighde sin in aon chóras a chuirfí ar fáil. Tosaíodh i mbun mórthaighde ansin ar dhea-chleachtais ár linne i dteagasc na fónaice agus na litearthachta, **ar bhonn fianaise**.

I measc na bhfoinsí taighde agus na córais is mó a chuaigh i bhfeidhm orainn agus a raibh tionchar acu ar *Mar a Déarfá!*, tá *Phonics Ireland*, *Jolly Phonics*, *Fónaic na Gaeilge*, *Words Their Way*, *Sound Linkage*, *The Newell Literacy Programme* agus *Scéim Foghraíochta Mhuintearais*. Chuaigh an sár-áis ar líne *Spelfabet* i bhfeidhm go mór orainn chomh maith.

Seo bunacmhainní na scéime:

- **Mar a Déarfá! An Focal Scríofa don Chainteoir Dúchais Gaeilge – Croí na Scéime**
(an leabhar seo): déantar cur síos anseo ar an gcóras fhéin agus ar na príomhmhodhanna múinte a mholtar ag na céimeanna éagsúla. Tá uirlisí anailíse agus measúnaithe le fáil ann, chomh maith le liosta de na focla ardmhinicíochta a ndírítear orthu. Is féidir PDF den leabhar seo a íoslódáil, saor in aisce, ar www.maradearfa.ie.
- **An Córlán:** seo cnámh droma na scéime – an córas mionghrádaithe fhéin, ina leagtar síos an t-ord ina múintear 218 cód ‘fuaim-litriú’, agus liostaí focla tráthúla ag chuile chéim. Tá **5 chéim** an Chórláin le fáil sa leabhar seo. (Tá póstaer de na céimeanna, chomh maith le cur síos ar na príomhréimsí a chlúdaítear ag chuile chéim, le feiceáil ar lgh. 28 & 29).
- **2 shraith póstaer** (14 san iomlán)
- **Luaschártaí A4** den chéad 42 fuaim (Céim 1 de *Mar a Déarfá!*)
- **Luaschártaí láimhe** den chéad 42 fuaim
- **Sciob Sceab!** Cluiche déanta focla
- **Sraith físeán agus taifeadtaí fuaime**
- **M’Fhoclóir Fuaimeanna A & B.**
- **Na Cleachtaí Tacaíochta Ranga:** Réimse leathan cleachtaí, bunaithe ar fhormhór na 218 ‘cód’. Cuirfear na cleachtaí seo ar fáil ar líne de réir a chéile.

An Cód Soiléir & An Cód Doiléir

Is é an rud is suntasaí faoi *Mar a Déarfá!* ná go bhfuil sé dírithe ar riachtanais – agus ar bhuanna – an chainteora dhúchais. Is ar an mbunús sin a baisteadh *Mar a Déarfá!* air agus is ar an mbunchloch sin a thógtar na scileanna i **gcódú** (scríobh) agus i **ndíchodú** (léamh) na Gaeilge. Díríonn *Mar a Déarfá!* ar na príomhfhuaimeanna a dhéanann an cainteoir dúchais ina theanga labhartha fhéin a cheangal le ‘cóid’ scríofa na bhfuaimeanna sin.

I gCéim 1, múintear **An Cód Soiléir** – nó na **41 - 43 bunlitriú ar phríomhfhuaimeanna na Gaeilge**. Bíonn ar chumas foghlaimoirí tabhairt faoin tsaorscríbhneoireacht nuair a bhíonn an méid seo foghlamtha acu agus, go hiondúil, is féidir a gcuid scríbhneoireachta a léamh agus a thuiscint, cé go mbíonn an litriú sa gCód Soiléir amháin, m.sh.:

hua sí aibhale unsin .

(Chuaigh sí abhaile ansin.)

Leantar le céimeanna eile an chláir ansin – **An Cód Doiléir**, nó na bealaí eile le príomhfhuaimeanna na Gaeilge a litriú – go dtí go mbainfidh foghlaimoirí amach ardchaighdeán cruinnis i léamh agus i scríobh na teanga, m.sh.:

An Cód Soiléir: **í**

An Cód Doiléir: **aoi, síos, croí, suí ...**

* Ar ndóigh, níl na fuaimeanna daite thuas uilig díreach mar a chéile, ach ón anailís a rinne muid ar dhearmaid choitianta litrithe ag cainteoirí dúchais, is minic a úsáidtear leithéidí an Chóid Shoiléire ‘í’ do na Cóid Dhoiléire ‘aoi’, ‘uí’ srl.

An Córán agus an Cur Chuige

Tá ord faoi leith molta don teagasc, ar nós ‘SATPIN’ an Bhéarla. Tugann muid **An Córán** ar an gcóras mionghrádaithe seo, mar go dtosaíonn sé leis na 6 fhuaim:

c / ó / r / l / á / n

Sa gcur chuige seo, múintear grúpaí beaga fuaimeanna don fhoghlaimoir, go dtí go mbíonn na 40+ phríomhfhuaim múinte. Cuirtear an bhéim ar an bhfuaim ghlan a aithneachtáil agus a rá go cruinn, agus ansin foghlaimítear an litriú is simplí nó is coitianta den fhuaim sin (**An Cód Soiléir**). Tá na fuaimeanna glana le cloisteáil ar Fhíseán 1, ar www.maradearfa.ie. Ba cheart do theagascóirí na fuaimeanna a chleachtadh go maith sula dtosaítear ag plé le cúrsaí fónaice sa rang.

Chomh luath agus a bhíonn dóthain fuaimeanna nua múinte, tosaíonn an foghlaimoir ag Cur le Chéile na bhfuaimeanna le focla a dhéanamh, agus ag Baint ó Chéile na bhfuaimeanna le focla a scríobh agus a litriú. Is dhá scil iad sin a oibríonn as lámh a chéile. Ansin, cleachtaíonn an foghlaimoir Babhtáil Fuaimeanna i bhFocla:

b-án → l-án → lá-b srl.

Ní gá go mbeadh na fuaimeanna uilig ag chuile chéim ar eolas sula dtosófaí ar Chur le Chéile agus Baint ó Chéile fuaimeanna i bhfocla. Is **TRÍD** an obair seo a thugann foghlaimoirí leo na cóid ‘fuaim-litriú’ go minic.

De réir a chéile, léann an foghlaimeoir focla beaga, focla níos dúshlánaí (focla le cnuaschonsain / focla ilsíollacha), nathanna beaga agus abairtí simplí. Bíonn ábhar léitheoireachta, chomh maith le deachtú, bunaithe go tréan ar an gCorlán agus ar na hamharcfhocla atá múinte go dtí sin don fhoghlaimeoir. Ar an mbealach sin, bíonn an méid atá foghlamtha á chleachtadh agus á dhaingniú agus muinín ag an bhfoghlaimeoir tabhairt faoin obair. Tabhair faoi deara go n-úsáidtear focla gan chiall chomh maith sa gCorlán nuair a bhíonn focla samplacha gann, nó le heolas an fhoghlaimeora ar na cóid litrithe a chleachtadh agus a thástáil.

Tá dhá shraith póstaer ar fáil don Chód Soiléir agus don Chód Doiléir (14 san iomlán) agus sraith pictiúr *Cluais an Cholúir* do bhunscoileanna le ‘scileanna ionsaithe focla’ a fhorbairt agus a dhaingniú ar bhealach spráúil (www.maradearfa.ie).

Cé gur le cúrsaí fónaice a leagtar an bhunchloch (An Cód Soiléir), téitear i muinín rialacha litrithe, gramadaí agus eile de réir mar a fheileann, le córas litrithe na Gaeilge a mhúineadh go héifeachtach. Cuirtear béim mhór ar chúrsaí gramadaí – sa gCód Doiléir go háirid – i bhfianaise na n-athruithe rialta a thagann ar fhocla Gaeilge de bharr na dtuiseal, an tséimhithe, an uraithe, srl., agus i bhfianaise neamhchosúlacht fhuaimeanna na mbriathra lena bhfoirmeacha scríofa. Is tríd an **Fiosrú Focal** is mó a mhúintear é seo ar fad (lth. 18). Cuimhneoidh an foghlaimeoir i bhfad níos fearr ar na patrúin agus ‘rialacha’ a oibreoidh sé fhéin nó a ghrúpa foghlama amach.

Gnéithe éagsúla eile den chlár

Chomh maith leis an obair seo ar na príomhfhuaimeanna, bíonn forbairt á déanamh ar scileanna riachtanacha eile, scileanna éisteachta agus idirdhealaithe, mar shampla;

- Gutaí Leathana V Gutaí Caola (bá V bé)
- Consain Leathana V Consain Chaola (mall V. meall) (Físeán 2 ar www.maradearfa.ie)

Arís, déantar go leor den obair seo tríd an **Fiosrú Focal** (lth. 14).

Na Focla Ardmhinicíochta

San am céanna, múintear na focla ardmhinicíochta. Focla an-choitianta iad sin *nach* leanann an Cód Soiléir. Cuirtear de ghlanmheabhair iad mar ‘amharcfhocla’, ar nós focla Dolch an Bhéarla.

Focal Scoir

Cuireadh ceardlanna ar siúl sna ceantair éagsúla Ghaeltachta le hionchur agus aiseolas a fháil faoi na háiseanna thuas agus muid á bhforbairt. Cuireadh an mhodheolaíocht agus na hacmhainní faoi bhráid chomhordaitheoirí aosoideachais, teagascóirí aoslítearthachta, foghlaimeoirí fásta agus múinteoirí meánscoile agus bunscoile (san Iarthar, ó thuaidh agus ó dheas) len iad a mheas agus a thástáil sa seomra ranga. Frítheadh treoir agus aiseolas chomh maith ó shaineolaithe oideachais agus ó theangeolaithe.

An sprioc a leag muid amach dúinn fhéin an chéad lá ariamh ná scéim láidir litearthachta a chruthú a bheadh dírithe go sainiúil ar an bhfoghlaimeoir Gaeltachta – scéim a bhainfeadh buntáiste as teanga shaibhir, chanúnach an chainteora dhúchais agus a thógfadh ar an mbunchloch sin, ag úsáid córas céimnithe agus modhanna múinte den scoth. Tá súil againn gur éirigh linn an sprioc sin a bhaint amach agus go gcuirfidh *Mar a Déarfá!* go mór le cumas, le muinín agus le taitneamh an chainteora dhúchais agus é ag gabháil i ngleic le scríobh agus le léamh na Gaeilge.

Nóirín Ní Ghrádaigh, Eagarthóir
Samhain 2017

1. I mBeagán Focal

Cén Cur Chuige atá i gCeist?

Le cúrsaí fónaice a leagtar an bhunchloch ach téitear i muinín rialacha litrithe, gramadaí agus eile de réir mar a fheileann, le patrúin litrithe na Gaeilge a mhúineadh go héifeachtach.

An Cúrsa é Mar a Déarfá!?

Níor leagadh *Mar a Déarfá!* amach mar chúrsa per se. Baintear úsáid as uirlis shimplí mheasúnaithe le leibhéal an fhoghlaimora fhásta a mheas. Léiríonn an uirlis céard atá ar eolas ag an bhfoghlaimoir agus cá bhfuil na bearnaí ina chuid eolais ó thaobh na fónaice agus eile de, le go ndíreofaí orthu sin. Go bunúsach, is clár nó áis idirghabhálach é *Mar a Déarfá!* a cruthaíodh d'fhoghlaimoirí fásta Gaeltachta a théann ar ais ag a gcuid oideachais. Mar gheall ar an gcur chuige idirghabhálach atá ann, tá *Mar a Déarfá!* an-fheiliúnach le cruinneas scríofa / litrithe a chur chun cinn i meánscoileanna Gaeltachta agus sna hardranganna bunscoile, fite fuaite le hobair an churaclaim. Bheadh gnéithe éagsúla den chlár nó de na háiseanna tacaíochta feiliúnach do ghaelscoileanna agus do ghnáthscoileanna freisin.

An féidir Mar a Déarfá! a úsáid mar chlár tosaigh fónaice?

Ainneoin gur clár idirghabhálach a leagadh amach i dtús aimsire, is féidir *Mar a Déarfá!* a úsáid mar chúrsa *tosaigh* liteartha anois. Pléitear leis na fuaimeanna in ord faoi leith agus liostaí focla teoranta ar ar bhaist muid 'An Córán'. Is féidir an t-ord sin a leanacht le clár fónaice córasach, céimnithe a mhúineadh ó bhonn.

Tá teacht ar ord molta agus liostaí focla an Chórláin sa treoirleabhar seo. Moltar don mhúinteoir ábhar tacaíochta breise a chruthú – go háirithe ábhar léitheoireachta – a bheadh feiliúnach do leibhéil, aoiseanna agus spéiseanna na bhfoghlaimoirí. Moltar go mbeadh aon ábhar léitheoireachta – focla, nathanna, abairtí gearra, scéalta beaga, srl. – i gcanúint an fhoghlaimora agus i gcónaí **bunaithe ar na fuaimeanna agus focla a múineadh go dtí an pointe sin** (na focla ardmhínicíochta / místuama san áireamh). Tá ábhar léitheoireachta do Chéim 1 le fáil ar www.maradearfa.ie.

Ceist na gCanúintí

Tá bunacmhainní *Mar a Déarfá!* ar fáil faoi láthair i gcanúint na Mumhan (Corca Dhuibhne) agus canúint Chonnacht (leagan seo Chois Fharráige). Beidh leagan Uladh á fhoilsiú againn de réir a chéile sna míonna atá romhainn amach.

Tuigeann muid, ar ndóigh, go bhfuil difríochtaí – amanta suntasach! – idir mionchanúintí Chonnacht, agus beidh cóip saor in aisce de chairt na bpríomhfhuaimneanna agus den Chórlán ar fáil gan mhoill sna mionchanúintí seo a leanas (ar www.maradearfa.ie):

Contae na Gaillimhe: An Cheathrú Rua, Camus, Ceantar na nOileán, Dúiche Seoigeach, Inis Meáin, Inis Mór, Inis Oírr, Iorras Aithneach.

Contae Mhaigh Eo: An Eachléim, Ceathrú Thaidhg, Tuar Mhic Éadaigh, Acaill.

Contae na Mí: Ráth Chairn

An Fheasacht Fhóineolaíoch

“It is more logical to teach awareness of the sound system and then **anchor** letter to it. Without phonological/phonemic awareness, children will not be able to benefit from work on phonics.”

– Louisa Moats (1998)

“Phonological awareness is a **prerequisite** of phonics. **If phonological awareness is not developed, phonic instruction will be ineffective** – without an awareness first and foremost of the sounds of the language, the children will have difficulty with the symbols that represent those sounds.”

– Mairéad Ní Mhurchú (1998)

Ba cheart forbairt mhór a bheith déanta ar an bhFeasacht Fhóineolaíoch sula dtosófaí ar bhunchéim seo *Mar a Déarfá!* le foghlaimeoirí. Nuair a bhíonn foghlaimeoirí in ann na siollaí a chloisteáil i bhfocla, na príomhfhuaimneanna a chloisteáil i bhfocla (tús, lár, deireadh), agus iad a chur le chéile agus a bhaint ó chéile de réir cluaise srl., bíonn sé i bhfad níos éasca na fuaimeanna a cheangal lena bhfoirm scríofa ansin agus na gníomhaíochtaí céanna a dhéanamh (i.e. cúrsaí fónaice).

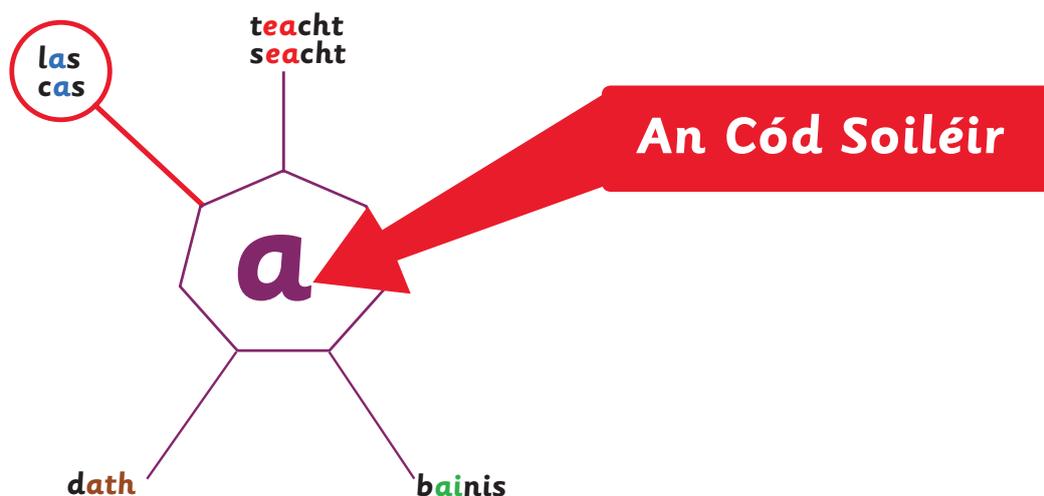
Tá mionchur síos ar thábhacht agus ar chur chuigí don Fheasacht Fhóineolaíoch le fáil sa leabhar *Sound Linkage* (Wiley Blackwell, 2014). Ar ndóigh, leantar le forbairt na feasachta fóineolaí mar dhlúthchuid den Fhónaic chomh maith. Tá go leor gníomhaíochtaí ranga le fáil ar líne ó BELB (Bord Oideachais agus Leabharlaine Bhéal Feirste). Google-áil: **Eolas Fóineolaíoch -1**

Bunchloch na Fónaice: Achoimre

An Cód Soiléir

Tá 41-43 phríomhfhuaim sa nGaeilge ach tá suas le 220 bealach lena litriú!

Mar shampla, seo cuid de na bealaí inar féidir an fhuaim ‘a’ mar atá i ‘las’ a litriú:

Tugann muid an Cód Soiléir ar an litriú is simplí nó is coitianta d’fhuaim – sa gcás seo, ‘a’ mar atá i ‘las’. Tugann muid na Cóid Dhoiléire ar na litrithe malartacha eile ar fhuaim. Sa gclár *Mar a Déarfá!* múintear na Cóid Shoiléire litrithe don 41-43 phríomhfhuaim Ghaeilge ar dtús: ceanglaítear litriú faoi leith le chuile fhuaim, múintear cén chaoi fuaim ghlan ghonta an litrithe a dhéanamh, chomh maith leis na bunscileanna a theastaíonn don litearthacht:

1. Fuaimeanna a chur le chéile don léamh agus
2. Fuaimeanna a bhaint ó chéile don scríobh / litriú.

An Cód Doiléir

Nuair a bhíonn an cód soiléir múinte, díritear ar mhúineadh litrithe **malartacha** na 41-43 phríomhfhuaim Ghaeilge. Úsáidtear réimse leathan bealaí leis seo a dhéanamh – cúrsaí fónaice, rangú agus ‘fiosrú’ litrithe, rialacha nó nósanna litrithe, rialacha gramadaí ar nós ‘Caol le Caol, Leathan le Leathan’, foghlaim de ghlanmheabhair, srl.

Cur Chuige na Fónaice

Na Prionsabail

1. Is grúpa fuaimeanna chuile fhocal (f-**ea**-r).
2. Tá litriú ag dul le chuile fhuaim (c-**á**-s).
3. Is féidir fuaim a scríobh le litir amháin nó le níos mó ná litir amháin.
M.sh. Tá **h**ata ar **Sh**íle

4. **Fuaim Chéanna – Litrithe Difriúla:**

Bíonn an fhuaim chéanna le litrithe difriúla go minic sa nGaeilge*.
m.sh. **cr**óí, **má**laí, **Ao**ife, **su**í, **sí**os, srl.

**NB: Ní bhíonn fuaimeanna na bhfocla díreach mar a chéile go hiondúil, ach bíonn siad chomh cosúil is go ndéanann foghlaimeoirí iad a mheascadh.*

5. **Litriú Céanna – Fuaimeanna Difriúla:**

Bíonn an litriú céanna le fuaimeanna difriúla go minic sa nGaeilge.
m.sh. Pádr**ai**g, **Ai**sling, b**ai**nne.

Na Bunscileanna

1. **Fuaimeanna a Chur le Chéile** i bhfocla
2. **Fuaimeanna a Bhaint óna Chéile** i bhfocla
3. **Scríobh agus Abair:** abraíonn an foghlaimeoir chuile fhuaim amach os ard agus é/i ag scríobh nó ag léamh focla.
4. **Babhtáil Fuaimeanna i bhFocla:** faigheann an foghlaimeoir cleachtadh ar fhuaimneanna a mhalartú nó a fhágáil ar lár i bhfocla, focla gan chiall san áireamh.
5. **Fiosrú Focal:** déanann an foghlaimeoir staidéar ar a theanga labhartha fhéin agus ar ghrúpaí focla scríofa, le cóid litrithe (agus patrúin úsáideacha eile, más ann dóibh) a aithneachtáil nó a oibriú amach.
6. **Comparáid a dhéanamh idir fuaimeanna caola agus leathana (consain agus gutaí):** caithfidh foghlaimeoir a bheith in ann na difríochtaí seo a chloisteáil, go háirithe chun dul chun cinn a dhéanamh ó Chéim 3 ar aghaidh.
7. **Rialacha nó Nósanna Litrithe:** úsáideann an foghlaimeoir iad seo chun barr feabhais a chur ar a litriú. Go minic, aimsítear iad, nó tuigtear i gceart iad ón bh**Fiosrú Focal**.

Fiosrú Focal & Anailís ar Dhearmaid

Mar a fheicfead ar lth. 19, sa gCód Soiléir (na 42 fuaim ag Céim 1), tá béim ar na cóid ‘fuaim litriú’ a chur de ghlanmheabhair agus ansin ar fhocla a dhéanamh leo, de réir na fónaice. Ar **lgh. 23-25**, tá cur síos an mbunchur chuige a úsáidtear le fuaimeanna a chur le chéile i bhfocla don léamh agus a bhaint ó chéile nó a bhabhtáil don scríobh / litriú.

San obair ar an gCód Doiléir (Céimeanna 2-5), cuirtear an-bhéim ar an bh**Fiosrú Focal** chomh maith mar mhodh;

Word Study engages students in guided self-discovery about how words work, leading to the knowledge and understanding of why words are written in a certain way.

(Ceardlann ‘Word Study’, PDST, 2015)

Ar **lgh. 35-38** (Líonta an Damháin Alla), tugtar spleáchadh ar an gcur chuige seo. Aithnítear go bhfuil bealaí éagsúla le go leor de na bunfhuaimneanna sa gCód Soiléir a litriú. Mar a pléadh cheana, tugann muid na Cóid Doiléire litrithe orthu seo, mar shampla:

An Cód Soiléir: **á** = **á**

An Cód Doiléir: **á** = bl**á**th, fa**igh**, ad**h**mad, bre**á**, a**rd**, ba**rr**, ca**m** srl.

Sa bhFiosrú Focal, tugtar grúpaí focla d’fhoghlaimoir nó do ghrúpaí beaga foghlaimoirí le sórtáil agus le fiosrú. Aimsíonn na foghlaimoirí **fhéin** patrúin, nósanna nó ‘rialacha’ a bhaineann leis na focla, faoi threoir an teagascóra. Mar shampla, aimsíonn foghlaimoirí patrúin leanúnach litrithe (barr, carr, cearr); tagann siad ar litriú ceart trí fhilleadh ar an mbunfhocal (ar an **gailín** – ar an **gcailín**) nó trí riail aitheanta gramadaí a chur i bhfeidhm (hat**í** = hat**á**... ‘Caol le Caol, leathan le leathan’). Go minic sa bhFiosrú Focal, tagann tuiscint domhain chuig foghlaimoirí ar ghnéithe éagsúla den ghramadach agus a dtionchar ar an litriú (tuiséal, iolra, urú, séimhiú srl).

An buntáiste mór a bhaineann leis an bhFiosrú Focal ná go mbíonn foghlaimoirí ag fiosrú agus ag aimsiú eolais agus patrún **iad fhéin**. Bíonn siad **gníomhach** sa bhfoghlaim. De réir na saineolaithe, cuimhníonn muid ar 70-80% de na rudaí a phléann muid le daoine eile agus a mbíonn páirt ghníomhach againn fhéin iontu. Tá mionchuntas ar an modh teagaisc ‘Fiosrú Focal’ agus ar ghníomhaíochtaí ranga sa leabhar *Words Their Way: Word Study for Phonics, Vocabulary & Spelling Instruction* (Pearson, 2013).

... The real work of learning comes when we try to resolve things, think about them and work on them...

(Professor Aidan Morris, Ceardlann PDST, 2015)

Molann muid go láidir freisin anailís a dhéanamh ar dhearmaid na bhfoghlaimoirí – sa tsaorscríbhneoireacht agus sa deachtú – agus na dearmaid a úsáid le ceachtanna sa bhFiosrú Focal a leagan amach.

A spelling error can reveal the deficit in student knowledge that caused it. Once we have identified the deficit that has caused an error, we can target it effectively in our teaching.

(*Diagnostic Analysis of Spelling Errors*, Eoin Shanahan, Ceardlann PDST, 2016)

Príomhfhuaimeanna na Gaeilge: An Cód Soiléir

Gutaí

á	ó	ú	é	í
ál	ól	sú	gé	rí
a	o	u	e	i
las	gob	pus	te	mil

Consain

b	c	d	d'	f	g	h
bád	cúl	dó	deifir	fás	gúna	hata
j ¹	l	m	n	p	r	-r'
jíp	lón	mór	nóta	poc	rós	fir
s	s'	t	t'			
sop	sicín	túr	t ^{ag} itim			

Eile

ua	ia	ng	bh	bh'	ch	ch'
fuar	iasc	ingar	an bhó	an bheirt	chas	an cheist
dh	dh'	fh	ai	agh	abh	t' ²
dhá luch	dhíbir	an fhidil	craic	slaghdán	babhla	tíl

¹ Ní mhúinfeá 'j' ar chor ar bith anseo, mar chuid den Chód Soiléir, más ionann an fhuaim atá leis agus le 't caol' (títim).

² Fuaim bhréise 't caol' sa gcanúint. Moltar gan í a mhúineadh go mbeidh an 't caol' is coitianta (títim) ar eolas go maith.

Príomhfhuaimheanna na Gaeilge – CONNACHT (Cois Fharraige; Consain – 27)

Na Consain Phléascacha

b bád i bp ictiúr b'fhada	c cúl	d leathan dó i dt obar d'ól d'fhág	d caol deifir i dte ach d'íth	g gúna i gc úl	h hata thug sheas chuála cuirfidh	p poc
t leathan túr an tsrón	t caol 1 titim	t caol 2 tíl	bh leathan an bhó a mhac i bhfad	fh an fhidil bóthar / fáth nigh i ndiaidh dubh	j jíp	

Na Consain Leanúnacha (Chuimilteacha)

f fás a phost	l lón mall	m mór i mbád	r leathan rós barr cnoc	r caol fir	s leathan sop zú
s caol sícín zeabra	bh caol bhí mhíll veain i bhfeis sámh ubh	ch leathan chas scuabfadh mharódh d'imeodh	dh leathan dhá ba ghá	dh caol dhíriugh ghéill	ng ingar rang

Príomhfhuaimanna na Gaeilge – CONNACHT (Cois Fharraigne) (Gutaí - 16)

Fuaim		Guta amháin	Dhá / trí ghuta	Consain a athraíonn fuaim an ghuta / na ngutaí atá rompu	Guta/í + Consan Séimhithe
1	á	ál	breá áit / geáitse	ard / ceard / cairde Carna / Bearna / tairne tharla barr / gearr mall / geall crann / ceann cam	ád (mór) scáth faigh adhmad
2	ó	ól os (cionn)	beo / feoil Cóil	ord / dorra / orlach oird / oirméis eorna	modh comhrá ceannóidh / baileoidh gabhfaidh ogham / loighic roth
3	ú	sú	siúl / ciúin cúis nó / (níos) mó nua	rón / móin Nóta / Nóirín fonn uirlis / tuirne	cumhdaigh / ciumhais / cumha rugadh garbh / arbhar comharsa / damhán alla Siobhán
4	é	gé	tae / Gaeilge léim scéal Aodán		féith léigh réidh aon troigh droichead
5	í	rí	braon / Aoine draíocht croí síos málaí buí	im / droim / suim inti / binse / muintir / iontach millte / (na) bail binn / crainnte / boinn / cruinn (os) cionn	is cuimhneach scíth / a ithe geimhreadh snaidhm agaibh ceaptha / feicthe maraithe / feistithe fichead
6	a: las	las i bhfolach	eala gaineamh		dath / maith

Príomhfhuaimheanna na Gaeilge – CONNACHT (Cois Fharráige) (Gutaí - 16)

	ai: ais	chonaic	craic sea / veain	againn	leath
7					
8	o	gob	seo uirthi		(le) sruth is oth liom
9	u	pus mála mo uirthi	ionad inniu seomra cuid caitín	tonn síleann / salann tamall / imeall	guth chomh amuigh / cheannaigh ceolmhar casfaidh talamh glanadh
10	e	te ar idir	leis air bhuel soir		(rud a) thomhais deich
11	i	mil mise	fios oileán uisce Samhain (go) deimhin		(ar) bith brífidh sé ceistigh ag briseadh nigh
12	abh: babhla			bord / dorna / oirméis orlach poll donn	babhla / leabhar / lobhadh Samhain / sleamhain / domhan togha bodhar / Sathbh deirfiúr
13	agh: slaghdán		(ar) airde Ó Laoi coicís	coill caint ceird / éirigh	slaghdán / maighdean / righin / deighilt / foighde meidhreacht / oidhreacht / gadhar / aidhm uaidh
14	ua		bua ruaig		luath chuaigh
15	ia		iasc / bliain síol		liath
16	Gutaí balbha	arán			

2. Mar a Déarfá! mar scéim tosaigh litearthachta: An Cód Soiléir

Ainneoin nach mar chúrsa tosaigh fónaice a leagadh amach *Mar a Déarfá!*, is féidir é a úsáid le glantosaítheoirí – naíonáin scoile san áireamh. Tá ord faoi leith molta le príomhghnéithe na léitheoireachta agus scríbhneoireachta a mhúineadh ó bhonn. Tugann muid **An Córán** air seo, mar go dtosaíonn sé leis na 6 chód ‘fuaim-litriú’: c / ó / r / l / á / n.

Sa gcur chuige seo, múintear grúpaí beaga fuaimeanna don fhoghlaim go dtí go mbíonn 41-43 phríomhfhuaim na Gaeilge múinte. Cuirtear an bhéim ar an bhfuaim ghlan a aithneachtáil agus a rá go cruinn agus ansin múintear an litriú is simplí nó is coitianta den fhuaim sin (**An Cód Soiléir**).

Tá na fuaimeanna glana le cloisteáil ar Fhíseán 1, ar www.maradearfa.ie. Ba cheart do mhúinteoirí na fuaimeanna a chleachtadh go maith sula dtosaíonn siad ag plé le cúrsaí fónaice sa rang. I gcás scéim tosaigh litearthachta, ba cheart fuaim nua a mhúineadh chuile lá nó dara lá ar na gnáthbhealaí, ag ceangal na fuaime go láidir lena litriú ‘soiléir’. Chomh luath agus a bhíonn dóthain fuaimeanna nua múinte – ag chuile chéim den ‘Córán’ – tosaítear ag plé le focla ar féidir a dhéanamh leis na fuaimeanna nua.

Cleachtann an foghlaim **Cur le Chéile na bhFuaimeanna** le focla a dhéanamh, agus **Baint ó Chéile na bhFuaimeanna** le focla a litriú. Is dhá scil iad sin a oibríonn as lámh a chéile. Ansin, cleachtann an foghlaim Babhtáil Fuaimeanna i bhFocla.

b-án → l-án → lá-b srl.

Is scileanna fíorthábhachtacha iad seo don léamh agus don scríobh agus litriú. Chomh maith leis an obair seo ar na príomhfhuaimeanna, bíonn forbairt á déanamh ar scileanna riachtanacha eile éisteachta agus idirdhealaithe, mar shampla; Gutaí Leathana V Gutaí Caola (**bá V ba**) agus Consain Leathana V Consain Chaola (**sá V sí**). Chomh maith le póstaer na gCód Soiléir (7 san iomlán), tá sraith pictiúr ar fáil do bhunscoileanna inar féidir scileanna riachtanacha fónaice, léitheoireachta agus litrithe a chleachtadh ar bhealach spráil, aois-oiriúnach, le daltaí óga bunscoile (lth. 165).

San am céanna, bíonn **Na Focla Místuama (nó na hAmharcfhocla / focla ardmhínicíochta)** á múineadh. Focla an-choitianta iad sin NACH leanann an Cód Soiléir. Bíonn siad le cur de ghlanmheabhair mar gheall ar chomh riachtanach is atá siad don léamh agus don scríobh (lth. 138).

De réir a chéile, léann an foghlaim focla, píosaí d’abairtí agus abairtí simplí. Agus príomhfhuaimeanna na Gaeilge á múineadh (An Cód Soiléir), beidh an t-ábhar léitheoireachta sin, chomh maith le deachtú rialta, bunaithe den chuid is mó ar an gCórán agus ar na Focla Místuama atá múinte don fhoghlaim. Ar an mbealach sin beidh an méid atá foghlamtha á chleachtadh agus á láidriú. Gheobhaidh an foghlaim misneach i gCur le Chéile Fuaimeanna ina bhfocla don léamh, agus i mBaint ó Chéile Fuaimeanna don litriú. Tabhair faoi deara go n-úsáidtear **focla gan chiall** chomh maith sa gCórán, áit a mbíonn focla samplacha gann, nó le heolas daltaí ar na cóid litrithe a chleachtadh agus a thástáil. Cleachtaítear neart saorscríbhneoireachta freisin.

Déantar cur síos sa gcaibidil seo agus i gcaibidil 3 ar mhodhanna teagaisc bhunscoileanna an chláir agus tá áiseanna tacaíochta ar fáil a láidreos an fhoghlaim – cuid acu saor in aisce ar www.maradearfa.ie agus cuid acu ar féidir a cheannacht (spléach-chártaí, póstaer, an cluiche déanta focal: *Sciob Sceab!* agus *M’fhoclóir Fuaimeanna*, ina gcoinneoidh foghlaimoirí cuntas ar a gcuid foghlama).

*Cló Sassoon a úsáidtear in áiseanna an fhoghlaim. Cló é seo ina bhfuil cruth na litreacha cosúil leis an bpeannaireacht a mhúintear don fhoghlaim.

CÓRLÁN: ORD MÚINTE DON GCÓD SOILÉIR

Na Fuaimeanna		Gníomhaíochtaí Feasachta Fónaice / Litrithe
1 - 6	c / ó / r / l / á / n	Póstaer 2. Siollaí
7 - 9	m / ú / s	
10 - 13	t / a / d / f	Fada v Gearr: á v a
14 - 17	g / o / h / é	Fada v Gearr: ó v o
18 - 21	b / u / í / j	Fada v Gearr: ú v u
22 - 23	p / i	Fada v Gearr: í v i Póstaer 3. Gutaí & Consain Póstaer 4. Gutaí Leathana v Gutaí Caola
24 - 26	d' / e / s'	Fada v Gearr: é v e Póstaer 5: Consain Leathana v Consain Chaola d v d' / s v s'
27 - 28	t' / ei / -r'	t v t' / r v -r' Póstaer 6: 'ei' Aibítir na Gaeilge
29	ua	
30	ia	
31	bh	
32	ch	
33	dh	
34	fh	
35	ng	
36	ai	
37	agh	
38	abh	
39	dh'	dh v dh' Póstaer 7: Leathan le Leathan is Caol le Caol
40	bh'	
41	ch'	ch v ch'
42	t'2	

Ord an Chórláin

1. Múintear grúpaí beaga d'fhuaimneanna i dtosach báire, fuaimeanna ar féidir riar maith focla simplí, soiléire a dhéanamh astu. Ar an mbealach sin leagtar béim ar chur le chéile fuaimeanna ina bhfocla ó thús, rud a thugann sásamh agus misneach d'fhoghlaimoírí.
2. Múintear na consain leanúnacha, seachas pléascacha ar dtús, chomh fada agus is féidir mar gur fusa iad a chur le chéile ó bhéal le focla a dhéanamh leo.
3. Múintear na fuaimeanna, chomh fada agus is féidir, in ord a dhéanfas múineadh scríobh na litreacha níos éasca amach anseo (breathnaigh thíos).
4. Ní mhúintear in aon ghrúpa amháin fuaimeanna a bhfuil a litriú róchosúil lena chéile.
m.sh. b, d & p **NÓ** s & z
5. Múintear na gutaí fada roimh na gutaí gearra, déantar comparáid eatarthu ansin.
6. Múintear na gutaí leathana roimh na gutaí caola, déantar comparáid eatarthu ansin.
7. Múintear na consain leathana roimh na consain chaola, déantar comparáid eatarthu ansin.
8. Múintear na fuaimeanna a léirítear le litir amháin roimh na fuaimeanna a léirítear le péire nó trí cinn. **m.sh.** 1. fan 2. a **Phádraig**

Múineadh Scríobh na Litreacha

Tosaíonn scríobh na litreacha ón tús beagnach. Moltar cur chuige idirghníomhach, ilchéadfach ar feadh an ama ina mbeidh fuaimeanna á léamh, á scríobh agus á rá ag an am céanna.

Tugtar **an fhónaic ionduchtach** air seo.

Tá litreacha áirithe bunaithe ar a chéile ó thaobh crutha de; breathnaigh thíos. Ar an gcéad leath-anach eile, tá ord molta do mhúineadh na litreacha, bunaithe a bheag nó a mhór ar ord an Chórláin.

1	c a d g o	Tosaíonn le leathchiorcal tuathalach
2	r n m h b p	Síos suas agus casadh...
3	l t i f j	Línte ingearacha
4	u	Síos, casadh agus suas ...
5	e s	Eile!

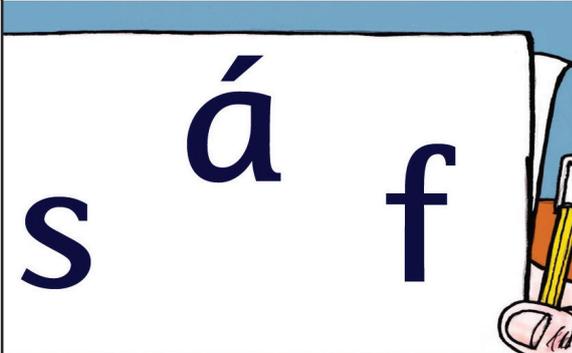
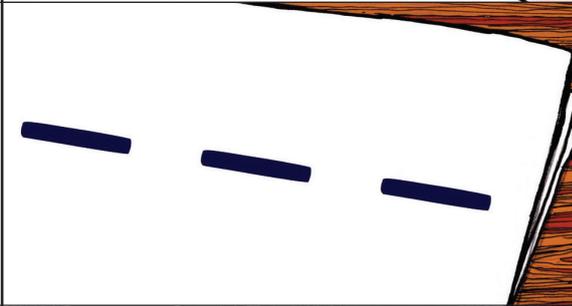
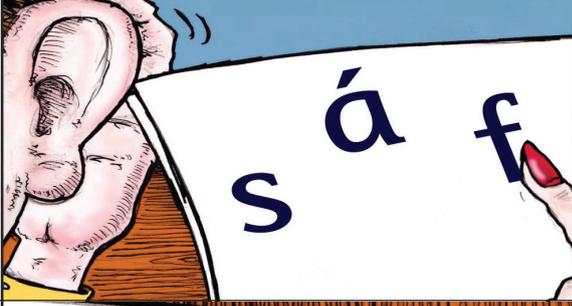
Cruth na Litreacha – Treoracha

c	Timpeall i leathchiorcal
o	Timpeall agus timpeall i gchiorcal
a	Timpeall ar nós c , suas, síos & drioball beag
r	Síos suas & drioball beag
l	Síos síos & drioball beag
n	Síos, suas, drioball, síos & drioball beag
m	Síos, suas, drioball, síos, suas, drioball, síos & drioball beag
u	Síos, drioball, suas, síos & drioball beag
s	Drioball, fiarsceabhach síos agus drioball
d	Timpeall ar nós c , suas, suas, síos & drioball beag
t	Síos, drioball, ardaigh, líne trasna
f	Drioball (thuas ard) síos, síos, ardaigh, líne trasna
g	Timpeall ar nós c , suas, síos agus drioball
h	Síos, síos, suas, crúca, síos & drioball beag
e	Líne amach, agus timpeall i leathchiorcal ar nós c
b	Síos, síos, suas agus bolg
i	Síos, drioball, ardaigh, spota
j	Síos, síos, drioball, ardaigh, spota
p	Síos, síos, suas, suas, agus bolg

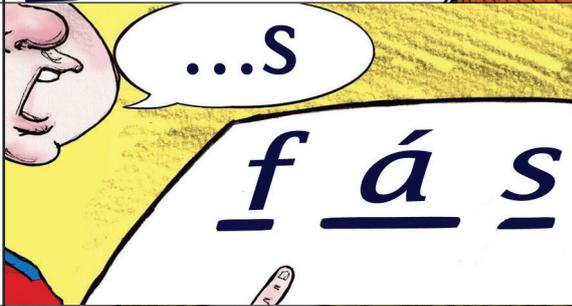
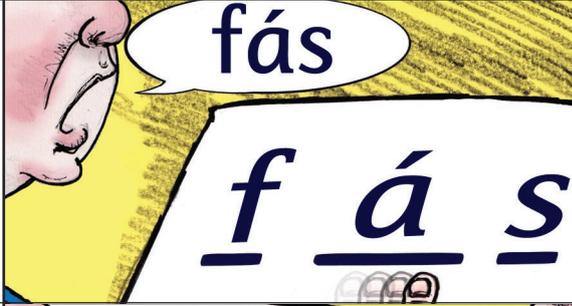
Scileanna 1 & 2

Cur le Chéile & Baint ó Chéile Focla, 'Scríobh agus Abair'

<p>1</p>	<p>Scríobhann an teagascóir fuaimeanna (ní litreacha) an fhocail in ord measctha.</p> <p>Teagascóir:</p> <p>'Seo fuaimeanna an fhocail'. (Is féidir é seo a dhéanamh ar chlár beag bán, ar 'ghreamáin bhuí' nó díreach isteach i gcóipleabhar).</p>	
<p>2</p>	<p>Tarraingíonn an teagascóir líne do chuile fhuaim.</p>	
<p>3</p>	<p>Abraíonn an teagascóir fuaimeanna an fhocail go mall soiléir, ag díriú a méire ar an líne cheart do chuile fhuaim.</p>	
<p>4</p>	<p>Abraíonn an teagascóir fuaimeanna an fhocail arís, ag fiafraí tar éis chuile fhuaim:</p> <p>'Cén fhuaim a chloiseann tú – taispeáin dhom í!'</p>	
<p>5</p>	<p>Teagascóir:</p> <p>'Go maith. Sin 'f...!' Anois scríobh an fhuaim sin ar an líne.'</p>	

*Ba cheart an fhuaim a dhéanamh seachas ainm na litreach a rá.

** Ba cheart fhuaim chuile chonsain a rá go glan, gonta (gan fhuaim ghuta a bheith leis).

6	Nuair a bhíonn chuile fhuaim sa bhfocal scríofa, léann an teagascóir an focal go mall, ag díriú a méire ar chuile fhuaim agus í dhá rá.	
7	Léann an teagascóir an focal uilig ar bhealach nádúrtha agus a méar dhá thaispeáint.	
8	Teagascóir: 'Abair thú fhéin fuaimeanna an fhocail; cuir do mhéar ar chuile fhuaim agus tú dhá rá.'	
9	Teagascóir: 'Anois léigh an focal iomlán.'	
10	Glan an clár bán agus tarraing líne do chuile fhuaim sa bhfocal. Teagascóir: 'Éist leis an bhfocal anois agus scríobh síos é.' (Nóta don teagascóir: Abair an FOCAL IOMLÁN ar BHEALACH NÁDÚRTHA – is é an foghlaimoir a bhrisfeas síos é!).	
<p>Lean na treoracha thuas le 4-6 fhocal a bhfuil an fhuaim nua iontu. *Ba cheart fuaime seachas ainm na litreach a rá áit ar bith ar féidir. ** Ba cheart fuaime chuile chonsain a rá go glan, gonta (gan fuaime ghuta a bheith leis).</p>		

Scil 3		Babhtáil Fuaimeanna i bhFocla	
1	<p>Scríobhann an teagascóir na fuaimeanna a bheas ag teastáil, in ord measctha.</p> <p>Teagascóir:</p> <p>'Tá muid a ghabháil ag déanamh focla nua.'</p>		
2	<p>Teagascóir:</p> <p>'Scríobh an focal 'las', ag piocadh na bhfuaimeanna cearta ón liosta. Éist go cúramach le chuile fhuaim!'</p> <p>(Abróidh an teagascóir chuile fhuaim go mall, soiléir).</p>		
3	<p>Teagascóir:</p> <p>'Abair chuile fhuaim agus cuir do mhéar ar chuile fhuaim agus tú dhá rá.'</p>		
4	<p>Anois tosaíonn an teagascóir ag tabhairt treoir don fhoghlaimoir fuaimeanna a athrú, a fhágáil amach srl. le haghaidh focla nua a dhéanamh:</p> <p>'Dhá mbeinn ag iarraidh 'las' a athrú go 'cas', cén fhuaim a bheadh le n-athrú?'</p>		
5	<p>Teagascóir:</p> <p>'Dhá mbeinn ag iarraidh 'las' a athrú go 'lab', cén fhuaim a bheadh le n-athrú? ... Cé acu fuaim ón liosta thuas a úsáidfeas muid le haghaidh é a scríobh?'</p>		
6	<p>Teagascóir:</p> <p>'Dhá mbeinn ag iarraidh 'lab' a athrú go 'clab', céard a dhéanfainn ... ?'</p>		

*** Ba cheart 'Babhtáil Fuaimeanna i bhFocla' a chur ar bun go minic.

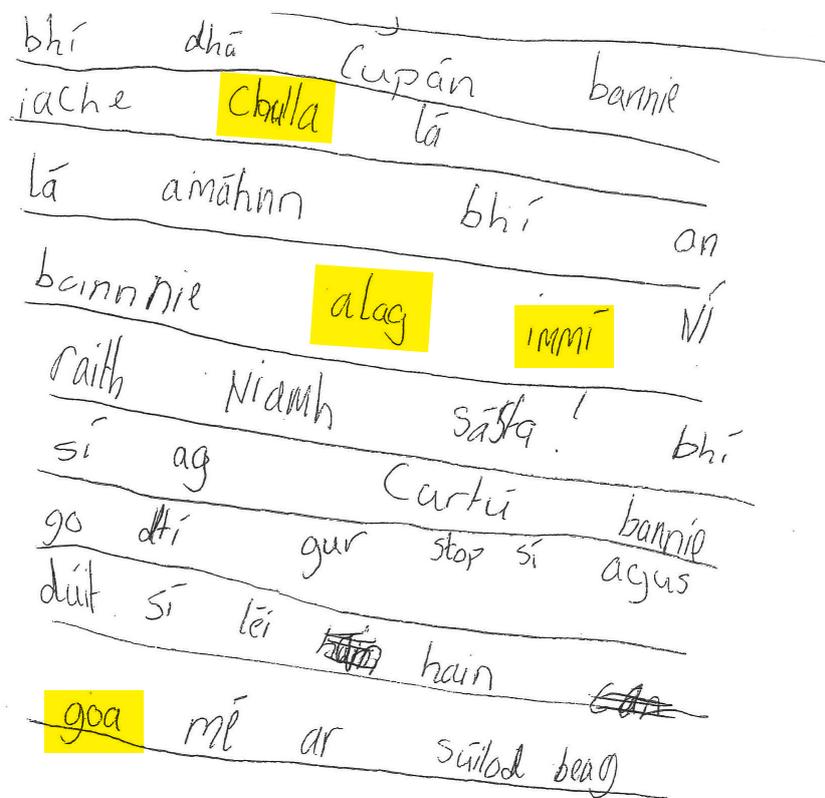
An tSaorscríbhneoireacht & Litríú á Chumadh

Sa gCód Soiléir (Céim 1 de *Mar a Déarfá!*), múintear litriú amháin do chuile phríomhfhuaim sa nGaeilge. Nuair a bhíonn an méid sin múinte, ba cheart an foghlaimeoir a spreagadh le tabhairt faoin tsaorscríbhneoireacht i.e. scríbhneoireacht ar a rogha ábhair, ina n-úsáidfidh sé na cóid litrithe atá múinte.

Tabharfaidh sé sásamh don fhoghlaimeoir bheith in ann píosaí scríbhneoireachta a chur ar fáil ar ábhair a bhfuil spéis aige fhéin iontu, agus déanfar cleachtadh agus daingniú ar an gCód Soiléir tríd an obair seo.

Chomh maith leis sin, is féidir measúnú a dhéanamh ar an bhfoglaim go dáta, trí anailís a dhéanamh ar scríbhneoireacht an fhoghlaimeora (lgh. 31-34).

Múinfeadh Cóid Doiléire litrithe na Gaeilge de réir a chéile, ach seo Céim 1 den phróiseas. Ní miste go mbíonn go leor den litriú sa gCód Soiléir seachas sa gCód Doiléir ag an staid seo, mar shampla:

Cé go mbíonn go leor den litriú 'á chumadh' ag an tús, bíonn an foghlaimeoir ag úsáid a chuid eolais fhóinéimeach leis na focla a fhuaimniú, agus a chuid eolais ar chúrsaí fónaice lena litriú;

This exploration of letter-sound associations through invented spelling facilitates reading acquisition and the development of orthographic skills (the ability to recognise symbols and patterns within words).

– Oueletter and Sénéchal, 2008

Tiocfaidh go leor focla ardmhínicíochta aníos sa tsaorscríbhneoireacht chomh maith NACH leanann patrún, nó atá místuama. Mar gheall ar a mhínicíocht agus a castacht, múintear na focla seo mar 'amharcfhocla' i.e. gan iad a bhriseadh síos ach iad a mhúineadh mar fhocla iomlána (féach lth. 138: Na Focla Místuama).

3. *Mar a Déarfá!* mar scéim idirghabhálach litearthachta: Anailís & Pleanáil dá Réir

Mar a luadh cheana, ní mar chúrsa céimnithe fónaice a cuireadh *Mar a Déarfá!* le chéile i dtús aimsire. Is cur chuige idirghabhálach a leagadh amach ar dtús ina ndéantar anailís ar leibhéal agus ar dhúshláin an fhoghlaim; ansin díreann ar phlean teagasc a chur in oiriúint do riachtanaisí an fhoghlaim.

Is féidir *Mar a Déarfá!* a úsáid le foghlaim aonair nó le grúpa foghlaimoirí fásta, le rang meánscoile nó ardrang bunscoile mar atá sé.

Creideann muid go bhfuil tábhacht faoi leith ag baint leis na nithe seo a leanas don phleanáil agus don mhúineadh:

1. Go mbíonn anailís agus measúnú diagnóiseach ar siúl go leanúnach le haird an teagascóra a dhíriú go dlúth ar aon laigí atá ag an bhfoghlaimoir sna príomhscileanna litearthachta – eolas ar na Cóid Fuaime / Litrithe, cumas i gCur le Chéile Fuaimeanna i bhfocla, Baint Ó Chéile Fuaimeanna i bhfocla, srl.
2. Go leagtar plean nó mapa foghlaim amach bunaithe ar an measúnú sin, seachas a bheith ag múineadh cúrsa réamhshocraithe.
3. Go n-úsáidtear teanga, modhanna agus rialacha a thuigfeas an gnáthdhuine gan dua agus go mbeidh na cóid fuaime, focla, abairtí agus cleachtaí bunaithe ar chanúint an fhoghlaimora.¹
4. Go mbíonn an teagasc bunaithe ar chúrsaí fónaice sa gcéad dul síos (**An Cód Soiléir**), ach go dtarlaíonn an foghlaim, den chuid is mó, i gcomhthéacs focla agus abairtí de réir mar a theastaíonn siad sin leis an **gCód Doiléir** a mhúineadh go héifeachtach.²
5. Go dtarlaíonn an teagasc - go mór mór sa gCod Doiléir - tríd an **Fiosrú Focal**.

Tá ord molta foghlama agus uirlisí simplí measúnaithe ar fáil sna leathanaigh a leanas.

Cuirfear áiseanna tacaíochta teagasc ar fáil don Chód Doiléir de réir a chéile, cuid acu ar www.maradearfa.ie, cuid acu clóite. Cuirfear béim faoi leith ar an bhFiosrú Focal (lth. 14). Idir an dá linn, tabhair suntas do na leideanna nó treoir theagasc atá le fáil AR BHARR na liostaí focla sa gCórlán agus léigh lgh. 35-38.

1 Tugann cainteoirí dúchais Gaeilge le fios go minic gur bac mór don foghlaim acu “Gaeilge na Leabhar”. Is léir ón bhfáilte mhór a chuireann siad roimh ábhar léitheoireachta ina dteanga nádúrtha, laethúil fhéin – agus ón dul chun cinn iontach a dhéanann siad i ‘gcódú’ agus i ‘ndíchódú’ a gcanúna labhartha fhéin – gur fearr tosú léi sin seachas leis an gCaighdeán Oifigiúil (nó go deimhin le hábhar i gcanúintí eile). Tá an taithí seo ag teacht le taighde agus cleachtas idirnáisiúnta i múineadh na litearthachta do dhaoine fásta, a dheireann gur le ‘Language Experience’ pearsanta an fhoghlaimora is fearr tosú. Shílfeá go mbeadh sé le ciall an cur chuige céanna a chur i bhfeidhm i scoileanna Gaeltachta, le tacú le neartú na Gaeilge labhartha mar theanga mhionlaigh pobail, le tacú le cur chun cinn na litearthachta, le héifeacht an tumoideachais, srl.

2 “Ní féidir breathnú ar fhocail Ghaeilge mar aonaid iontu féin (amháin) nuair a athraíonn siad go minic de réir chomhthéacs gramadaí”, Fónaic na Gaeilge (BELB 2011), Céim 1, lch.3.

Céim 1

cuil ól rós íon al nóta mór sú sapa túr las dé fás gúna gob hata bhead béd se Plus tr Jip Póc mada do mise ag aici ná bácaill clúdaithe ceastigh gann solánu is bhíse Anna binn sonn fonn donn barr dall lamall barr mull oillas fillan verúhaic íad

Céim 2

te síon titim fír fuar tase chas dhá an fhídlí i ngeir an bhó craic slaigléidán bahlá an bhéire an chléist dhlair déifr tti

Céim 3

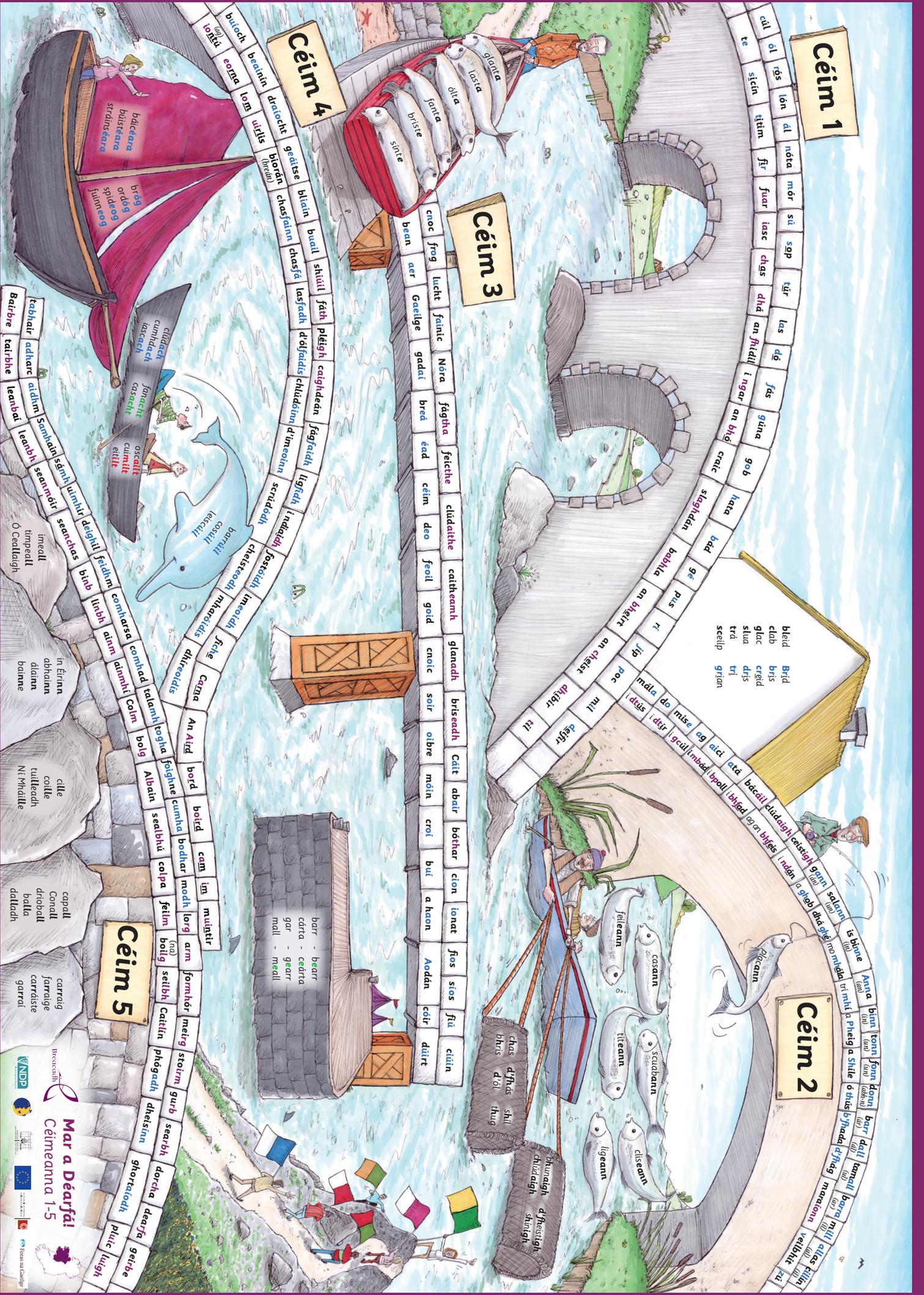
cioc fíog lucht fainic Nóra fágha feicthe cúdaithe caitheamh glanadh briseadh Cait abair bóthar cion ionat fús síos fú cúin

Céim 4

geatse bliain buail shuáil fath pléigh cáighdeán fágfaidh ligfidh i ndáidh fostaigh imoidei máraoidis fíche Carra An Aird bord boird cam ím mullatir

Céim 5

baicéara bhúicéara strádasára bróg ordóg spíleog fúineog cúladaich cumhadach lascaich fíneach casach oscailt eallite bairraí cósúil léiscúil chaisceadhi máraoidis dhíreoidis comhad yalambhogha foighne cumha bodhar mugh lorg arm fómhór meirg stóim gurb searbh dorcha dearla geirbe

CÉIMEANNA AN CHÓRLÁIN: Príomhrannóga

Bain úsáid as an tábla thíos agus tú ag déanamh anailíse ar dhearmaid litrithe i bpíosa scríbhneoireachta le foghlaimeoir/í. Beidh tú in ann teacht, go sciobtha, ar an gCéim ina bpléitear le formhór na ndearmad trí shúil a chaitheamh ar an tábla seo. Ansin, gabh chuig an gCéim cheart ar an bhfoirm anailíse (lgh. 31-34), aimsigh an bosca díreach ceart, agus scríobh chuile dhearmad isteach ann. Tá anailís shamplach le feiceáil ar dhá phíosa scríbhneoireachta le foghlaimeoirí fásta ar www.maradearfa.ie sa PDF *Áiseanna Tacaíochta don Teagascóir, Céim 1*

CÉIM	ÉAGSÚIL	BRIATHRA
1	Na Consain Na Gutaí 14 fuaim eile	(bh, bh', ch, ch', dh, dh' ai, abh, agh, ua, ia, fh, ng, t ²)
2	Na Séimhithe Na hUruithe Na Consain Dhúbailte: ll, nn, rr, ll', nn', rr'	bailigh! / clúdaigh! & (ag) bacáil Aimsir Chaite 1 & 2 Aimsir Láithreach 1 & 2
3	Na Déghraif is Défhoghair: ái, eo, ói, ío, iú, srl.	Tuilleadh briathra 'ag': glan adh , brise adh , fág tha , feic the , clúd aithe , feist ithe , caithe amh ...
4	Tréghraif is Tréfhoghair: iai, aoi, eoi srl. & Carna, im, ard ...	Aimsir Fháistineach 1 & 2 Modh Coinníollach 1 & 2
5	comharsa, cumha, Samhain & Gutaí Cúnta: dearg, bolg ...	An Aimsir Ghnáthchaite 1 & 2

Céimeanna an Chórláin: Mionbhriseadh Síos

An Cód Soiléir (41-43 príomhfhuaim)			Naíonáin Bheaga
Céim 1	1	Na Consain Leathana	c, ó, r, l, á, n m, ú, s
	2	Na Gutaí Leathana agus Caola (fada agus gearr i.e. le agus gan síneadh fada)	t, a, d, f g, o, h, é b, u, í, j p, i
	3	Na Consain Chaola: d', t', r', s' AGUS e & ei	d', e, s' t, ei, r
	4	Príomhfhuaimneanna EILE	ua, ia, bh, bh', ch, ch', dh, dh', fh, ng, ai, agh, abh, t' ²
		Na Cnuaschonsain (tosaigh): blas, crá, dlí, scuab ... Leathan le Leathan, Caol le Caol: abair, cailín	
An Cód Doiléir			Naíonáin Mhóra / Rang 1
Céim 2	5	Roinnt Gutaí Doiléire	mála (u), do (u), mise (i), ag (e), aici (e)
	6	An tAinm Briathartha	bácáil
	7	An Modh Ordaitheach 2	clúdaigh, ceistigh & 1 ú Réimniú
	8	Na Consain Dhúbailte	ll, rr, nn & Aimsir Láithreach 1
	9	Na Consain Uraithe	mb, gc, nd, bhf, bp, dt & Gabháil Siar: ng
	10	Na Consain Shéimhithe Shimplí	gh, mh, ph, sh, th, gh' & mh' & Gabháil Siar: bh, ch, dh, fh
	11	Réamhlitreacha	b'in, d'ól, b'fhada
	12	Litrithe Malartacha eile	v & z Roghnach
	An Aimsir Chaite: chas, bheir; cheistigh, mharaigh		
			Rang 1 / 2
Céim 3	13	Tuilleadh Gutaí Doiléire & 'n' mar fhuaim 'r'	cnoc (r), frog (a), lucht (o), fainic (a), Nóra (ú)
	14	Roinnt Ainmneacha & Aidiachtaí Briathartha	glanadh, briseadh, fágtha, feicthe, clúdaithe, caitheamh
	15	Déghraif/Défhoghair	Cáit, beo, síos ...
			Rang 2 / 3
Céim 4	16	Tréghraif / Tréfhoghair	buíoch, beainín, bliain srl.
	17	An Aimsir Fháistineach	glanfaidh, brisfidh; maróidh, ceisteoidh
	18	Tuilleadh Consan Shéimhithe	sheol, pléigh, srl.
	19	Consain Láir & Deiridh a athraíonn an Guta Rompu	Carna, im, ard, srl.
	20	An Modh Coinníollach	ghlanfainn, ghlanfá, ghlanfadh ...
			Rang 3 / 4
Céim 5	21	Consain Shéimhithe Chasta	comharsa, Samhain, cumha ...
	22	Na Gutaí Cúnta	bolg, dealbh, stoirm ...
	23	An Aimsir Ghnáthchaite	ghlanainn, ghlanadh ...
	24	An Schwa Caolú Gutaí Leathana Coimriú	arán pluic biorán (breán)

Na Consain Chaola: is trí chomparáid a dhéanamh idir consain leathana agus consain chaola **i gcomhthéacs focla** – agus ní mar fhuaimneanna nó litrithe neamhspleácha – a mhúinfeadh formhór na gconsan caol. Ba cheart do mhúinteoirí a bheith seasta síoraí ag tarraingt airde ar an difríocht idir consain leathana agus consain chaola, féach Físeán 2, Connacht ar www.maradearfa.ie agus póstaer **CS 5** agus **CD 6**.

Anailís ar Dhúshláin Litrithe / Léitheoireachta don Phleanáil Ranga

Is féidir é seo a úsáid le foghlaimeoir aonair nó le rang.

An Cód Soiléir				
	Céim 1	Samplaí	Dúshláin	
Céim 1	1	Na Consain Leathana Gutaí Leathana is Caola (le agus gan síneadh fada)	c, ó, r, l, á, n m, ú, s t, a, d, f g, o, h, é b, u, í, j p, i	
	2	Consain Chaola AGUS e & ei	d', e, s' t, ei, r	
	3	Príomhfhuaimneanna eile	ua, ia bh, bh' ch, ch' dh, dh' fh, ng, t(2) ai, agh, abh	
	4	Na Cnuasconsain Tosaigh	bl-, cr-, dl-, scr- ...	
	5	Leathan le Leathan, Caol le Caol	imir, doras	
An Cód Doiléir				
	Céim 2	Samplaí	Dúshláin	
Céim 2	6	Roinnt Gutaí Doiléire (i.e. sa gCód Doiléir)	mála (u) do (u) mise (i) ag (e) aici (e)	
	7	Ainm Briathartha -(e)áil An Modh Ordaitheach 2 -(a)igh	bácáil cuardaigh!	

Céim 2	8	Na Consain Dhúbailte	ll, rr, nn	
	9	Na Consain Uraithe	mb, gc, nd, bhf, bp, dt	
	10	Na Consain Shéimhithe (i dtosach focail is mó)	ph, sh, th, gh, mh gh', mh'	
	11	Réamhlitreacha	b', d', b'fh	
	12	An Aimsir Láithreach 1 & 2 An Aimsir Chaite 1 & 2	maráíonn, íslíonn ghlan, shín; chuardaigh, cheistigh	

Anailís ar Dhúshláin Litrithe / Léitheoireachta

Céim 3		Samplaí	Dúshláin	
Céim 3	13	Tuilleadh Gutaí Doiléire & 'n' mar fhuaim 'r'	frog (a) lucht (o) fainic (a) Nóra (ú) cnoc (r)	
	14	Roinnt Ainmneacha & Aidiachtaí Briathartha	glanadh briseadh fágtha feicthe clúdaithe caitheamh	
	15	Déghraif / Défhoghair ai eo ói ío eá ...	Cáit, beo, síos ...	
Céim 4		Samplaí	Dúshláin	
Céim 4	16	Tréghraif / Tréfhoghair uío iai eai eoi eái ...	buíoch, beainín, bliain ...	
	17	An Aimsir Fháistineach 1 & 2	glanfaidh, brisfidh; maróidh, ceisteoidh	
	18	Roinnt Consan Shéimhithe eile	sheol, pléigh, srl.	

Céim 4	19	Consain Láir & Deiridh a athraíonn an Guta Rompu	Carna, im in seacht cam ...	
	20	An Modh Coinníollach 1 & 2	ghlan fainn , ghlan fá , ghlan fadh ...	
Céim 5 Samplaí Dúshláin				
Céim 5	21	Consain Shéimhithe Chasta amh omh umh ...	comharsa Samhain cumha ...	
	22	Na Gutaí Cúnta	bolg , dealbh , stoirm ...	
	23	An Aimsir Ghnáthchaite 1 & 2	ghlan ainn , ghlan adh ...	
	24	An Schwa Caolú Gutaí Leathana Coimriú	arán pluic biorán (<i>breán</i>)	
	25	Focla Ardmhnicíochta 'Focla Místuama' ar bith nach litrítear nó nach léitear i gceart		
	26	Litrithe canúnacha ar bith nach bhfuil ceadaithe i bhFoclóir Uí Dhónaill (1977)		

Líonta an Damháin Alla

Líonta an Damháin Alla

Is féidir an modh ‘Fiosrú Focal’ a léiriú, a stiúradh agus a chleachtadh – le foghlaimeoir nó le rang iomlán – ag baint úsáide as ‘líon an damháin alla’. De réir a chéile, tiocfaidh foghlaimeoirí isteach ar an ‘sórtáil’ agus ‘fiosrú’ fuaimeanna agus beidh siad in ann slám focla a shórtáil agus a fhiosrú iad fhéin, nó i ngrúpaí beaga.

Ba cheart an oiread focla samplacha a chur i líonta an damháin alla agus is féidir leis an bhfoghlaimeoir cuimhneamh orthu, agus leidí a thabhairt don fhoghlaimeoir, má tá call leis, le cinntiú go bhfuil cúpla focal samplach ann do chuile litriú!

De réir a chéile – ag brath ar chumas agus ar stíl foghlama an fhoghlaimeora – is féidir neart úsáide a bhaint as na líonta le haghaidh patrúin agus leidí a aimsiú, a shórtáil agus a fhiosrú.

	An Modh Oibre	Treoir don Foghlaimeoir
1	Léann an teagascóir na focla sa gcéad ghrúpa agus léann an foghlaimeoir díreach ina dhiaidh iad. Ba cheart don teagascóir a mhéar a dhíriú ar chuile fhuaim agus iad á léamh aige fhéin agus ansin ag an bhfoghlaimeoir.	‘Léifidh mise na focla sa ngrúpa seo. Léigh thusa ansin iad.’
2	Iarr ar an bhfoghlaimeoir chuile fhuaim sa chuile fhocal (sa ngrúpa céanna) a rá.	‘Abair chuile fhuaim sna focla sa ngrúpa seo.’ Sampla: níos = ‘n-íó-s’
3	Fiafraíonn an teagascóir den fhoghlaimeoir cén litriú atá ar an bhfuaim atá i gceist (m.sh. ‘í’ sa gcás seo).	‘Cén litriú atá ar an bhfuaim ‘í’ sna focla seo?’ Freagra samplach: ‘íó’ (níos / síos / thíos)

4	Teagascóir:	<p>'Anois cuir dath buí ar an bhfuaim 'í' sna focla uilig sa ngrúpa seo.'</p> <p>Sampla: 'níos'</p>
5	Déan céimeanna 1-4 le chuile ghrúpa focla sa líontán damháin alla.	<p>'Coinnigh ort anois – léigh chuile fhocal sa dara grúpa, fuaim i ndiaidh fuaim, ag cur dath glas ar an litriú a dhéanann an fhuaim 'í' sa ngrúpa. Ansin déan an rud céanna leis na grúpaí eile, ag úsáid dath nua do chuile litriú éagsúil ar 'í.'</p>
<p>Freagraí samplacha:</p> <p>'s-í-o-s' / síos 'n-í-o-s' / níos 't-í' / tí 'b-í' / bí</p>		<p>'c-r-o-í' / croí 'o-í-ch-e' / oíche 'b-u-í' / buí 't-u-í' / tuí</p>
6	Teagascóir:	<p>'Anois scríobh na litrithe éagsúla atá ar 'í' ar an gclár bán, agus cuir líne fúthu... Fág spás eatarthu!'</p>
<p>Freagra:</p> <p>í oí ío uí</p>		
7	Teagascóir:	<p>'Scríobh na focla uilig ón líontán damháin alla faoin bhfuaim cheart anois.'</p>
<p>Freagra:</p> <p>í oí ío uí bí oíche síos buí...</p>		

Teagascóir: Labhair faoi na grúpaí agus triail, leis an bhfoghlaimoír, a thíocht ar leidí nó cleasa a thabharfas cúnamh na litrithe éagsúla a chur de ghlanmheabhair.

8	<p>Mar shampla:</p> <p>✓ 'bí' V 'buí' – abair / éist leis an bhfuaim 'í' sa dá chás.</p> <p>"An gcloiseann tú difríocht ar bith eatarthu? Cén difríocht atá ann?"</p> <p>Déan mar a chéile le 'tí' V 'tuí'...</p> <p>"Cuireann tú caol agus leathan i gcomparáid lena chéile mar seo le cúnamh a thabhairt duit an litriú ceart a dhéanamh amach."</p> <p>✓ fí V síos – "Cén difríocht atá sa bhfuaim sa dá 's' ag deireadh na bhfocla? – síos / níos / thíos – an bhfuil an 's' ag deireadh na bhfocla caol nó leathan?" (Mar sin, cé nach gcloistear go soiléir é, 'í' seachas 'í' atá sa litriú).</p>	
9	Teagascóir:	"Anois déan staidéar ar na litrithe éagsúla sa líontán damháin alla ar feadh cúpla nóiméad. Triail iad a chur de ghlanmheabhair – cuimhnigh ar na rudaí beaga a raibh muid ag caint orthu."
10	Glanann an teagascóir an clár bán seachas teidil na ngrúpaí litrithe; <div style="display: flex; justify-content: space-around; text-align: center;"> í oí ío uí </div>	
11	Teagascóir:	"Anois léifidh mé amach na focla. Triail chuile fhocal a scríobh sa ngrúpa ceart."
<p>*Tabhair cúnamh i gcónaí don fhoghlaimoír patrúin, rialacha, leidí agus cleasa a thabhairt faoi deara agus a úsáid don léamh, scríobh agus litriú.</p>		

4. An CÓRLÁN

Céimeanna an Chórláin léirithe i gcomhthéacs focla

Leagan Chonnacht (Cois Fharráige)

Dírigh ar an **gcló gorm**. Múin chuile chód 'fuaim - litriú' (sa **gcló gorm**); cabhróidh comhthéacs an fhocail leis an bhfuaim chruinn a dhéanamh amach. Múin na fuaimeanna sa **gcló gorm**, ceann ar cheann, san ord ina bhfuil siad thíos ... ó 1 go 218! Ba cheart chuile fhuaim a choinneáil chomh gonta agus chomh glan agus is féidir.

Céim 1: An Cód Soiléir

(Naíonáin Bheaga, mar scéim tosaigh bunscoile)

1. cúl	2. ól	3. rós	4. lón	5. ál
6. nóta	7. mór	8. sú	9. sop	10. túr
11. las	12. dó	13. fás	14. gúna	15. gob
16. hata	17. gé	18. bád	19. pus	20. rí
21. jíp	22. poc	23. mil	24. te	25. deifir
26. sicín	27. titim (<i>t caol 1</i>)	28. fir	29. fuair	30. iasc
31. chas	32. dhá	33. an fhidil	34. i ngar	35. an bhó
36. craic	37. slaghdán	38. babhla	39. an bheirt	40. an cheist
41. dhíbir	42. tíl (<i>t caol 2</i>)			

Céim 2: An Cód Doiléir

(Na Naíonáin Mhóra / Rang 1)

43. mála	44. do	45. mise	46. ag	47. aici
48. atá	49. bácáil	50. clúdaigh	51. ceistigh	52. gann (<i>án</i>)
53. salann (<i>un</i>)	54. Anna (<i>an</i>)	55. binn (<i>ín</i>)	56. is binne (<i>in</i>)	57. tonn (<i>un</i>)
58. fonn (<i>ún</i>)	59. donn (<i>abh-n</i>)	60. barr (<i>ár</i>)	61. barra (<i>ar</i>)	62. dall (<i>ál</i>)
63. tamall (<i>ul</i>)	64. allas (<i>al</i>)	65. mill (<i>íl</i>)	66. cillín (<i>il</i>)	67. poll (<i>abh</i>)
68. i dtús	69. i dtír	70. i gcúl	71. i mbád	72. i bpoll
73. i bhfad	74. ag an bhfeis	75. i ndán	76. a ghob	77. dhá ghé
78. mo mhála	79. trí mhí	80. a Pheig	81. a Shíle	82. ó thús
83. b'fhada	84. d'fhág	85. maraíonn	86. veilbhit	87. zú

Céim 3

(Rang 1 / Rang 2)

88. cnoc	89. frog	90. lucht	91. fainic	92. Nóra
93. fágtha	94. feicthe	95. clúdaithe	96. caitheamh	97. glanadh
98. briseadh	99. Cáit	100. abair	101. bóthar	102. cion
103. ionat	104. fios	105. síos	106. fiú	107. ciúin
108. bean	109. aer	110. Gaeilge	111. gadaí	112. breá
113. éad	114. céim	115. deo	116. feoil	117. goid
118. cnoic	119. soir	120. oibre	121. móin	122. croí
123. buí	124. a haon	125. Aodán	126. Aoine	127. cóir
128. cuid	129. dúirt	130. caitín		

Céim 4

(Rang 2 / Rang 3)

131. buíoch	132. beainín	133. draíocht	134. geáitse	135. bliain
136. buail	137. shiúil	138. fáth	139. pléigh	140. caighdeán
141. fágfaidh	142. ligfidh	143. i ndiaidh	144. fostóidh	145. imeoidh
146. fiche	147. Carna	148. An Aird	149. bord	150. boird
151. cam	152. im	153. muintir	154. iontu	155. eorna
156. lom	157. uirlis	158. biorán	159. chasfainn	160. chasfá
161. lasfadh	162. d'ólfaidís	163. chlúdoinn	164. d'imeoinn	165. scrúdódh
166. cheisteodh	167. mharóidís	168. dhíreoidís		

Céim 5

(Rang 3 / Rang 4)

169. tabhair	170. adharc	171. aidhm	172. Samhain	173. sámh
174. uimhir	175. deighilt	176. feidhm	177. comharsa	178. comhad
179. talamh	180. togha	181. foighde	182. cumha	183. bodhar
184. modh	185. lorg	186. arm	187. formhór	188. meirg
189. stoirm	190. gurb	191. searbh	192. dorcha	193. dearfa
194. geirbe	195. Bairbre	196. tairbhe	197. leanbaí	198. leanbh
199. seanmóir	200. seanchas	201. binb	202. linbh	203. ainm
204. ainmhí	205. Colm	206. bolg	207. Albain	208. sealbhú
209. colpa	210. feilm	211. (na) boilg	212. seilbh	213. Caitlín
214. phógadh <i>Aimsir Ghnáthchaite</i>	215. dheisínn	216. ghortaíodh	217. pluic <i>(Caolú gutaí leathana)</i>	218. luigh

NB: Is mar threoir amháin a luaitear ranganna bun scoile leis na céimeanna éagsúla den Chórlán. Beidh luas an dul chun cinn ag brath go mór ar láidreacht na Gaeilge sa bpobal Gaeltachta a bheas i gceist. Ba cheart na 5 chéim a chlúdach ar luas níos réidhe - suas go dtí rang 5 nó 6 - más léir ón measúnú rialta gur gá níos mó ama a chaitheamh ar chéimeanna faoi leith.

AN CÓRLÁN: An Cód Soiléir: CÉIM 1

1-6. c ó r l á n

Físeán: Príomhfhuaimeanna na Gaeilge (Connacht):
www.maradearfa.ie Físeán 1

<p>1.</p> <p>ó ól ló ón ró- ór cón cór lón ról cóc cócó</p> <p>Focla gan chiall</p> <p>cól lóc lór nóc nól nór róc</p>		<p>2.</p> <p>á ál ár cá lá rá ná cár lár nár lán</p> <p>Focla gan chiall</p> <p>nál nán rál rác</p>	
G / GC / CG	CGC/CGG/GGC/CGGC	Focla aonsiollacha le cnuaschonsain / Consain Shéimhithe	Focla ilsiollacha / Eile

7-9. m ú s

cú lú má sá só sú úr ús	cás cúl cúr mám más múr rás rós rún sár		Focla gan chiall lún móm sán súm súr Focla Místuama (is) mó mná
--	--	--	---

10-13. f a d t

dá dó tá tú	alt cas cód dán dún dúr fad fan fán fás fód fós fúm fút las mac mar ród túr tús		anó fadó nádúr scrúdú tapú Focla Místuama trasnú trasnán
----------------------	--	--	--

14-17. g o h é

<p>é gá gé hé mé óg ré há hó! hó!</p>	<p>col cor fág gad gar gas hap lag mol nod tor</p>		<p>colúr galún socrú súgán</p> <p>Focla gan chiall</p> <p>háf hón húf húg hog</p> <p>Focla Místuama</p> <p>cén gnó (ag) tosú</p>
---	--	--	--

Póstaer 1. Na Gutaí & Na Consain
Póstaer 2. Na Gutaí

Súil Siar ar an gCórlán 1-9 + cnuaschonsain

		<p>clár cló clós crá cró crú scól scór slám slán smál</p>	<p>Focla gan Chiall</p> <p>slús smúl smún lúnó málún sánós sómó</p>
--	--	---	--

Súil Siar ar an gCórlán 10-13 + cnuaschonsain

		dlús drár lasc nasc scal scar slad slat snas sórt stán stát stól stór stró stróc tlú trá	
--	--	---	--

Súil Siar ar an gCórlán 14-17 + cnuaschonsain

		clé clog glac glan glas glór grá grád grán olc ort scag scor snag stoc	
--	--	--	--

18-21. b u í (j)

Ní cheart an fhuaim 'j' a mhúineadh go dtí tús an Mheánleibhéil má tá tú ag múineadh i gceantar Gaeltachta inar ionann an fhuaim atá leis agus fuaim 'd caol'. Sa gcás sin, is í an fhuaim 'd caol' an Cód Soiléir don fhuaim sin.

bí bó fí mí ní ní hí	bab bac bád bán bás bím bob boc bog bun cíb gob gur gus lab lus mín rud rug suc! suc!		jab jíp Focla gan chiall jór máj jom jal náj fújá mójú
-------------------------------------	--	--	--

22-23. p i

i in	alp gig lig mil min min bhuí Nic pár poc póg Pól pós pus		
---------	--	--	--

Póstaer 3. Na Gutaí & Na Consain
Póstaer 4. Na Gutaí

Súil Siar ar an gCórlán 18-21 + cnuaschonsain

		blas brat broc bród brón brú clab slab smut	botún bunú bunús fíbín
--	--	---	---------------------------------

Súil Siar ar an gCórlán 22-23 + cnuaschonsain

		clic clip glib plód plúr port post punt snap spás stop	naprún cipín clinic Finín Micil plámás púcán pocán Focal Místuama pluc
--	--	--	--

Póstaer 5. Consain Leathana V Consain Chaola

24-26. d' e s'

de Dé di le sé sí	bís fís len lenár sil síl sin sín deis	sní slis dlí	dílis síbín sicín silín slisín
----------------------------------	--	--------------------	--

27-28. t' (ei)* -r'

**Ní fuaim nua per se í seo, féach póstaer 6*

Póstaer 6. e / ei

te	fir mír beir ceilt deir deis feis leis Neil peil tír tit teip	beirt breis ceist creid beilt sceilp bleid bris	titim eitilt tintrí tírín
----	---	--	------------------------------------

FÍSEÁN NA CONSAIN CHAOLA: LE MÚINEADH I GCOMHTHÉACS FOCLA

www.maradearfa.ie Físean 2

Daingníonn an físeán seo an cleachtas na consain chaola d', t', s', r', a chur i gcomparáid leis na consain leathana d, t, r, s i gcomhthéacs focla. Spreagann an scil idirdhealaithe seo cruinneas léitheoireachta agus litrithe. Moltar an cleachtas céanna i gcás na gconsan eile. **Is i gcomhthéacs focla, ag déanamh comparáide idir consain chaola is leathana, is fearr a mhúinfear na consain chaola. m.sh. barr V bearr.**

Aibítir na Gaeilge
Le fáil mar amhrán, ar www.maradearfa.ie (do na ranganna Naíonán)

29. ua

	bua dua lua rua tua	slua stua	buan cuan suan cuar fuar fual gual luas suas
			Focal Místuama Luan

30. ia

iad Dia fia fia lia lia ban	Cian dian fial Liam mian mias pian riar siad siar rian ar fiar	Brian grian scian trian iasc riasc srian	rialú
--	---	--	-------

31. ch

	ach och loch moch cách dúch chas chum chun a chás á chur	cloch croch droch- ocht bocht docht locht nocht racht tacht drúcht slacht smacht trácht	óchón lochán An Lochán Beag
--	---	--	--

32. ng

		i ngar sa ngad sa ngas i ngob ón ngalf ón ngeir rang	dhá ngortú ón ngasúr Focla gan chiall i ngál i ngús i ngórp i ngóf
--	--	---	---

33. dh (leathan)

		dhá dhó do dhán a dhúch do dhrár	a dhamnú Focla gan chiall a dhóc a dhas mo dhúr mo dháp do dhud do dhúj a dhál a dhuf
--	--	---	--

34. fh

		trí fhód a fholt dhá fhia an- fhial an fhís an fheis ar ghan? ar fhág?	ní fheicim Focla gan Chiall an fhór an fhíp an fheil an fhóm an fhób an fheisib an fhúc an fhín
--	--	---	--

35. bh (leathan)

an **bhó**
 a **bhád**
 Bríd **bhán**
 ó **bhun**
 an-**bhog**
 an-**bhocht**
 níor **bhac**
bhuf! **bhuf!**

a **bhotún**
 mo **bhácús**
 a **bhunú**

Focla gan chiall

mo **bháb**
 a **bhúc**
 do **bhón**
 a **bhúr**
 an **bhúp**
 an **bhát**
 an **bhúm**
 an **bhós**

Focla Místuama

sub**h**
 dub**h**
 dath dub**h**

Póstaer 7. Leathan le Leathan

36. ai

ar **ais**
tais
raic
ait

craic
staic
stail

aibí
aicíd
aingilín
Aisling
aistíl
raicín
staicín

Focal Místuama

stair

37. abh

		dabht mí abh!	clabhsúr Labhrás cabhrú Focla gan Chiall dabhlán labhcán pabhdún sabhó tabhcú
--	--	-------------------------	--

38. agh

	laghdú slaghdán taghd	Focla gan chiall taghlú braghcú plaghmó maghdó sraghsú snaghló baghcú	Focla Místuama praghas saghas aghaidh
--	-----------------------------	---	---

39. ch' (ch caol)

	do chic a Chian cheil dhá cheilt	chlis chreid ar chlé an cheilp an cheirt an cheist chreid	an chlibirt Focla gan chiall a cheip do chíg mo cheib a chip do cheid mo chig a cheim
--	---	--	--

40. dh' (dh caol)

a **Dhia**
ar **dheis**
ró**dhian**
ró**dhílis**
dhipí!

a **dhlí**
ar **dhris**

dhíbir
mo **dheifir**

Focla gan chiall

mo **dheim**
a **dheip**
a **dhip**
do **dheid**
do **dhím**
mo **dheib**
mo **dhig**

Focal Místuama

dhíbh

41. bh' (bh caol)

bhí
bheir
an **bheirt**
ní **bhím**
a fhir **bhig**

a **Bhríd**
an **bhleid**
an **bhrí**
ar **bhris?**

bhídís
bheidís

bhr & bhl leathan

a **bhrat**
aon **bhlas**

AN CÓRLÁN

An CÓD DOILÉIR: CÉIM 2

***Póstaer 7 (Cód Soiléir):** Leathan le Leathan is Caol le Caol

Focla
aonsiollacha
simplí

Focla aonsiollacha
le cnuaschonsain nó
dúshláin bhreise eile

Focla ilsíollacha

1. a (u): mála

***Póstaer 1 (CD, Cod Doiléir),** *Mar a Déarfá!*

ba
sa
san
na
ina
cat

dona
sona
cáca
cása
fata
mála
fada
Cásca
dála
dánta
daba

camán
bacán
scadán
bradán
dochar
sochar
clochar
cogar
mogar
dóchas
dúchas
macánta

2. o (u): do

Litriú malartach don fhuaim 'u' - le cur de ghlanmheabhair.

do mo tom lom lon dubh long (ar) son	crom trom	dona sona donas sonas consan bosca donacht cosán conús ocras An Crompán gortachán Focla Místuama cnoc cnocán
--	--------------	---

3. e (i): mise

**Póstaer 2 (CD, Cod Doiléir), Mar a Déarfá!*

ceilte silte sílte sínte	briste bríste Lá Fhéil' Bríde cliste slite	tine mise sise gile cine file ite (An) Life ciste rite
-----------------------------------	--	---

4. a / ai (e): ag

Litriú malartach don fhuaim 'e'
Le cur de ghlanmheabhair, mar amharcfhocla, gan aird ar fhuaim.

Focla Místuama		
ar ag	aige aici air	

5. a lag (i dtosach focal): atá

Le cur de ghlanmheabhair, gan aird ar fhuaim

		atá amú amach anocht anuas aniar
		Focla Místuama
		abhus aríst anseo amháin anois abhaile

6. -(e)áil

san Ainm Briathartha

*Leathan le Leathan is Caol le Caol: *Póstaer 7, CS*

bácáil clubáil crúbáil dumpáil marcáil pacáil pumpáil robáil sábháil slabáil tástáil	baiceáil blaisteáil ciceáil cliceáil dipeáil fíneáil sceitseáil	
	Focal Místuama	
	feiceáil	

7. –aigh

8. –igh

An Modh Ordaitheach, 2ú Réimniú

**Le múineadh in éindí le ceacht gramadaí ar an Modh Ordaitheach /
Rútaí na mBriathra:*

1 siolla V 2 shiolla = 1ú & 2ú Réimniú

Deirí an 2ú réimniú: **–(a)igh**

7. bunaigh clúdaigh gortaigh lochtaigh maraigh sáraigh socraigh tosaigh	8. ceistigh deimhnigh díriigh feistigh mínigh sínigh	
--	---	--

Na Consain Leathana V Caola (i gcomhthéacs focla), m.sh. la V lea

***Súil Siar** – Consain leathana V Consain chaola
www.maradearfa.ie Físeán 2

Póstaer 5, CS (Cód Soiléir)
AGUS Póstaer 6, CD (Cód Doiléir)

Cleachtaigh aistriú na scile sin de réir mar is féidir as seo amach, ag tosú le 9 thíos.

9. –ann

san Ainm Briathartha

nuair a chuirtear fad le fuaim an ghuta roimh ‘nn’: a + nn = án

(go háirithe i bhfocla aonsiollacha)

–ann (le fuaim fhada ‘á’) ann gann clann crann ganntan ganntanas	–eann (le fuaim fhada ‘á’) beann ceann teann leann peann greann gleann	Focal Místuama rann
---	--	-----------------------------------

10a. -ann- / -ann

nuair NACH gcuirtear fad le fuaim an ghuta roimh 'nn':
ann = 'un' (go hiondúil i bhfocla ilsiollacha)

salann
achrann
torann
cumann

10b. -ann/ -eann

san Aimsir Láithreach 1

Leathan

casann
fágann
fanann
fásann
glacann
glanann
lasann
molann
ólann
placann
pógann
pósann
scuabann
stopann

Caol

briseann
ceileann
cliseann
creideann
feileann
ligeann
síneann
titeann

Focla Místuama

cuireann
caitheann

11. -ann / -ann- (guta gearr rompu)

nuair NACH gcuirtear fad le fuaim an ghuta roimh 'nn' = 'a' las
(go hiondúil i bhfocla ilsiollacha)

Anna
banna
canna
lanna
rannta

clanna
Clannad
drann

12. -inn (ín)

nuair a chuirtear fad le fuaim an ghuta roimh 'nn' = í (go háirithe i bhfocla aonsiollacha)

<p>-inn (ín)</p> <p>binn na cinn (na) pinn le linn An Rinn slinn grinn cinnte</p>	<p>-uinn:</p> <p>go cruinn míchruinn</p> <p>-ainn:</p> <p>crainnte</p> <p>-oinn:</p> <p>boinn foinn roinn</p> <p>Focla Místuama</p> <p>coinnle ar bharr toinn</p>	
--	---	--

13. -inn- / -inne- (in)

nuair NACH gcuirtear fad le fuaim an ghuta roimh 'nn' (go háirithe i bhfocla ilsiollacha)
Le cur de ghlanmheabhair

<p>linn</p>		<p>níos binne eitinn fírinne inné rinne ar fud na cruinne</p> <p>Focla Místuama</p> <p>dhúinn againn asainn uainn orainn inniú inniubh álainn</p>
--------------------	--	--

14. -onn

Go hiondúil cuireann 'nn' fad leis an nguta a théann roimhe, ach níl aon phátrún leanúnach le feiceáil i gcás 'onn' i gCois Fharráige.

'o' gearr	'o' fada = ú	'o' fada = 'abh'
tonn tonnta bonn bronn bronnta bronn tanas an bonn án buí fionn	fonn anonn	donn Focal Místuama (os) cionn

15. –arr

nuair a chuirtear fad le fuaim an ghuta roimh 'rr': a + rr = ár
(go háirithe i bhfocla aonsiollacha)

-arr	-earr	
barr carr starr	bearr gearr fearr	

16. –arr

nuair NACH gcuirtear fad le fuaim an ghuta roimh 'rr'
(go háirithe i bhfocla ilsiollacha)

	Barra carra Bruach na Carra Léith	Focla Místuama
		carrannaí garraí garrantaí

17. -ll / -ll- (guta fada rompu)

nuair a chuirtear fad le fuaim an ghuta roimh 'll': a + ll = ál
(go háirithe i bhfocla aonsiollacha)

-all	-eall	
dall sall mall anall gall scall Dún na nGall Gallda dallta	feall geall meall streall geallta meallta mealltach gealltanás	

18. -all

nuair NACH gcuirtear fad le fuaim an ghuta roimh 'll': -all = 'ul'
(go háirithe i bhfocla ilsiollacha)

capall tamall	scamall scaball	Focal Místuama Dónall (Domhnall)
------------------	--------------------	--

19. -ll-

nuair NACH gcuirtear fad le fuaim an ghuta roimh 'll': all = 'al'
(go háirithe i bhfocla ilsiollacha)
Le cur de ghlanmheabhair.

allas balla halla mallacht	Focal Místuama dallamullóg	
-------------------------------------	--	--

20. -ill (íl)

nuair a chuirtear fad le fuaim an ghuta roimh 'll' = í
(go hiondúil i bhfocla aonsiollacha)

-ill (íl)		
mill fill	millte fillte	

21. -ill- / -ill (il)

nuair NACH gcuirtear fad le fuaim an ghuta roimh 'll' (go háirithe i bhfocla ilsíollacha)
Le cur de ghlanmheabhair.

cill Cill Éinne		bille cillín Cré na Cille innill
---------------------------	--	--

22. –oll (abh)

nuair a chuirtear fad le fuaim an ghuta roimh 'll': o = abh
(go hiondúil i bhfocla aonsíollacha)

poll	Focal Místuama	
	toll	

23. dt-

An tUrá – ná déan dearmad ar chéad litir an BHUNFHOCAIL agus tú ag litriú!

i dtús i dtúr go dtug i dtoll a chéile	i dTrá Lí	i dtobar i dtóstal i dtosach in aghaidh a dtola an dtugtar? an dtugann?
---	------------------	--

24. dt'-

An tUrá – ná déan dearmad ar chéad litir an BHUNFHOCAIL agus tú ag litriú!

i dtír go dtí	i dtrí chuid	i dtine i dtírín ár dTiarna ár dtimire
--------------------------------	---------------------	---

25. gc-

An tUrá – ná déan dearmad ar chéad litir an BHUNFHOCAIL agus tú ag litriú!

<p>i gcás i gcúl ón gcic ar an gcat ón gcúr i gcuan ón gceirt ar an gceist i gcine dhá gcur dhá gceilt</p>	<p>i gclós i gclab i gcill cead a gcinn ar an gcraic</p>	<p>ar an gcóta i gcúlra i gcábán ag an gcigire ar an gcóras ar an gclóca ar an gcamán</p>
---	---	--

26. mb-

An tUrá – ná déan dearmad ar chéad litir an BHUNFHOCAIL agus tú ag litriú!

<p>i mbád ar an mbán i mbun ar an mbus leis an mbó leis an mboc ón mbás dhá mba ón mbeirt Cumann na mBocht Cumann na mBan</p>	<p>ar an mbinn i mbarr</p>	<p>a mbille ar an mbagún as an mbrabach ón mbosca ón mbotún ar an mbata i mbácús ar an mbochtán ar an mbanaltra</p> <p>an mbeidís? an mbídís? dhá mbrisidís?</p>
--	--	--

27. bp-

An tUrá – ná déan dearmad ar chéad litir an BHUNFHOCAIL agus tú ag litriú!

i **b**post
i **b**port
sa **b**pus
i **b**peil

i **b**poll

i **b**paca
i **b**pota
ón **b**Pápa
ón **b**púca
i **b**póca
i **b**pobal
i **b**píce
ar an **b**pláta
ón **b**pátrún
i **b**pálás
i **b**portach
ar an **b**portán
ar an **b**págántacht

28. bhf-

An tUrá – ná déan dearmad ar chéad litir an BHUNFHOCAIL agus tú ag litriú!

faoin **b**hfód
i **b**hfad

sa **b**hfocal

go **b**hfága
go **b**hfása
go **b**hfana
an **b**hfaca?

Focla Místuama

an **b**hfuil?
sa **b**hfógra

29. bhf'-

An tUrá – ná déan dearmad ar chéad litir an BHUNFHOCAIL agus tú ag litriú!

ag an **bhfeis**
ar an **bhfís**
ón **bhfile**
ar an **bhfidil**

Focla Místuama

bhf leathan + 'r' mar fhuaim 'v':

ar an **bhfráma**
ar an **bhFrancach**

30. nd-

An tUrá – ná déan dearmad ar chéad litir an BHUNFHOCAIL agus tú ag litriú!

i **ndán** dhom
i **ndún**
i **nDia**
an **ndeireann?**

i **ndris**
cás na **ndall**

i **ndoras**
i **ndonas**
i **ndráma**
i **ndólás**
i **ndóchas**
i **ndúchas**

Focal Místuama

i **ndiaidh**

31. gh-

Litriú malartach don fhuaim 'dh leathan' - smaoinigh ar an mBUNFHOCAL le 'dh leathan' a aithneachtáil ó 'gh leathan' agus tú ag litriú!

a **ghob**
an-**ghar**
ar **ghas**
an-**ghann**

an-**ghlas**
ghlan
ghlac

ar **ghúna**
ina **ghanntan**
a **ghanntanas**
ina **ghála**
a **ghalar**
dhá **ghalún**
mo **ghasúr**
ré an **ghorta**

32. gh'-

Litriú malartach don fhuaim 'dh caol' - smaoinigh ar an mBUNFHOCAL le 'dh caol' a aithneachtáil ó 'gh caol' agus tú ag litriú!

dhá **ghé**
a ghrá **ghil**
an **gheir**
gheit

do **ghiall**
an **ghrian**
an-**ghrinn**

ar **ghile**

33. mh- leathan

Litriú malartach don fhuaim 'bh leathan' - smaoinigh ar an mBUNFHOCAL le 'mh leathan' a aithneachtáil ó 'bh leathan' agus tú ag litriú!

mhól
an-**mhór**
mo **mhac**
mo **Mhama**
an dá **mhar** a chéile
mharaigh

mo **mhála**
mo **mhaicín**

Focla Místuama

amháin
(ag) déanam**h**
an-**mhaith**

34. mh caol

Litriú malartach don fhuaim 'bh caol' - smaoinigh ar an mBUNFHOCAL le 'mh caol' a aithneachtáil ó 'bh caol' agus tú ag litriú!

trí **mhí**
a **mhic**
a **mhias**
mhill
nimh

-mh (leathan) mar fhuaim 'bh caol':

Niam**h**
ariam**h**
sám**h**
sclam**h**
snám**h**
mám**h**
drám**h**
acadam**h**

ar **mhílte**
ba **mhilis**
ba **mhinic**
sé **mhíle**
nimhe

Focal Místuama

go deimhin

35. ph-

Litriú malartach don fhuaim 'f' - smaoinigh ar an mBUNFHOCAL
le 'ph' a aithneachtáil ó 'f' leathan!

<p>a Pheig an pheil mo phost</p> <p>phós phóg</p>	<p>phlaic</p>	<p>a Phápa mo phicnic dhá phíce ina phúca ina phágánach a phaca a phálás mo phóca do phota</p> <p>Focal Místuama</p> <p>phioc</p>
--	----------------------	--

36. sh = [h]

(caol & leathan)

Litriú malartach don fhuaim 'h' - smaoinigh ar an mBUNFHOCAL
le 'sh' a aithneachtáil ó 'h'!

<p>ar a shon Ní Shé shac a shá a shú</p> <p>shil shíl shín</p>		<p>a shárú a shagart a Shíle beirt shingil míshásta Nollaig shona ó Shasana a sheiceáil</p>
--	--	---

37. th- = [h]

(caol & leathan)

Litriú malartach don fhuaim 'h' - smaoinigh ar an mBUNFHOCAL
le 'th' agus sh a aithneachtáil ó 'h'!

thart
mo **thír**
ó **thús**
thall
thar
thiar
thú
thuas

thit
thug
thacht
thál

in aghaidh a **thola**
oíche **thintrí**
a **Thiarna**
a **thimire**
thrí **thine**
ó **thobar**
ó **thús**
ro**thar**

Focla Místuama

uathu
orthu

'th ciúin' i lár focla

tithe
bó**thar**

38. b'fh

Fuaim 'b' a chloistear, bíonn an 'fh' balbh – cuimhnigh ar an mbunfhocal don litriú
Le cur de ghlanmheabhair!

b'fhada
b'fhearr
b'fhéidir
b'fhiú

39. d'fh (leathan & caol)

Fuaim 'd' a chloistear, bíonn an 'fh' balbh – cuimhnigh ar an mbunfhocal don litriú
Le cur de ghlanmheabhair!

d'fh- (leathan)	d'fh- (caol)
d'fhág d'fhan d'fhás	d'fheil d'fheistigh

40. – (a)íonn san Aimsir Láithreach 2

*Le múineadh in éindí le ceacht gramadaí ar an Aimsir Láithreach,
2ú Réimniú:

Rúta + (a)igh **GO** (a)íonn

Leathan:	Caol:
buna íonn clúda íonn fada íonn fosta íonn fuada íonn fua íonn lochta íonn mara íonn tosa íonn	dír íonn feist íonn ísl íonn

Is féidir 41 & 42 a mhúineadh ag an staid seo, nó gan bacadh leo – ní úsáidtear iad ach gan hannamh i bhfocla ón mBéarla, ar nós **zú, veist, veilbhit.**

41. v (bh caol): veilbhit

Litriú malartach don fhuaim 'bh caol'

**Roghnaíonn go leor teagascóirí gan 'v' a úsáid ar chor ar bith, ach beidh sé le léamh i roinnt bheag leabhra i bhfocla ar nós iad seo thíos.*

veist		veilbhit Focla ó chanúintí eile: vardrús válsa vása
-------	--	--

42. z (s): zú

Litriú malartach don fhuaim 's'

**Roghnaíonn go leor teagascóirí gan 'z' a úsáid ar chor ar bith, ach beidh sé le léamh i roinnt bheag leabhra sa bhfocal 'zú'. Úsáideann roinnt daoine fuaim 'z' an Bhéarla seachas 's'.*

zú		
----	--	--

43. j (d caol): jab

Múin an fhuaim 'j' ag an staid seo mar litriú malartach ar 'd caol', munar múineadh mar CHÉIM 1:21 é.

AN CÓRLÁN

An Cód Doiléir: CÉIM 3

Na Briathra: Aidiacht Bhriathartha & Ainm Briathartha

(Le múineadh go foirmeálta sa rang thart ar an am seo ó thaobh na gramadaí de, ach múineadh cóid fhormhór na bhfuaimeanna cheana; *mar sin, ní áirítear iad mar 'chóid nua litrithe' sa gCórlán.)

An Aidiacht Bhriathartha 1: -ta / -te

LEIDE: Ná déan dearmad ar Leathan le Leathan is Caol le Caol

<p>Leathan: *Póstaer 1 (CD), <i>Mar a Déarfá!</i></p> <p>casta glanta lasta molta pósta ólta fásta fanta dallta scólta stialta</p> <p>Focal Místuama</p> <p>déanta</p>	<p>Caol: *Póstaer 2 (CD), <i>Mar a Déarfá!</i></p> <p>briste ceilte fillte millte silte sílte sínte</p> <p>Focla Místuama</p> <p>creidte tite</p>	
--	---	--

1. 'n' mar fhuaim 'r'

Litriú malartach don fhuaim 'r' - cuir de ghlanmheabhair iad!

	<p>cnoc cnap mná</p>	<p>cnaipe cnaipí cnocán cnámha cnámharlach</p>
--	------------------------------	--

2. 'o' mar fhuaim 'a'

Litriú malartach don fhuaim 'a' mar atá i 'las' - cuir de ghlanmheabhair iad!

	frog forc bloc	i bhfolach i bhfostú (san eangach) Focal Místuama (tá sé) i bhfostú
--	---	---

3. u (o): ucht

Litriú malartach don fhuaim 'o' - cuir de ghlanmheabhair iad!

pub	ucht i m'ucht lucht club	uchtú (páiste a) uchtú Ultach rubar
------------	--	--

4. 'ai' mar atá sa bhfocal 'fainic'

Litriú malartach don fhuaim 'a' mar atá i 'las' - cuir de ghlanmheabhair iad!

	mhair fainic paiste baiste	
--	---	--

5. 'ó' mar fhuaim 'ú'

Litriú malartach don fhuaim 'ú' - cuir de ghlanmheabhair iad!

	nó	cónaí Nóra Dónall
--	-----------	--

6. An Aidiacht Bhriathartha 1 (siolla amháin sa rúta): -tha

LEIDE: Ná déan dearmad ar Leathan le Leathan is Caol le Caol

<p>bastha fágtha scuabtha stoptha tugtha glactha bogtha tógtha slogtha</p> <p>Focla Místuama</p> <p>iarrtha curtha</p>		<p>6b. Caol le caol</p> <p>ligthe feicthe tuigthe imitthe tá teipthe (air)</p> <p>Focal Místuama</p> <p>beirthe</p>
--	--	---

7. An Aidiacht Bhriathartha 2 (dhá shiolla sa rúta): -aithe / -ithe

LEIDE: Ná déan dearmad ar Leathan le Leathan is Caol le Caol

<p>Leathan</p> <p>bunaithe clúdaithe cónaithe fostaithe fuadaithe fuaraithe gortaithe lochaithe maraithe róstaithe sáraithe socraaithe tosaithe</p>	<p>Caol</p> <p>ceistithe deisithe díithe ídithe feistithe íslithe mínithe sínithe</p> <p>Focal Místuama</p> <p>éirithe</p>	
---	---	--

An tAinm Briathartha: -ú / -iú

Leathan (le Leathan):

cathú
dathú
fuarú
gortú
lagú
lochú
marú
sárú
santú
socrú
tarlú

Focal Místuama

cúngú

Caol (le Caol):

ceistiú
díriú
feistiú
íslíú
míniú
maisiú
síniú

8. An tAinm Briathartha: -amh / -eamh

Le cur de ghlanmheabhair: eadh V eamh & adh V amh

déanamh
caitheamh
maitheamh

Focal Místuama

taitheamh

9. An tAinm Briathartha: -adh

10. An tAinm Briathartha: -eadh

Le cur de ghlanmheabhair mar dheirí briathra: eadh V eamh & adh V amh

9. -adh

bas**adh**
 bronn**adh**
 bual**adh**
 cas**adh**
 comór**adh**
 croch**adh**
 cum**adh**
 dall**adh**
 glac**adh**
 glan**adh**
 las**adh**
 lasc**adh**
 losc**adh**
 luasc**adh**
 mol**adh**
 póg**adh**
 pós**adh**
 scag**adh**
 scal**adh**
 scuab**adh**
 spal**adh**
 tacht**adh**
 trosc**adh**
 tum**adh**

10. -eadh
(*Caol le caol)

blais**eadh**
 bris**eadh**
 clis**eadh**
 fille**adh**
 sile**adh**
 síne**adh**

*Póstaer 3, CD: Leidí don Léamh

Défhoghair / Sleamhnáin & Déghraif

Focla Aonsiollacha	Focla aonsiollacha le dúshláin / doiléireachtaí breise, cnuaschonsain srl.	Focla Ilsiollacha / Eile
--------------------	--	--------------------------

11. An Défhoghar / Sleamhnán: ái

(an fhuaim 'á' is láidre a chloistear, ach tabhair faoi deara fuaim chaol an chonsain ina dhiaidh, a thugann le fios go bhfuil guta caol le scríobh i ndiaidh an 'á')

LEIDE: Léigh an focal gan agus leis an 'í' i ndiaidh an 'á', chun an fhuaim chaol a chloisteáil (m.sh. 'ál' V 'áil')

<p>áit báis báid cáil cáis Cáit dáil fáil An Pháil An Pháis</p>	<p>páirc páirt stáit</p>	<p>Áine san áireamh báire báistí láidir Máire náire páiste páirtí sáile</p> <p>anáil bácáil badráil dúbláil hapáil ofráil tástáil trádáil vótáil</p> <p>Focal Místuama</p> <p>gáire</p>
--	---	--

12. An Déghraf / Sleamhnán: ai = fuaim 'í'

(an fhuaim 'í' is láidre a chloistear, ach tabhair faoi deara fuaim leathan an chonsain roimhe; leathan le leathan, caol le caol!)

	abair Albain athair cabhail chosain obair oscail Páraic	Focla Místuama ascaill (is) faide againn chonaic
--	--	---

13. 'th' ciúin i lár focla ilsiollacha

(i gcanúint Chois Fharráige - i gcanúintí eile, nuair a chloistear fuaim 'h' i lár focail, 'th' go hiondúil a bhíonn ann (ní bhíonn 'sh', nó 'h' leis féin ariamh le fáil i lár focail).

bóthar láthair faoi láthair dóthain		
--	--	--

14. An Défhoghar / Sleamhnán: io (cion)

(fuaim mhalartach ar 'u' is láidre a chloistear, ach tabhair faoi deara fuaim chaol an chonsain roimhe, a thugann le fios go bhfuil guta caol le scríobh roimh an 'o'!)

<p>cion mion liom pioc sioc tioc! tioc!</p>	<p>Briocán ciontach ciotach giobal giolcach giortach liobar liopa prioc sciob scioból scior sciorta sciortán siopa siosca siota tionlacan</p>	<p>Focla Místuama</p> <p>tiubh fiuch fliuch triuch</p> <p>riocht sliocht</p>
---	---	---

15. An Défhoghar / Sleamhnán: io mar dhéghraf i dtosach focal

Le cur de ghlanmheabhair!

	<p>ionad ionam ionas ionat iompaign iomlán iompú iompaithe iompar ionga ionraic ionsaigh</p>	<p>Focla Místuama</p> <p>iontu ionann iontas iontach</p>
--	--	---

16. An Défhoghar / Sleamhnán: io (i)

(an fhuaim 'í' is láidre a chloistear, ach tabhair faoi deara fuaim leathan an chonsain ina dhiaidh, a thugann le fios go bhfuil guta leathan le scríobh i ndiaidh an 'í'!)

io + s (leathan)	i + o (chun leathan le leathan a chomhlíonadh)	
fios lios briosc scrios	briosca scriosta	miosúr siosúr liosta ciotach lodáil lodálach

17. An Défhoghar / Sleamhnán: ío

('í' is láidre a chloistear, ach tabhair faoi deara fuaim leathan an chonsain ina dhiaidh, a thugann le fios go bhfuil guta leathan le scríobh i ndiaidh an 'í'!)

íoc síos thíos cíos tíos cíor díol níor díon fíon fíor líon síor	Críost slíoc spíonán spíonta	iníon aníos filíocht Briathra bíonn bailíonn níonn sníonn eitlíonn díríonn feistíonn síníonn
---	---	---

18. An Défhoghar / Sleamhnán: iú

(‘ú’ is láidre a chloistear, ach tabhair faoi deara fuaim chaol an chonsain roimhe, a thugann le fios go bhfuil guta caol le scríobh roimh an ‘ú’!)

LEIDE: Léigh an focal gan agus leis an ‘í’ roimh an ‘ú’, chun an fhuaim chaol a chloisteáil (m.sh. ‘fú’ V ‘fiú’)

fiú
siúl
siúd
diúl
Siún
tiúb

cliú
criú
fliú
triúr

ciúnas
diúltach
fiúntas
fiúntach
liúdramán

19. An Tréfhoghar / Sleamhnán: iúi

(‘ú’ is láidre a chloistear, ach tabhair faoi deara fuaim chaol na gconsan roimhe agus ina dhiaidh, a thugann le fios go bhfuil gutaí caola ar chaon taobh den ‘ú’!)

siúil
ciúin
giúis
siúir
tiúin

fliúit
stiúir

fiúise
giúistís

***Bíonn an chéad ‘í’ in ‘iúil’
doiléir uaireanta thíos ach
cuimhnigh ar
‘Caol le Caol’!**

áitiúil
cáiliúil
leisciúil
misniúil
stairiúil
tíriúil

Focla Místuama

Iúil
sláintiúil

20. An Défhoghar / Sleamhnán: ea mar fhuaim ‘ai/ais’

(‘a’ is láidre a chloistear, ach tabhair faoi deara fuaim chaol an chonsain roimhe, a thugann le fios go bhfuil guta caol le scríobh roimh an ‘a’ seachas ina dhiaidh, mar atá in ‘ai’.)

<p>20a bean deas gean meas leas leat sea sean seas teas cleas dreas speal</p>	<p>20b sleacht cleacht teacht teachta leacht meach sceach teach fear lear geal seacht</p>	<p>Mar dhéghraf, le cur de ghlanmheabhair!</p> <p>(‘ea’ i dtosach nó i lár focla; na fuaimeanna soiléire ‘a’ nó ‘ai’ atá le cloisteáil, ach ‘ea’ atá le scríobh)</p> <p>(ab) ea? (ní) hea</p>
---	--	---

21. An Déghraf: ae (é) &

22. Tréghraf aei (é)

Le cur de ghlanmheabhair!

<p>I dtosach focla</p> <p>aer aerach aeráil</p>	<p>tae Gael lae (lár an) lae strae contae mangarae</p>	<p>Gaelach Gaeltacht</p> <p>aei <i>(le cur de ghlanmheabhair)</i></p> <p>Gaeilge Gaeilgeoir Gaeilgeoireacht</p> <p>Focla Místuama</p> <p>laethanta svae</p>
---	---	---

23. An Défhoghar / Déghraf: -aí

Insíonn fuaim an chonsain roimh an 'aí' go bhfuil guta leathan
– an 'a' – roimh an í (dí V daí).

Leathan le Leathan is Caol le Caol!

aí = ainmfhocal	aí = Uimhir Iolra	
<p>Críostaí fánaí gadaí geansaí moncaí tanaí tralaí</p> <p>Focal Místuama</p> <p>staraí</p>	<p>acraí banaltraí altraí bástaí bataí boscaí brácaí brioscaí cártaí clócaí cocaí cogaí cóstaí dátaí drámaí drugaí gálaí iarlaí lánaí lataí málaí mapaí moltaí nótaí Pápaí plátaí potaí ráflaí rútaí scálaí siotaí tiarnaí</p>	<p>Focla Místuama</p> <p>Ciarraí garraí ar bannaí</p>

24. An Défhoghar / Sleamhnán: eá

('á' is láidre a chloistear, ach tabhair faoi deara fuaim chaol an chonsain roimhe, a thugann le fios go bhfuil guta caol le scríobh roimh an 'á').

LEIDE: Léigh an focal gan agus leis an 'e' roimh an 'á', chun an fhuaim chaol a chloisteáil (m.sh. 'má' V 'meá')

feá meá meán Seán	geábh breá bleán sleá sleán ceárta meáchan	'-eán' i bhfocla ilsiollacha ciseán fillteán milleán físeán
----------------------------	--	---

25. An Défhoghar / Sleamhnán: éa

*Póstaer 4, CD: éa V éi

éad éan éag béal béar céad géar féar léan néal réal séala téad éacht léacht céachta	scéal bréag bréan sméar tréan scréach spréach gléasta Éabha Béarla I dtosach focla: éadach éadan éadrom éalaigh éalú Éamonn éasca	I ndeireadh focla (Schwa): Áiméan An Spidéal buidéal coiléar leibhéal áiléar siséal síscéal Focla Místuama préachán préachta téachta céas céasta féasta féarach
--	---	---

26. An Défhoghar / Sleamhnán: éi (i lár agus i ndeireadh focla)

*Póstaer 4, CD: éa V éi

béic
céim
céir
léim
léir
réim

scléip
thréig
An Ghréig

déirce
léite
géire
bréidín
bréige
dréimire
Gréigis
réice

I dtosach focla:

éide
éigse
éin
éisc
Cill Éinne
Éire

Focla Místuama

éicint
spéir
(tar) éis
fhéin
léithi

27. An Déghraf: eo

Le cur de ghlanmheabhair.

(fuaim 'ó' is láidre atá le cloisteáil ach 'eo' atá le scríobh)

(go) **deo**
teo
beo
ceo
ceol
feo
reo
seol

gleo
treo

ceolán
Daideo
Seona
teolaí
teorainn

I dtosach focla
(le cur de ghlanmheabhair):

eolas
eolach
eorna
 (Maigh) **Eo**

Focla Místuama

leo
seomra

28. An Tréghraf: eoi

Le cur de ghlanmheabhair!

feoil
feoithe
reoithe
treoir

-eoir
 (*Caol le Caol!)

aisteoir
cainteoir
cáinteoir
cisteoir
cláirseoir
éisteoir
fáilteoir
iriseoir
leisceoir
meicneoir
réiteoir
reoitheoir

Focal Místuama

deoise

29. An Défhoghar / Sleamhnán – oi: goid

LEIDE: Léigh an focal gan agus leis an ‘ó’ roimh an ‘í’, chun an fhuaim leathan a chloisteáil (m.sh. ‘gid’ V ‘goid’)

boic coir goid goirt poirt scoil gloine	coirce coileán coiléar coínín coileach cloisteáil	Focla Místuama doirt droim goimh toirt toirtín
--	--	---

30. An Déghraf: oi (cnoic)

(an fhuaim ‘í’ is láidre atá le cloisteáil, ach go minic aithnítear go bhfuil guta leathan sa scríobh, freisin, ó fhuaim an chonsain roimhe – má bhíonn ceann roimhe!)

oileán oinniún anois	cnoic broic	
---	------------------------------	--

31. An Déghraf: oi (e)

(an fhuaim ‘é’ is láidre atá le cloisteáil, ach go minic aithnítear go bhfuil guta caol sa scríobh, freisin, ó fhuaim an chonsain ina dhiaidh)

soir toil cloig stoic		I dtosach focla: oide oilithreacht oilte oiread oifig oifigeach oifigí Oireachtas oideachas
--	--	--

32. An Déghraf: oi (oibre)

mar litriú malartach don fhuaim 'agh' – le cur de ghlanmheabhair!

oibre oibrí oibrigh oibriú	poiblí coicís faoi cheann coicíse soilse soilsigh
---	--

33. An Déghraf: ói

mar litriú malartach ar 'ú' – le cur de ghlanmheabhair!

tóin móin móinéar nóiméad Nóirín	(na) sróine óinseach
---	---------------------------------------

34. An Défhoghar / Déghraf: oí

mar litriú malartach don fhuaim 'í' i gcás líon beag focla
– iad le cur de ghlanmheabhair!

croí cloí An Troí	droch-chroí oíche choíchín meán oíche
--	--

35. An Défhoghar / Sleamhnán: uí

(an fhuaim 'í' is láidre atá le cloisteáil, ach go minic aithnítear go bhfuil
guta leathan ann, freisin, ó fhuaim leathan an chonsain roimhe)

**LEIDE: Léigh an focal gan agus leis an 'í' i ndiaidh an 'u',
chun an fhuaim chaol a chloisteáil (m.sh. 'bí'V'buí')**

buí suí tuí Uí Chuív	Focal Místuama luí guí
---	---

36. An Déghraf: ao (í)

Le cur de ghlanmheabhair
(fuaim 'í' atá le cloisteáil ach an litriú malartach 'ao' atá le scríobh)

<p>a haon aol taos baol caol daol gaol daor caoch laoch lao maor saor saol taom taom croí</p>	<p>braon craos</p>	<p>aonach caora caorán An Caorán Mór An Caorán Beag</p>
---	------------------------	---

37. An Déghraf: ao (é)

Le cur de ghlanmheabhair
(fuaim 'é' atá le cloisteáil ach an litriú malartach 'ao' atá le scríobh)

		<p>Aodán aonar aontú</p> <p>Focal Místuama</p> <p>aonraic</p>
--	--	--

38. An Tréghraf: aoi (í)

fuaim 'í' atá le cloisteáil ach an litriú malartach 'aoi' atá le scríobh
Le cur de ghlanmheabhair!

I dtosach focla	Focla aonsiollacha	Focla Ilsiollacha:
Aoife Aoine aoire aois aoibhinn	caoi chaoín gnaoi scaoil smaois straois snaoisín	is daoire is caoile baoite Caoilte caoire daoine daoirse saoire saoirse caoineadh (na mná) caointe smaoinigh smaointe taoille Taoiseach

39. An Défhoghar / Sleamhnán: ói

('ó' is láidre a chloistear, ach tabhair faoi deara fuaim chaol an chonsain ina dhiaidh,
a thugann le fios go bhfuil guta caol le scríobh i ndiaidh an 'ó'!)

LEIDE: Léigh an focal **gan** agus **leis** an 'í' i ndiaidh an 'ó',
chun an fhuaim chaol a chloisteáil (m.sh. 'cóp' V 'cóip')

cóir tóir fóir óige óir	(an) stóir glóir	bádóir clódóir Cóilín góilín cóiste dóite dóiteán róipín lóistín stóirín seanadóir Focal Místuama dhóibh
--	-----------------------------------	---

40. An Défhoghar / Sleamhnán: ui

(an fhuaim 'í' is láidre atá le cloisteáil, ach go minic aithnítear go bhfuil guta leathan ann freisin, ó fhuaim an chonsain roimhe)

LEIDE: Léigh an focal gan agus leis an 'í' i ndiaidh an 'u', chun an fhuaim chaol a chloisteáil (m.sh. 'cid' V 'cuid')

cuid
cuir
fuil
fuin
fuint
luibh
muir
puis
cruit

pluid

builín
chuile
duine
Muire
muirín
muise
puisín

**Mar dhéghraf, i dtosach focla
(le cur de ghlanmheabhair):**

uillinn
uimhir
uisce

Focla Místuama

muileann
Muireann
buille
uilig

41. An Défhoghar / Sleamhnán: úi

(an fhuaim 'ú' is láidre atá le cloisteáil, ach go minic aithnítear go bhfuil guta caol ann freisin, ó fhuaim chaol an chonsain ina dhiaidh)

LEIDE: Léigh an focal gan agus leis an 'í' i ndiaidh an 'ú', chun an fhuaim chaol a chloisteáil (m.sh. 'búr' V 'búir')

búir
cúirt
dúirt
dúil
súil
múin
múisc
púir
An Rúis
súil

brúitín
crúibín
crúibíní
crúiscín
plúirín
smúit

is túisce
dúiche
is dúire
dúisigh
lúibín
lúide
múinte
múinteoir
púicín
rúitín
súiste
súile

42. An Défhoghar ai (mar fhuaim 'ui')

na cait
caitín
caitíní
caisleán
Caisleán Uí Néill

AN CÓRLÁN

An CÓD DOILÉIR: CÉIM 4

Tréfhoghair / Sleamhnáin & Tréghraif

1. An Tréfhoghar / Sleamhnán: uío

Le cur de ghlanmheabhair.

(‘í’ is láidre a chloistear, ach tabhair faoi deara fuaim leathan na gconsan roimhe agus ina dhiaidh, a thugann le fios go bhfuil gutaí leathana ar chaon taobh den ‘í’)

buíoch
buíon

buíocán
buíochas
suíochán
suíomh
tuíodóir

Focla Místuama

fuíoll
fuíoll na bh**fuíoll**

2. An Tréghraf: eai (fuaim ‘ai’ sa Chód Soiléir)

Le cur de ghlanmheabhair.

leaid

bleaist
sleaic
sleais
meaits

leaidín
beainín
feairín
beairic
seaimpín
ceaintín
meaitseáil
Peaidí
a Pheaidí

Focal Místuama

sleaint

3. An Tréfhoghar / Sleamhnán: aío

Le cur de ghlanmheabhair.

(‘í is láidre a chloistear, ach tabhair faoi deara fuaim leathan na gconsan roimhe agus ina dhiaidh, a thugann le fios go bhfuil gutaí leathana ar chaon taobh den ‘í; cuimhnigh freisin ar Leathan le Leathan, Caol le Caol.)

	draíocht	aeraíocht aclaíocht gadaíocht garraíodóir rothaíocht scéalaíocht sclábhaíocht scolaíocht scoraíocht
--	----------	---

4. An Tréfhoghar / Sleamhnán: eái

Le cur de ghlanmheabhair.

(‘á is láidre a chloistear, ach tabhair faoi deara fuaim chaol na gconsan roimhe agus ina dhiaidh, a thugann le fios go bhfuil gutaí caola ar chaon taobh den ‘á.)

(Inis) Meáin		geáitse geáitsíocht geáitseálaí fíneáil Focla Místuama feáigh leáigh meáigh
--------------	--	---

5. An Tréfhoghar / Sleamhnán: iai

Le cur de ghlanmheabhair.

(‘ia’ is láidre a chloistear, ach tabhair faoi deara an ‘n caol’ agus ina dhiaidh, a thugann le fios go bhfuil guta caol (i) roimhe.)

bliain
dhá bh**liain**
Ní Bh**riain**
Ó **Riain**

spiaire
sár**bhliain**
an-b**hliain**

6. An Tréfhoghar / Sleamhnán: uai

Le cur de ghlanmheabhair.

buaic
buail
buairt
cuairt
fuair
nuair
ruaig
uaimh

cluais
pluais
gruaig

cuaile
uaigneas
uaisle
Ruairí

Focal Místuama:

na **huain**
uaim
uait
uainn
uaine
uaigh
guaille
ruainne
chuaigh
uaidh
ó **thuaidh**
adu**aidh**

Tuilleadh Briathra

(Le múineadh / cleachtadh go foirmeálta sa rang ag an bpointe seo ó thaobh na gramadaí de, ach tá cóid fhormhór na bhfuaimeanna múinte cheana; *mar sin, níl siad áirithe mar 'chóid nua' litrithe sa gCórlán.)

An tAinm Briathartha: -(a)irt

-irt clibirt díbert	-airt bagairt fógairt freagairt labhairt	
--------------------------------------	---	--

An tAinm Briathartha: -aíl

-aíl bradaíl feadaíl osnaíl	-aíl cogarnaíl sciotaíl straóisíl	Focal Místuama: geonaíl corraíl
---	---	--

An tAinm Briathartha: -aí

-acht fanacht casacht	-eacht aisteoireacht aoireacht cinnireacht cúléisteacht dúiseacht éisteacht imeacht máistreacht	
--	--	--

An Aimsir Chaite: -(a)il

-il d'e itil chuim il choig il	-ail chod ail thoch ail d'osc ail	
---	--	--

An Aimsir Chaite: -(a)ir

-ir d'ím ir	-air bhag air lab hair	Focal Místuama freag air
------------------------------	---	---

An Aimsir Chaite: -(a)ilt

-ilt s ilt coig ilt cuim ilt eit ilt	-ailt dúb ailt fuasc ailt osc ailt streach ailt	
---	--	--

An tAinm Briathartha: -(e)ach

-ach	-each	
clúd ach cumhd ach iasc ach	báist each géimn each réit each	
Focal Místuama		
ceann ach gnús ach		

An tAinm Briathartha: - (a)íocht

-aíocht	-íocht	
cara íocht tóra íocht	cois íocht lín íocht cáin íocht	

An tAinm Briathartha: -(a)int

-int	-aint	
fuint	seach aint cos aint	

An tAinm Briathartha: -an

-an

beoch**an**
leag**an**
tionlac**an**

Na Consain Shéimhithe Chasta

7. sh caol: shiúil

Le cur de ghlanmheabhair.

*Éist go grinn leis na gutaí atá le cloisteáil,
agus leis na consain díreach rompu agus ina ndiaidh agus tú ag litriú!

a **Sheáin**
a **shiúir**
a **shiúl**
a **Shiún**
sheol
shiúil

do **shiúinéara**
mo **sheolta**
ar **shiúlóid**
a **Sheosaimh**
mo **sheodra**
a **sheoinín**
(mo) **sheomra**

8. 'th' balbh (i ndeireadh focal)

Le cur de ghlanmheabhair!

Leathan:

áth
fáth
ráth
bláth
scáth
tráth

cath
dath
rath
brath

oth
scoth

gaoth

liath
sciath
(Bleá) Cliath

luath
tuath

leath

guth

Focal Místuama

roth

Caol:

ith
bith

maith
caith
sraith
sraith

(i) leith
sceith

féith
tréith

scíth

tláith

Focal Místuama

rith

9. 'gh caol' (i ndeireadh focla)

* Briathra is mó, sa Modh Ordaitheach & Aimsir Chaite: -(a)igh

	<p>nigh léigh pléigh</p>	<p>Focla nach briathra iad:</p> <p>Corcaigh dúthaigh istigh</p> <p>Focla Místuama</p> <p>tigh téir(e)</p>
--	---	--

10. aigh: caighdeán

Le cur de ghlanmheabhair – litriú malartach don 'agh' / slaghdán

		<p>Focal Místuama</p> <p>aighneas aighneacht caighdeán caighdeánach maighdean a Mhaighdean!</p> <p>Focal Místuama</p> <p>faighte</p>
--	--	---

11. –faidh

san Aimsir Fháistineach 1

Le cur de ghlanmheabhair mar dheirí briathra, Aimsir Fháistineach, 1ú Réimniú

at faidh	Focla Místuama	
cas faidh		
fág faidh	gheob haidh	
fan faidh	rach aidh	
fás faidh	tabhar faidh	
glac faidh		
glan faidh		
iarr faidh		
las faidh		
mol faidh		
ól faidh		
póg faidh		
pós faidh		
scuab faidh		
stop faidh		
déar faidh		
béar faidh		
íos faidh		
tioc faidh		

12. –fidh

san Aimsir Fháistineach 1

Le cur de ghlanmheabhair mar dheirí briathra,
Aimsir Fháistineach, 1ú Réimniú

bris**fidh**
cuir**fidh**
ceil**fidh**
clis**fidh**
clois**fidh**
creid**fidh**
feil**fidh**
fill**fidh**
lig**fidh**
sín**fidh**
síl**fidh**
sil**fidh**
tit**fidh**
buail**fidh**

Focla Místuama

rith**fidh**
caith**fidh**
maith**fidh**
beidh

13. ‘dh caol’ (i ndeireadh focal)

* Briathra is mó, san Aimsir Fháistineach & roinnt focla místuama

i ndia**idh**
ua**idh**
ó thu**aidh**
in agh**aidh**
fá**idh**
ré**idh**

14. -óidh

15. -eoidh

san Aimsir Fháistineach 2

Le cur de ghlanmheabhair mar dheirí briathra,
Aimsir Fháistineach, 2ú Réimniú

bán**óidh**
bun**óidh**
clúd**óidh**
deas**óidh**
fad**óidh**
fost**óidh**
fuad**óidh**
fuar**óidh**
locht**óidh**
mar**óidh**
tos**óidh**

Focla Místuama

trasn**óidh**
fiafr**óidh**

dí**reoidh**
feiste**oidh**
ime**oidh**
ísle**oidh**
míne**oidh**

Focal Místuama

éire**oidh**

16. 'ch caol' (i lár focal)

fiche
níos fliche

(an) f**chiú**

Focla Místuama

Micheál
clu**iche**
de**ichiú**
dú**iche**
trí bliana f**chid**

Deirí Coitianta san Ainmneach

(Le múineadh go foirmeálta sa rang ag an bpointe seo mar go gcabhraíonn le líofacht léitheoireachta agus litrithe nuair a thosaíonn foghlaimeoirí ag aithneachtáil cúpla fuaim mar aonad / pátrún coitianta, ach múineadh cóid fhormhór na bhfuaimneanna cheana; *mar sin, níl siad áirithe mar 'chóid nua' litrithe sa gCórlán.)

-óg mar fhuaim 'óig'

bróg	créafóg crannóg	bábóg cábóg ciaróg feadóg gabhlóg míoltóg ordóg seamróg dallamullóg
------	--------------------	---

-eog mar fhuaim 'eoig'

	brídeog driseog spideog	bileog cuileog duilleog fáinleog fuinneog fuinseog fuisseog
--	-------------------------------	---

-éara
Caol le Caol!

báicéara
baincéara
búistéara
custaiméara
péintéara
pinsinéara
siúinéara
strainséara

-óir

cóir
fóir
móir
tóir

glóir
stóir

altóir
bádóir
ceoltóir
clódóir
cúntóir
cuspóir
déagóir
díoltóir
éagóir
fiacloir
fíodóir
foclóir
onóir
fonnadóir
peileadóir
siopadóir

-eoir

treoir
aisteoir
cainteoir
cáinteoir
cláirseoir
éisteoir
leisceoir
léitheoir
múinteoir
réiteoir
reoiteoir
scríbhneoir

bainisteoir
léiritheoir
tuairisceoir

-(a)ire

Leathan le Leathan, Caol le Caol.

bleachtaire
clabaire
cócaire
iascaire
jabaire
mangaire
ríomhaire

ridire
timire

Focal Místuama

gruagaire

Deirí Aidiachtaí

Deirí Aidiachtaí: -(i)úil

Leathan le Leathan is Caol le Caol.

-úil	-iúil	
banúil barrúil cosúil bliantúil dathúil fearúil measúil postúil tráthúil	áitiúil cáiliúil éirimiúil gaisciúil gáirsiúil leisciúil misniúil polaitiúil stairiúil tuirsiúil	

Consain láir agus deiridh a chuireann fad leis an nguta / na gutaí rompu

17. a + rd / rn / rl

→ a = fuaim 'á'

<u>a</u> rd a <u>r</u> dán a <u>r</u> daigh a <u>r</u> dú ba <u>r</u> das ga <u>r</u> da sna hA <u>r</u> da ce <u>a</u> rd a <u>r</u> drí a <u>r</u> dchéim a <u>r</u> dfheis a <u>r</u> dnósach	(lá) a <u>r</u> na C <u>a</u> rna Be <u>a</u> rna ce <u>a</u> rd	tha <u>r</u> la ta <u>r</u> lú Focal Místuama ca <u>r</u> nán
---	---	---

18. ai + r / rn / rl

→ ai = fuaim 'á'

aird An Aird Mhór An Aird Thiar An Aird Thoir cairde cairdeas cairdiúil airdeall neamhaird	bairneach mairnéalach	
--	--	--

19. o + / rd / rn / rl

→ o = fuaim 'abh'

ord bord ordóg ordú	dorna dornán	orlach
--	-------------------------------	---------------

20. oi + rd / rn

→ oi = fuaim 'abh'

oirid boird	oirnéis toirneach coirnéal	Focla Místuama oirniú foirne foirnéis Foirnis
------------------------------	---	--

21. a + m = á

(Le cur de ghlanmheabhair)

am cam		
-------------------------	--	--

22. i / ui + m / mp

→ i = fuaim 'í'

<u>i</u> m	ti <u>m</u> peall si <u>m</u> plí	cu <u>i</u> mse
------------	--------------------------------------	-----------------

23. i / ui + nc / nt / ns

→ i = fuaim 'í'

<u>i</u> nti <u>i</u> ntinn	bi <u>n</u> se <u>i</u> nseacht	mu <u>i</u> ntir
<u>i</u> nse (na) hi <u>n</u> se		

24. io + nt

→ io = fuaim 'ú'

	<u>i</u> ontu <u>i</u> ontaigh	
--	-----------------------------------	--

25. o / eo + rn

→ o = fuaim 'ó'

	e <u>o</u> rna sc <u>o</u> rnach	
--	-------------------------------------	--

26. u + rġ / rn

→ u = fuaim fhada 'abh'

	<u>u</u> rnaí <u>u</u> rlár	
--	--------------------------------	--

27. ui + rġ / rn

→ ui = fuaim fhada 'ú'

<u>u</u> irlis <u>u</u> irling <u>u</u> irne		
--	--	--

28. Coimriú

biorán (*breán*)
 bolgam (*blogam*)
 coróin (*cróin*)
 ní foláir (*flár*)
 is furasta (*frusta*)

Póstaer 7 (An Cód Doiléir): Na hAimsirí

Múin do na foghlaimeoirí an chaoi leis an gcairt seo a úsáid lena gcuid briathra a sheiceáil agus iad ag scríobh.

Na Briathra: An Modh Coinníollach

29. An Modh Coinníollach 1: -fainn / -finn

Leathan:

chas**fainn**
 chroch**fainn**
 ghlac**fainn**
 ghlan**fainn**
 las**fainn**
 mholf**fainn**
 phóg**fainn**
 phós**fainn**
 scarf**fainn**
 scuab**fainn**
 stop**fainn**

d'ól**fainn**
 d'at**fainn**

d'fhág**fainn**
 d'fhás**fainn**
 d'fhan**fainn**

Caol:

bhris**finn**
 cheil**finn**
 chreid**finn**
 lig**finn**
 shíl**finn**
 shil**finn**
 shín**finn**
 thit**finn**

d'fhill**finn**
 d'fheil**finn**

30. An Modh Coinníollach 1: -fá / -feá

Leathan:

chas**fá**
 chroch**fá**
 ghlac**fá**
 ghlan**fá**
 las**fá**
 mholf**fá**
 phóg**fá**
 phós**fá**
 scar**fá**
 scuab**fá**
 stop**fá**

d'ó**lfá**
 d'at**fá**

d'fhág**fá**
 d'fhás**fá**
 d'fhan**fá**

Caol:

bhris**feá**
 cheil**feá**
 chreid**feá**
 lig**feá**
 shíl**feá**
 shil**feá**
 shín**feá**
 theip**feá**
 thit**feá**

d'fhill**feá**
 d'fheil**feá**

31. An Modh Coinníollach 1: -fadh / -feadh

Leathan:	Caol:	
<p> chasfadh chrochfadh ghlacfadh ghlanfadh lasfadh mholfadh phógfadh phósfadh scarfadh scuabfadh stopfadh </p> <p> d'ólfadh d'atfadh </p> <p> d'fhágfadh d'fhásfadh d'fhanfadh </p>	<p> bhrisfeadh cheilfeadh chreidfeadh ligfeadh shilfeadh shílfeadh shínfeadh thitfeadh </p> <p> d'fhillfeadh d'fheilfeadh </p>	

32. An Modh Coinníollach 1: -faidís / -fidís

Leathan:

chas**faidís**
 chroch**faidís**
 ghlac**faidís**
 ghlan**faidís**
 las**faidís**
 mholf**faidís**
 phóg**faidís**
 phós**faidís**
 scar**faidís**
 scuab**faidís**
 stop**faidís**

d'ól**faidís**
 d'at**faidís**

d'fhág**faidís**
 d'fhás**faidís**
 d'fhan**faidís**

Caol:

bhris**fidís**
 cheil**fidís**
 chreid**fidís**
 lig**fidís**
 shil**fidís**
 shíl**fidís**
 shín**fidís**
 thit**fidís**

d'fhill**fidís**
 d'fheil**fidís**

33. An Modh Coinníollach 2: -óinn

34. An Modh Coinníollach 2: -eoinn

Leathan:	Caol:	
bhun óinn chlúd óinn locht óinn mhar óinn scrúd óinn shár óinn shocr óinn thos óinn thrasn óinn d'athr óinn d'fhuar óinn d'fhuad óinn d'fhost óinn d'fhad óinn	cheiste oinn dhíre oinn mhíne oinn shíne oinn d'ime oinn d'ísle oinn d'fheiste oinn Focal Místuama d'fhiafr óinn	

35. An Modh Coinníollach 2: -ófa

36. An Modh Coinníollach 2: -eofa

35.

bhun**ófa**
 chlúd**ófa**
 locht**ófa**
 mhar**ófa**
 scrúd**ófa**
 shár**ófa**
 shocr**ófa**
 thos**ófa**

d'adm**hófa**
 d'alt**ófa**
 d'athr**ófa**

d'fhuar**ófa**
 d'fhuad**ófa**
 d'fhiafr**ófa**
 d'fhost**ófa**
 d'fhad**ófa**

36.

cheiste**ofa**
 dheise**ofa**
 dhíre**ofa**
 mhíne**ofa**
 shíne**ofa**

d'ime**ofa**
 d'ísle**ofa**
 d'impe**ofa**

d'fheiste**ofa**

37. An Modh Coinníollach 2: -ódh
 38. An Modh Coinníollach 2: -eodh

37.

bhun**ódh**
 chlúd**ódh**
 locht**ódh**
 mhar**ódh**
 scrúd**ódh**
 shár**ódh**
 shocr**ódh**
 thos**ódh**
 thrasn**ódh**

d'adm**ódh**
 d'athr**ódh**

d'fhuar**ódh**
 d'fhuad**ódh**
 d'fhiafr**ódh**
 d'fhost**ódh**
 d'fhad**ódh**

38.

cheiste**odh**
 dheise**odh**
 dhíre**odh**
 mhíne**odh**
 shíne**odh**

d'íme**odh**
 d'ísle**odh**
 d'iompe**odh**

d'fheiste**odh**

39. An Modh Coinníollach 2: -óidís
40. An Modh Coinníollach 2: -eoidís

Leathan:

bhun**óidís**
chlúd**óidís**
locht**óidís**
mhar**óidís**
scrúd**óidís**
shár**óidís**
shocr**óidís**
thos**óidís**

d'admh**óidís**
d'athr**óidís**

d'fhuar**óidís**
d'fhuad**óidís**
d'fhost**óidís**
d'fhad**óidís**

Caol:

cheiste**eoidís**
dhíre**eoidís**
mhíne**eoidís**
shíne**eoidís**

d'ime**eoidís**
d'ísle**eoidís**

d'fheiste**eoidís**

Focal Místuama

d'fhiafr**óidís**

Na Consain Dhúbailte Chaola, i lár focla is mó

***Clúdaíodh na consain dhúbailte sa Meánleibhéal (mar sin, níl siad san áireamh anseo mar chóid nua litrithe), ach seo roinnt acu i bhfocla níos casta (le défhoghair srl.) ... le cur de ghlanmheabhair!**

'll' caol (i bhfocla ilsiollacha is mó)

		(ar feadh) tamaill (Cré na) cille (lár na) coille (níos) moille áilleacht báille bille buachaill buille Gaillimh guaille millteach ruaille buaille tuilleadh Ní Mháille Ó Dónaill Ó Súilleabháin Uí Néill
--	--	--

'nn' caol (i bhfocla ilsiollacha is mó)

<p>(in) Éirinn abhainn álainn bainne coinnigh cruinniú Cill Éinne fírinne fáinne inné inniu roinnt ruainne sloinne</p> <p>Ó Cinnéide (Cill) Chainnigh</p>	<p>Forainmneacha (Focla Místuama)</p> <p>linn dhúinn againn asainn chugainn uainn orainn</p>	<p>Ginideach / Comparáid:</p> <p>(ar fud na) cruinne (níos) binne Gaelainn (na) Rinne</p>
---	---	--

'nn' leathan (i bhfocla ilsiollacha is mó)

<p>-onn</p> <p>tonna Donncha Ó Donnabháin anonn</p>	<p>-unna</p> <p>gunna (Baile) Munna</p>	
--	--	--

'rr' leathan (i bhfocla ilsiollacha is mó)

<p>-arr</p> <p>Barra carrraig farráige carráiste garraí Ciarraí earrach</p>	<p>-(i)orr</p> <p>giorria</p>	
--	--------------------------------------	--

'll' leathan (i bhfocla ilsiollacha is mó)

-all

allas
capall
Conall
dalladh
drioball
balla
halla
Galltacht
macalla
tamall

-ia-
ciall
iall

-eall

geallúint
imeall
timpeall
Ó Ceallaigh

-oll

olla
ollamh
ollscoil
An Ollainn
an Nollaig
ollamh

AN CÓRLÁN

An Cód Doiléir: CÉIM 5

Na Consain Shéimhithe Láir
a chuireann Fad leis an nGuta Rompu

-bh- i lár focla leathana, mar fhuaim 'bh caol'

áb**h**ar
fab**h**ar
faob**h**ar
gaob**h**ar

scríob**h**aim
scríob**h**fainn
scríob**h**ann

1. –abh- / -bha-: tabhair (ú)

Le cur de ghlanmheabhair – litriú malartach don fhuaim 'ú'

ar**h**ar
sear**h**as
col**h**a
mear**h**all

Focla Místuama

tab**h**air
an dtab**h**arfá
tab**h**arfaidh

2. adh: adharc

Le cur de ghlanmheabhair – litriú malartach don fhuaim 'agh' / praghas

adharc
adharca
gadhar
radharc
ladhar
fadhb
Tadhg
tadhd
ladhrán
adhastar
 Mac an **Adhastair**

Focal Místuama

adhmaid ('á')

3. aidh: aidhm

Le cur de ghlanmheabhair – litriú malartach don fhuaim 'agh' / praghas

aidhm
 Pat Mh**aidhc**

Focla Místuama

sn**aidhm**
 ma**idhm**

4. amh: amhras

Le cur de ghlanmheabhair – litriú malartach don fhuaim 'abh' / babhla

cl**amhsán**
 sa**mh**lú
 ga**mh**ain
 Sa**mh**ain
 sa**mh**ail

clea**mh**nas
 Tea**mh**air (na Rí)

Focla Místuama

amhras
amhrán
amhlaidh

5. mh leathan: sámh

Le cur de ghlanmheabhair – litriú malartach don fhuaim ‘bh caol’

amh ámh damh dámh Niamh ariamh sámh mámh	sclamh snámh	namhaid ollamh Focla Místuama ramhar samhnas samhradh
---	-------------------------------	--

6. imh / eimh

Le cur de ghlanmheabhair – litrithe malartacha don fhuaim ‘bh caol’

(u)imh uimhir cruimhe Co. na Gaillimhe	-eimh- deimhin deimheas deimhniú	Focla Místuama (trá) gainimhe Gaillimh cuimhniú cuimhne geimhreadh
--	---	--

7. eigh: deighil

Le cur de ghlanmheabhair – litriú malartach don fhuaim ‘agh’ / slaghdán

leigheas leigheasta	Focla ó chanúintí eile: deighilt i bhfeighil	feighlí linbh
--------------------------------------	--	----------------------

8. eidh: feidhm

Le cur de ghlanmheabhair – litriú malartach don fhuaim ‘agh’ / slaghdán

leidhce meidhre meidhreach beidh	Focla ó chanúintí eile: feidhm feidhmiú feidhmeannach	
---	--	--

9. omh: comharsa

Le cur de ghlanmheabhair – litriú malartach don fhuaim ‘ú’.

romham romhat comharsa comharsanacht comhairle comhairigh Domhnach Dé Domhnaigh Domhnall (Dónall)	Focla Místuama tomhais (an freagra) tomhais (bróige) romhaibh romhainn	
--	---	--

10. omh: comhad

Le cur de ghlanmheabhair – litriú malartach don fhuaim ‘ó’.

comhartha comharba comhlacht comharchumann (os) comhair		
--	--	--

11. ‘mh’ ciúin i ndeireadh focla: talamh

Tostach i ndeireadh roinnt focla

gaineamh talamh chomh		
--	--	--

12. ogh(a): togha

Le cur de ghlanmheabhair – litriú malartach don fhuaim 'abh' / babhla

togha
bogha
fogha
rogha
roghnú
roghnaigh
roghnaithe
toghchán
toghadh
foghlaim
Ogham

13. oigh: foighde

Le cur de ghlanmheabhair – litriú malartach don fhuaim 'agh' / praghas

foighde
foighdeach
 leac **oighre**
stroighin

14. umh(a)= (ú): cumha

Litriú malartach don fhuaim 'ú'
 Le cur de ghlanmheabhair.

cumha
umhal
 ci**umhais**
cumhdach
cumhra
dumhach
 Cúige **Mumhan**
cumhacht
cumhachtach

15. -odh-

Litriú malartach don fhuaim 'abh'
Le cur de ghlanmheabhair.

bodhar
bodhaire
bodhrú
bodhrán
todhchaí

16. -odh / -odh-

Litriú malartach don fhuaim 'ó'
Le cur de ghlanmheabhair.

modh
modhúlacht
modhúil

Focal Místuama

Fódhla

Na Gutaí Cúnta

Póstaer 5: cloistear iad ach ní scríobhtar iad!

17. rg leathan

18. rm leathan

19. rmh leathan

rg

lorg
lorga
dearg
dearga
fearg
searg
margadh
argóint

rm

arm
orm
gorm
ormsa

rmh

formhór

20. rg caol

21. rm caol

rg	rm	
mair g meir g air g ead tair g air g id deir g e feir g e meir g e meir g each foir g nimh	air m foir m foir m e gair m gair m e stoir m stoir m e stoirmiúil	

22. rb leathan

23. rbh leathan

24. rch leathan

25. rf leathan

-rb	-rbh	-rch
bor b car b ad	sear bh car bh at dear bh án mar bh án sear bh óna	dor ch a dor ch adas Sor ch a -rf dear rf a

26. rb caol
27. rbr caol
28. rbh caol

rb (ag dó na) geir be	rbr Cair bre Bair bre Dair bhre	rbh (na) mair bh tair bhe (is) tair bhí tair bhe ach meir bh (is) meir bhe (níos) seir bhe seir bh ís seir bh íseach
--	--	---

29. nb leathan
30. nbh leathan
31. nm leathan
32. nch leathan

nb lean baí	nbh ban bh lean bh can bh ás nch sean chas sean chaí	nm mean mna ardú mean mna sean móir
----------------------------------	---	--

33. nb caol

34. nbh caol

35. nm caol

36. nmh caol

nb'	nm'	nmh'
binb binbeach	ainm logainm ainmniú ainmnigh	ainmhí
nbh'		
linbh		

37. lm leathan

38. lg leathan

39. lp leathan

40. lb leathan

41. lbh leathan

lm	lg	lb
calm Colm	bolg tolgtha tolgtha ag slaghdán cealg dealg	dalba Albain scolb
	lp colpa	lbh balbh balbhán dealbh sealbhú

42. Im caol

43. lg caol

44. lbh caol

45. tl caol

Im	lg	lbh
feilm feilme feilméara feilmeachaí	deilgní seilg Sceilg Mhichíl An Bheilg (na) boilg (an) deilgneach	seilbh An Eilbhéis tl Caitlín

Na Briathra: An Aimsir Ghnáthchaite

An Aimsir Ghnáthchaite 1: -ainn / -inn

Leathan	Caol
chasainn chrochainn ghlacainn ghlanainn lasainn mholainn phógainn phósainn scarainn scuabainn stopainn d'ólainn d'atainn d'fhágainn d'fhásainn d'fhanainn	bhrisinn cheilinn chreidinn liginn shilinn shílinn shíninn thitinn d'fhillinn d'fheilinn

An Aimsir Ghnáthchaite 1: -tá / -teá

Le múineadh muna bhfuil sé sa gcaint, ach níl aon chód nua litrithe anseo:
'-tá' (Cód Soiléir) & 'Caol le Caol' don '-teá'

Leathan	Caol	
chastá chrochtá ghactá ghlantá lastá mholtá phógtá phóstá scartá sractá scuabta stopta	bhristeá cheilteá chreidteá ligteá shilteá shílteá shínteá thiteá d'fhillteá d'fheilteá	
d'óltá d'atá		
d'fhágtá d'fhástá d'fhantá		

46. An Aimsir Ghnáthchaite 1: -adh / -eadh

Leathan

chas**adh**
 chroch**adh**
 ghlac**adh**
 ghlan**adh**
 las**adh**
 mhol**adh**
 phóg**adh**
 phós**adh**
 scar**adh**
 scuab**adh**
 stop**adh**

d'ól**adh**
 d'at**adh**

d'fhág**adh**
 d'fhás**adh**
 d'fhan**adh**

Caol

bhrise**adh**
 cheile**adh**
 chreide**adh**
 lige**adh**
 shile**adh**
 shíle**adh**
 shíne**adh**
 thite**adh**

d'fhille**adh**
 d'fheile**adh**

An Aimsir Ghnáthchaite 1: -aidís / -idís

Leathan	Caol
chas aidís chroch aidís ghlac aidís ghlan aidís las aidís mhol aidís phóg aidís phós aidís scar aidís scuab aidís stop aidís	bhris idís cheil idís chreid idís lig idís shil idís shíl idís shín idís thit idís
d'ól aidís d'at aidís	d'fhill idís d'fheil idís
d'fhág aidís d'fhás aidís d'fhan aidís	

47. An Aimsir Ghnáthchaite 2: -aínn / -ínn

Leathan	Caol
chlúda aínn chóna aínn lochta aínn mhar aínn scrúda aínn shára aínn shocra aínn thosa aínn	cheist ínn chruinn ínn dheis ínn dhír ínn mhín ínn shín ínn
d'admha aínn d'alta aínn d'athra aínn	d'im ínn d'ísl ínn
d'fhuara aínn d'fhuada aínn d'fhiafra aínn d'fhosta aínn d'fhada aínn	d'fheist ínn

An Aimsir Ghnáthchaite 2: -áiteá / -íteá

Leathan:

chlúdaíteá
dheasaíteá
ghortaíteá
laghdaíteá
lochtaíteá
mharáíteá
scrúdaíteá
sháraíteá
shocraíteá
thosaíteá

d'admhaíteá
d'altaíteá
d'athraíteá

d'fhuaíteá
d'fhuadaíteá
d'fhiafraíteá
d'fhostaíteá
d'fhadaíteá

Caol:

cheistíteá
chruinníteá
dhíriteá
mhíníteá
shíníteá

d'imíteá
d'íslíteá

d'fheistíteá

48. An Aimsir Ghnáthchaite 2: -aíodh / -íodh

Leathan:

chlúda**aíodh**
 dheasa**aíodh**
 ghorta**aíodh**
 laghda**aíodh**
 lochta**aíodh**
 mhar**aíodh**
 scrúda**aíodh**
 shára**aíodh**
 shocra**aíodh**
 thosa**aíodh**

d'admha**aíodh**
 d'athra**aíodh**

d'fhua**aíodh**
 d'fhuada**aíodh**
 d'fhiafra**aíodh**
 d'fhosta**aíodh**
 d'fhada**aíodh**

Caol:

bhail**íodh**
 bhaist**íodh**
 cheist**íodh**
 dhír**íodh**
 mhín**íodh**
 shín**íodh**

d'ím**íodh**
 d'ísl**íodh**

d'fheist**íodh**

An Aimsir Ghnáthchaite 2: -aídís / -ídís

Leathan:

chlúda**aídís**
 lochta**aídís**
 mhar**aídís**
 scrúda**aídís**
 shára**aídís**
 shocra**aídís**
 thosa**aídís**

d'admha**aídís**
 d'alta**aídís**
 d'athra**aídís**

d'fhuara**aídís**
 d'fhuada**aídís**
 d'fhiafra**aídís**
 d'fhosta**aídís**
 d'fhada**aídís**

Caol:

cheist**ídís**
 chruinn**ídís**
 dhír**ídís**
 mhín**ídís**
 shín**ídís**

d'im**ídís**
 d'ísl**ídís**

d'fheist**ídís**

49. Consan leathan ráite mar chonsan caol. m.sh 'pluc' mar 'pluic'

cos lámh	cnámh bróg spág grág pluc	
-------------	---------------------------------------	--

50. -(u)igh

Litriú malartach don fhuaim 'í' i mbriathra aonsiollacha

shuigh nigh Focal Místuama luigh		
---	--	--

5. Na Focla Místuama (Na hAmharcfhocla)

Tá sé thar a bheith tábhachtach go ndírítear ar na focla fíorchoitianta NACH leanann an Cód Soiléir. Bíonn na focla seo ag teastáil go géar le haon téacs a léamh nó le go mbeadh aon chineál cruinnis ag foghlaimeoir sa tsaorscribhneoireacht (féach lth. 26).

Ní féidir agus níor cheart tabhairt faoi na ‘focla místuama’ seo de réir na fónaice. Caithfear iad a aithneachtáil agus a léamh **mar fhocla iomlána**, nó ‘amharcfhocla’. De réir a chéile, caithfear a litriú a chur de ghlanmheabhair freisin don scríobh.

Rinne foireann Bhreacadh anailís ar roinnt saothair scríbhneoireachta le gasúir i ranganna 1, 3, 5 & 6 i scoileanna éagsúla Gaeltachta ar fud na tíre. Ba focla ardmhinicíochta, místuama a bhí i gceist le 25-32% de na dearmaid a rinneadh sna píosaí scríbhneoireachta sin. Is fiú go mór, mar sin, na focla místuama seo a fhoghlaim de ghlanmheabhair, mar amharcfhocla, sa mbreis ar an obair fónaice. Moltar go mbeadh sé mar phríomhspríoc foghlaimeoirí a bheith in ann an chéad 60 - 100 focal ardmhinicíochta a léamh agus a litriú taobh istigh de 3 nó 4 bliain, ag brath ar chumas an ghasúir.

Is féidir agus is fiú tuilleadh de na focla místuama a mhúineadh d’foghlaimeoirí atá in ann chucu. Don fhoghlaimeoir ar dúshlán dó amharcfhocla a chur de ghlanmheabhair, áfach, b’fhearr na chéad 30-40 focal is minicí a bheith ar eolas aige sna chéad trí bliana ná 100 a bheith tugtha dó agus gan ach corrcheann randamach sealbhaithe aige.

I gcás an fhoghlaimeora fhásta, lucht meánscoile nó daltaí sinsir bunscoile, ba cheart léamh **agus** litriú na bhfocla místuama a thástáil go minic agus plean foghlama a chur le chéile don fhoghlaimeoir dá réir. Go minic, léann cainteoirí riar maith de na focla místuama, ach ní litríonn siad go cruinn iad. Ba cheart go gcuirfí ar taispeánt iad ar bhallaí an tseomra ranga, de réir mar a bhíonn siad á bhfoghlaim, agus go mbeadh siad faoina láimh ag foghlaimeoirí agus iad i mbun saoscribhneoireachta, lena litriú a sheiceáil.

Áit a mbíonn *Mar a Déarfá!* á úsáid mar chlár **tosaigh** fónaice, ba cheart tosú ar na focla místuama i ndiaidh fuaimeanna 1-24 sa gCórlán. Moltar 2-3 fhocal in aghaidh na seachtaine a mhúineadh. Ba cheart an t-eolas sa tábla a leanas a thabhairt san áireamh leis an bplean foghlama is tráthúla agus is mó tairbhe a chur le chéile d’foghlaimeoirí aonair nó do ghrúpaí foghlaimeoirí, ag brath ar a gcumas.

Mar a Déarfá! Líon na bhFocla Ardmhínicíochta a chlúdaítear i gCéimeanna 1-5 (153 focal)			
Focla Místuama		Focla Fónaice, Cód Soiléir	IOMLÁN
Céim 1 39 focal	42.5%	sé, sin, tá, i, é, tú, ní, mé, ó, mar, siad, leis, dá, cé, níl, gur, ná, lá, sí, iad, í, á, rá, má, mór, trí, Dia, Dé, dó, sórt (30 focal) (15%)	57.5%
Céim 2 + 21 = 60 focal	49.1%		64.1%
Céim 3 + 21 = 81 focal	54.2%		69.2%
Céim 4 + 21 = 102 focal	57.1%		72.1%
Céim 5 + 21 = 123 focal	59.2%		74.2%
Tá na céadta dáin bunaithe ar liosta 'Gaeilge Labhartha an Iarthair', Liostaí Bhreacadh, 2007			

Cé as a dtáinig liosta 'amharcfhocla' Bhreacadh?

Is éard atá sa liosta a leanas ná meascán de na focla is coitianta a úsáideann muintir Chonnacht sa ngnáthchaint agus na focla is coitianta a úsáidtear i leabhra do ghasúir 0-6 bliana agus 7-11 bliain agus in ábhar léitheoireachta do dhéagóirí, de réir taighde a rinne foireann Bhreacadh (*Liostaí Bhreacadh: Focail Choitianta sa Ghaeilge, Breacadh 2007*).

Tabhair faoi deara:

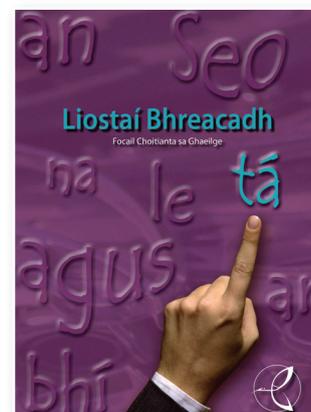
1. Go bhfuil roinnt foirmeacha canúnacha d'fhocla liostáilte mar gheall ar chomh láidir is a bhíonn siad sa gcaint agus mar sin sa scríobh ag cainteoirí dúchais (m.sh. dhó, fhéin, éicint).
2. Go bhfuil foirmeacha láidre d'fhocla áirithe liostáilte mar gheall ar chomh coitianta is a bhíonn siad sa gcaint agus mar sin sa scríobh ag cainteoirí dúchais (m.sh. ormsa, linne, acusan). Ba cheart na bunfhocla a mhúineadh ar dtús agus ansin na foirmeacha láidre / treisithe.
3. Ós rud é go bhfuil obair Bhreacadh dírithe go príomha ar an duine fásta, níor liostáladh focla coitianta 'suime' ar bith a tháinig aníos i leabhra gasúr ach nár tháinig aníos mar fhocla ardmhínicíochta sa gcaint. Ainmneacha ainmhithe, dathanna, srl. is mó a bheadh i gceist anseo.

Is beag de na focla seo a tháinig aníos go hard ar liosta na bhfocla ardmhínicíochta in ábhar léitheoireachta do ghasúir ar aon nós, mar gheall nach mbíonn siad chomh coitianta le 'fíorfhocla' ardmhínicíochta.

Tá roinnt de na litrithe doiléire gutaí go láidir i measc na bhFocla Místuama. Mar sin, tá sé thar a bheith tábhachtach iad a mhúineadh go córasach, ag an am céanna leis an gCód Soiléir, agus mar fhocla iomlána seachas de réir na fónaice.

'a' mar fhuaim 'u': na, an, agam, agat, ba, sa/n, ina, gan, lena

'a' / 'ai' mar fhuaim 'e': ag, ar, aici, air

Na Focla Místuama

Focla an-choitianta iad seo nach leanann an Cód Soiléir –
caithfear iad a chur de ghlanmheabhair!

An chéad 39 focal + an 30 focal ardmhínicíochta a leanann An Cód Soiléir
= 57.5% de na focla a úsáideann cainteoirí dúchais i ngnáthchomhrá

An chéad 60 focal + an 30 focal ardmhínicíochta a leanann An Cód Soiléir
= 64.1% de na focla a úsáideann cainteoirí dúchais i ngnáthchomhrá

An chéad 123 focal + an 30 focal ardmhínicíochta a leanann An Cód Soiléir
= 74.2% de na focla a úsáideann cainteoirí dúchais i ngnáthchomhrá

(180 focal ardmhínicíochta thíos)

Céim 1

a	an	san
mo	céard	bhí
sea	agus	ar
go	na	ag
don	is	eile
atá	ann	seo
bíonn	agatsa	raibh
aon	ansin	den
lena	fhéin	ina
maith	nó	ag gabháil
anois	muide	an bhfuil
chuile	agamsa	ach
teach	isteach	teacht

Céim 2

uilig	ag déanamh	chuaigh
bheadh	ag cur	ba
liomsa	acusan	féidir
áit	nuair	b'fhéidir
nach	chaith	dhá mbeadh
duine	faoin	éicint
am	amach	bith

Céim 3

ceann	is dóigh	an chaoi
anseo	bhíodh	an chéad
théis	daoine	beidh
a fhios	ag fáil	bheith
níos	scoil	tháinig
cuid	chomh	le haghaidh
air	uair	caint

Céim 4

a cheapadh	cheapfainn	chonaic
chuir	dúirt	amháin
mise	againne	ab ea?
aríst	tada	ag iarraidh
leor	beag	bhuel
síos	ortsa	dhuitse
thug	leo	feiceáil

Céim 5

Deaide	thóig	Mama
cineál	amuigh	le chéile
leatsa	cúpla	a thabhairt
thart	go dtí	ní fhaca
aige	fada	fuair
thiar	tharla	sa mbaile
ormsa	dhomsa	céanna

Tuilleadh Focla Ardmhnicíochta

sna	oíche	istigh
cinn	méid	féadfaidh
uirthi	linne	d'fhéadfadh
taobh	téann	orthu
píosa	roimhe	ag breathnú
súil	orainne	rudaí
fear	dhúinne	deas
bean	ard	ariamh
gasúr	cinnte	oraibhse
inniu	gan	ar ais
rinne	dona	is fearr
aici	cheana	thiocfadh
breá	imithe	dáiríre
thall	saol	iontach
d'ith	ag siúl	ag tógáil
oiread	agaibh	breathnaigh
ag ithe	i gcónaí	i mo chónaí
léithi	siúd	ar feadh

Measúnú ar na Focla Místuama: Na chéad 20

Ba cheart measúnú rialta a dhéanamh ar an dul chun cinn atá á dhéanamh maidir le haithneachtáil agus / nó litriú na bhfocla ardmhnicíochta atá idir lámha.

Rang: _____ Ainm an Fhoghlaimeora: _____

Aithneachtáil Litriú _____

	DÁTA						
1	a						
2	an						
3	san						
4	mo						
5	céard						
6	bhí						
7	sea						
8	agus						
9	ar						
10	go						
11	na						
12	ag						
13	don						
14	is						
15	eile						
16	atá						
17	ann						
18	seo						
19	bíonn						
20	agatsa						
	IOMLÁN						

6. Measúnú Leanúnach ar an bhFoghlaim

Déantar Measúnú Leanúnach ar dhul chun cinn an fhoghlaimeora le feiceáil cé na cóid fuaime/litrithe atá tugtha leis aige, agus cé na cinn ar gá tuilleadh oibre a dhéanamh orthu. Ní leor go mbeadh na fuaimeanna agus a litriú ar eolas, áfach – caithfidh an foghlaimeoir a bheith ina ann iad a chur le chéile le focla a léamh, agus iad a bhaint ó chéile agus a bhabhtáil le focla a litriú.

Ba cheart measúnú rialta a dhéanamh ar réimse leathan scileanna litearthachta / fónaice mar sin. Cuirfidh measúnú rialta ar chumas an teagascóra plean teagaisc a leagan amach atá in oiriúint do leibhéal agus cumas an fhoghlaimeora aonair. Beidh an teagascóir in ann Idirghábháil Luath a chur ar fáil má aithnítear laigí faoi leith ag an bhfoghlaimeoir, i gcás scileanna faoi leith. I suíomh ranga, cuirfidh an measúnú ar chumas an teagascóra foghlaimeoirí a ghrúpáil de réir a gcumais, don teagasc éifeachtach, idirdhealaithe.

Bíonn cuid mhór díospóireachta ann faoi uirlisí measúnaithe don Ghaeilge, ag chuile leibhéal oideachais, ó bhunscoileanna go seirbhísí aosoideachais agus i ngnáthscoileanna, i nGaelscoileanna agus i scoileanna Gaeltachta. Ní gá gur uirlis nó uirlisí measúnaithe casta a bheadh i gceist don chuid is mó d'fhoghlaimeoirí. Ag deireadh an lae, tá chuile pháiste áit éicint ar an gcontanam foghlama, agus na príomhaidhmeanna atá le Measúnú ná feiceáil:

1. Cén leibhéal a bhfuil an foghlaimeoir aige?
2. Cé na dúshlán is mó atá aige sa bhfoghlaim?
3. Cén plean teagaisc is fearr a thabharfadh go dtí an chéad leibhéal eile?

Amannta feileann sé seicliosta simplí de **na cóid fuaime/litrithe** a chur faoi bhráid an fhoghlaimeora le léamh (sampla ar lth. 146). Is féidir measúnú neamhfhoirmeálta a dhéanamh ar na cóid fuaime/litrithe ón léamh agus scríobh chomh maith.

Mar a chéile, is féidir seicliosta de **na focla ardmhnicíochta / místuama** a chur faoi bhráid an fhoghlaimeora le léamh (lth. 144), agus arís, is féidir measúnú neamhfhoirmeálta a dhéanamh ar na focla místuama ó léitheoireacht agus scríbhneoireacht an fhoghlaimeora.

Amannta bíonn na cóid fuaime/litrithe ar eolas go maith ag foghlaimeoir ach go mbíonn deacracht aige le cur le chéile nó baint ó chéile fuaimeanna i bhfocla. Is fiú go mór dul chun cinn an fhoghlaimeora sa bh**feasacht fhóineolaíoch** a mheas leis an gcur chuige coitianta, simplí a leanas (lgh. 147-149).

Ceann de na bealaí is fearr leis an bhfoghlaim a chleachtadh agus a dhaingniú ná tríd **an tsaorscríbhneoireacht**. Buntáiste mór breise a bhaineann leis an tsaorscríbhneoireacht ná gur féidir anailís a dhéanamh ar dhearmaid sa litriú i saothair an fhoghlaimeora (lth. 31-34).

Analysis of spelling behaviours gives valuable insights into student needs.
(Ceardlann 'Word Study', PDST, 2015)

Molann muid freisin go n-úsáidfeadh teagascóirí **Taifead Reatha Léitheoireachta** agus iad ag éisteacht le léitheoireacht an fhoghlaimeora (eolas agus teimpléad le fáil ar shuíomh an PDST).

Eolas ar Chód Soiléir na Gaeilge (Measúnú i gComhthéacs Focla)

Ba cheart measúnú rialta a dhéanamh ar dhul chun cinn na bhfoghlaimeoirí sa ngaol atá idir fuaimeanna agus a litriú a aithneachtáil.

Rang: _____ Ainm an Fhoghlaimeora: _____ Dáta: _____

	Focal	Fuaim i gceist	Tic nó X		Focal	Fuaim i gCeist	Tic nó X
1	ól	ó		22	póg	p	
2	ál	á		23	Micil	i	
3	lón	l		24	dílis	d'	
4	cón	c		25	lena	e	
5	lán	n		26	síbín	s'	
6	lár	r		27	tír	t'	
7	mám	m		28	peil	ei	
8	(is) lú	ú		29	tírín	r'	
9	más	s		30	luas	ua	
10	fás	a		31	Brian	ia	
11	fós	f		32	racht	ch	
12	fód	d		33	ón ngasúr	ng	
13	túr	t		34	faoi dhó	dh	
14	gar	g		35	ar fhan?	fh	
15	ort	o		36	dhá bhád	bh	
16	hap	h		37	aicíd	ai	
17	mé	é		38	clabhta	abh	
18	bás	b		39	laghdú	agh	
19	rud	u		40	a Chití	ch'	
20	fíbín	í		41	ar dheis	dh'	
21	jab	j		42	bheir	bh'	

- Teimpléad é seo – ba cheart na focla samplacha a athrú ó am go ham le nach bhfaighidh foghlaimeoirí cleachtadh ar na focla tástála. Is féidir focla ón gCórlán (Céim 1) a úsáid, focla gan chiall san áireamh.
- Ba cheart eolas na bhfoghlaimeoirí ar an gCód Doiléir a thástáil ar an mbealach céanna, ag úsáid focla samplacha ón leibhéal tráthúil den Chórlán.
- Is féidir na fuaimeanna a thástáil leo fhéin freisin (sa gCód Soiléir amháin). Sa chás sin, léifidh an dalta an colún ‘Fuaim i gCeist’ (i.e. in ionad cholún na bhfocla).

Na Fuaimeanna a Chur le Chéile i bhFocla

Is **ó bhéal** a dhéantar an tasc seo – ní fheicfidh an foghlaimeoir na focla.

Abair:

“Tá mé ag gabháil roinnt fuaimeanna a rá go mall. Ba mhaith liom go gcuirfeá le chéile mar fhocla iad agus an focal sin a rá.”

Abair m.sh. an focal [m – á – s] an-mhall, ag cur béime ar chuile fhuaim.

“Cén focal a chloiseann tú?”

Coinnigh ort ansin leis na focla thíos:

- abair chuile fhocal
- scríobh síos go cruinn an chéad rud a deir an foghlaimeoir (bíodh sé ceart nó mícheart)
- tabhair marc amháin do chuile fhocal ceart

l – á – n		m – ú – r	
r – ó – l		c – ó – n	
c – á – s		s – ú – m	
Scór: <input type="text"/> 6	Nótaí:		
> 5 go maith	= 4 maith go leor	< 4 leibhéal bunúsach	

Na Fuaimeanna a Bhaint ó Chéile i bhFocla

Is **ó bhéal** a dhéantar an tasc seo – ní fheicfidh an foghlaimeoir na focla.

Abair:

“Tá mé ag gabháil roinnt focla a rá ar luas nádúrtha. Inis dom chuile fhuaim atá sa bhfocal, m.sh. má abraímse **cón**, abróidh tusa **c – ó – n.**”

Coinnigh ort ansin leis na focla thíos:

- abair chuile fhocal
- scríobh síos go cruinn an chéad rud a deir an foghlaimeoir agus an rud a fhágann sé / sí amach m.sh. (__ó - n) agus an fhuaim bhreise a chuireann sé / sí isteach m.sh. (c - ó - í - n)
- tabhair marc amháin **do chuile fhuaim** a deir an foghlaimeoir san ord ceart

sál		cúm	
rás		róc	
lón		núm	
Scór do chuile fhuaim cheart/colún:	<input type="text"/> as 18		
>16 go maith	14-15 maith go leor	< 13 leibhéal bunúsach	

Babhtáil Fuaimeanna i bhFocla

Is **ó bhéal** a dhéantar an tasc seo – ní fheicfidh an foghlaimeoir na focla.

Abair:

“Tá mé ag gabháil a rá focail. Abair thusa an focal i mo dhiaidh: ‘clós’.

Abair ‘clós’.

Anois abair ‘clós’ gan an ‘s’.”

Ba cheart don fhoghlaimeoir ‘cló’ a rá.

Coinnigh ort ansin leis na focla thíos:

- scríobh síos go cruinn an chéad rud a deir an foghlaimeoir (bíodh sé ceart nó mícheart)
- tabhair marc amháin ar chuile ‘fhocal’ a deirtear i gceart

cás gan an ‘c’		nás gan an ‘n’	
lús gan an ‘s’		lán gan an ‘n’	
ólá gan an ‘ó’		únó gan an ‘ó’	
Scór:		Nótaí:	
> 5 - 6 go maith		3 - 4 maith go leor	

7. Aguisíní

Aguisín 1: 7 bPóstaer don Chód Soiléir

Aguisín 2: 7 bPóstaer don Chód Doiléir

Aguisín 3: Spraoi le Scileanna! (sraith shóisearach bunscoile)

Aguisín 4: Aibítir na Gaeilge

Aguisín 5: Na Focla Místuama (Leagan an Chaighdeáin)

Aguisín 6: Líonta an Damháin Alla

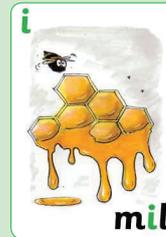
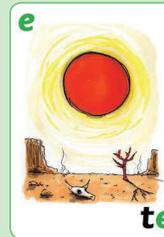
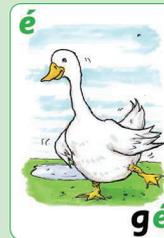
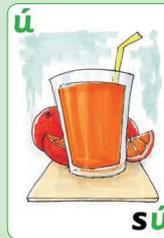
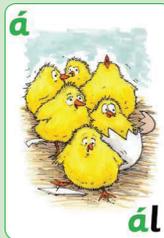
Aguisín 7: Scéim Mháire Ní Chéilleachair

Aguisín 8: Foclóirín Téarmaíochta

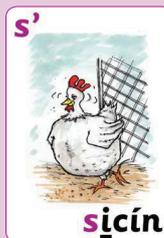
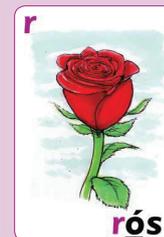
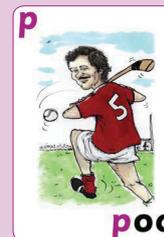
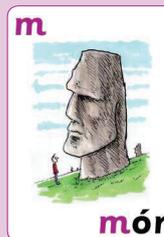
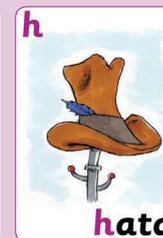

Príomhfhuaimeanna na Gaeilge: An Cód Soiléir

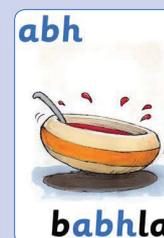
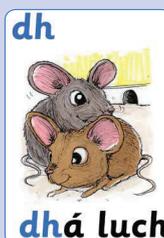
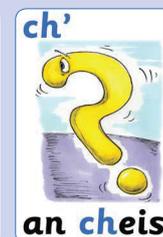
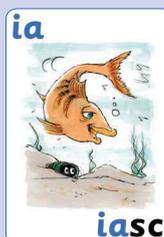
Gutaí

Consain

Eile

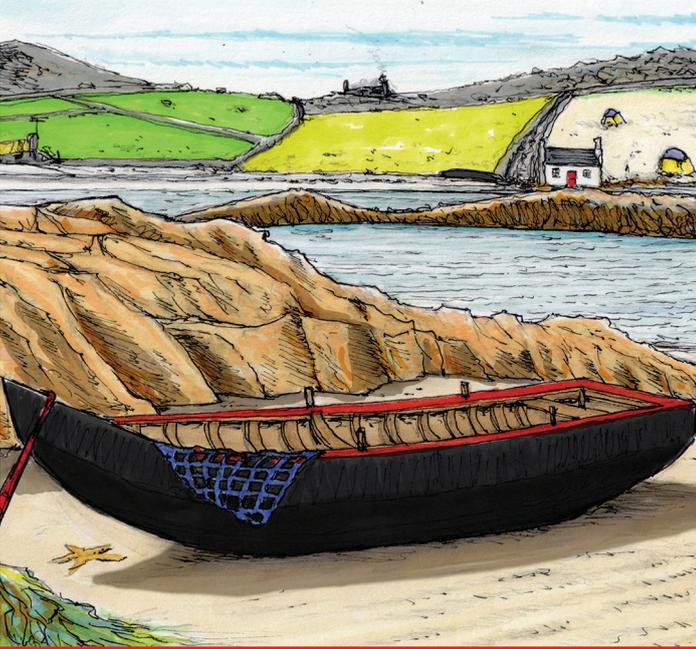

¹ Ní mhúinear 'j' ar chor ar bith anseo, mar chuid den Chód Soiléir, más ionann an fhuaim atá leis agus le 't caol' (titim).

² Fuaim bheirse 't caol' sa gcanúint. Moltar gan í a mhúineadh go mbeidh an 't caol' is coitianta (titim) ar eolas go maith.

SIOLLAÍ

Bíonn guta le cloisteáil i ngach siolla.
Fainic – scaití ní bhíonn sé le scríobh!

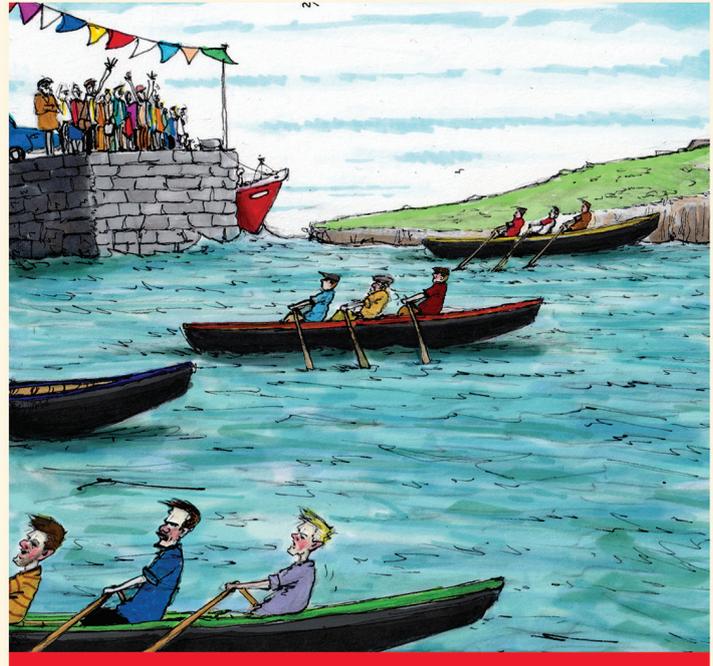
1. **bád**

2. **bád/óir**

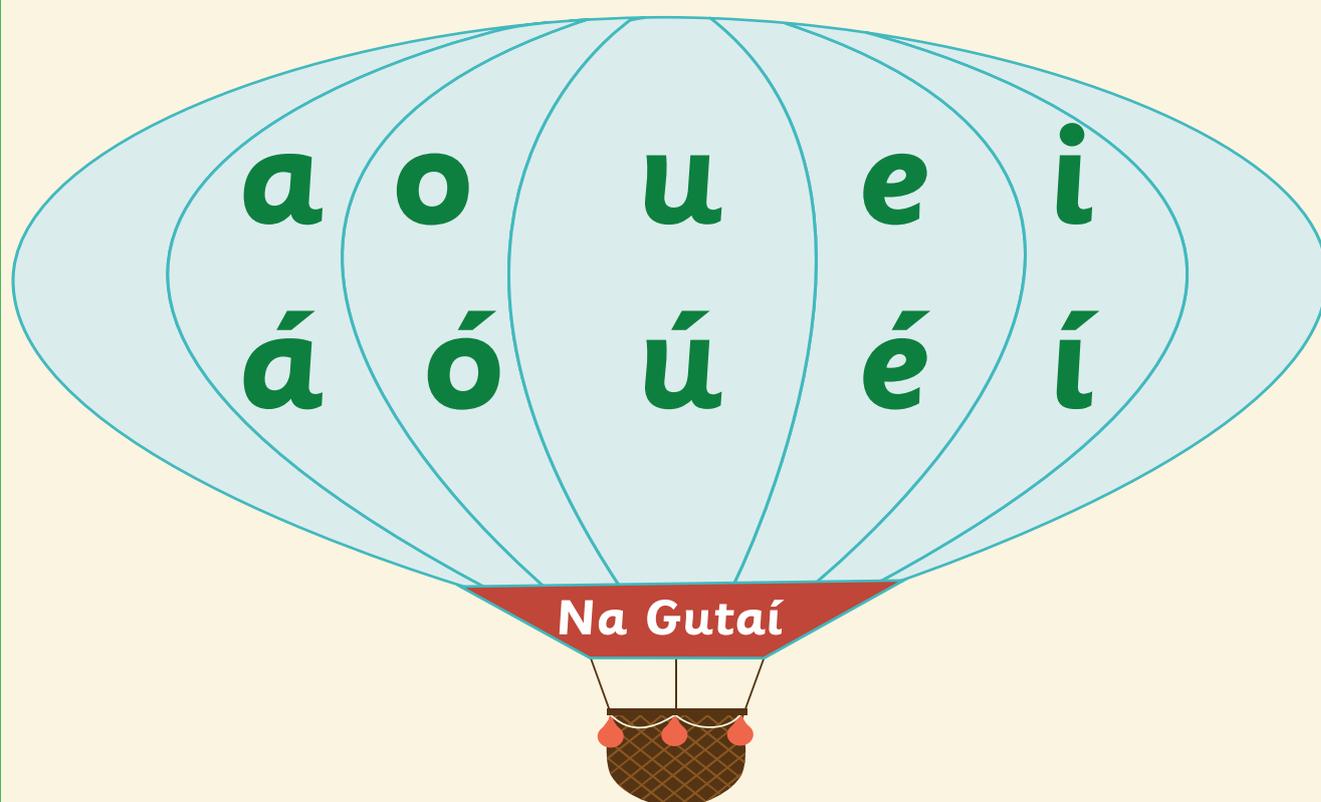
3. **bád/óir/eacht**

4. **(féile) bád/óir/eacht/a**

NA GUTAÍ & NA CONSAIN

Tá 5 ghuta sa nGaeilge.
Is féidir leo a bheith fada nó gearr.

NA CONSAIN (14)

b c d f g h j l m n p r s t

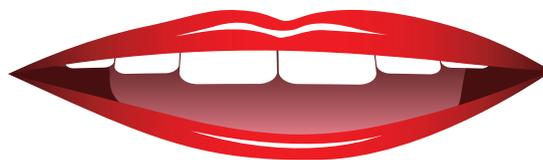
NA GUTAÍ

Bíonn guta amháin, ar a laghad, i ngach focal.
Go hiondúil, bíonn guta i ngach siolla!

NA GUTAÍ LEATHANA

NA GUTAÍ CAOLA

Consain Leathana V Consain Chaola

Cén fhuaim atá i gceist le **d, t, r** agus **s**?

Breathnaigh ar an nguta lena thaobh – freagróidh sin do cheist!

s	<p>s</p> <p>sop</p>	s'	<p>s'</p> <p>sicín</p>
d	<p>d</p> <p>dó</p>	d'	<p>d'</p> <p>deifir</p>
t	<p>t</p> <p>túr</p>	t'	<p>t'</p> <p>ag titim</p>
r	<p>r</p> <p>rós</p>	-r'	<p>-r'</p> <p>fir</p>

LEATHAN: a o u á ó ú

CAOL: e i é í

e/ei

bleib

peil

ceilp

Má chloiseann tú **e** idir
dhá chonsan,
Go hiondúil **ei**
an litriú a bheas ann.

e

le**n**

le**n**a

le**n**ár

de**n**

le**d**

Leathan le Leathan is Caol le Caol

Leathan le leathan a théann le chéile
Níl aon mhaith i gceann gan an péire,
a, o agus **u** – bíodh siad fada nó gearr –
Chaon taobh den chonsan, 'siad is fearr.

abair

Le caol le caol tá an scéal mar a chéile,
Níl aon mhaith i gceann gan an péire,
i agus **e** – bíodh siad fada nó gearr –
Chaon taobh den chonsan, 'siad is fearr!

cailín

Fuaim 'u' i ndeireadh focla ilsíollacha

Má tá an focal ilsíollach
'gus fuaim 'u' ina dheireadh
Ná scríobh **u** ná **o**
ach **a**, céard eile!

Samplaí

mál**a**

fad**a**

tus**a**

car**a**

fást**a**

cast**a**

fat**a**

Fuaim ‘i’ i ndeireadh focla ilsíollacha

Má tá an focal ilsíollach
'gus fuaim ‘i’ ina dheireadh –
Scríobh an litir **e**, sin eile!

Eisceachtaí	
roimp i	int i
tríth i	uirth i
chuic i	fúith i
thairst i	

Síle

mise**e** ite**e**
 fich**e** tine**e**

LEIDE DON LÉAMH

Nuair a bhíonn dhá ghuta ag teacht i ndiaidh a chéile
Is iondúil go mbíonn an ceann fada níos tréine.
Bíonn an guta atá gearr i bhfad níos ciúine
Ach tá sé ann, coinnigh súil air!

éi	léim	aí	gadaí
éa	gear	iú	siúl
eó	seó	úi	cúis
eá	meán	uí	buí
óí	tóir	eái	leáite
oí	croí	aío	naíonán
íó	díon	iái	fiáin
ái	áit	iúi	ciúin

é/éi/éa

‘É’ idir dhá chonsan
Ní bhíonn leis fhéin;
Bíonn ‘a’ nó ‘i’ leis
Ach le **cér**, **cés** agus **cén**.

Éist go cúramach
Leis an gconsan théis ‘é’
Bhfuil sé leathan nó caol?
Cé acu scéal é?

Eisceachtaí

cén

cér

cérbh

cés

léim

éi / éa

spéir

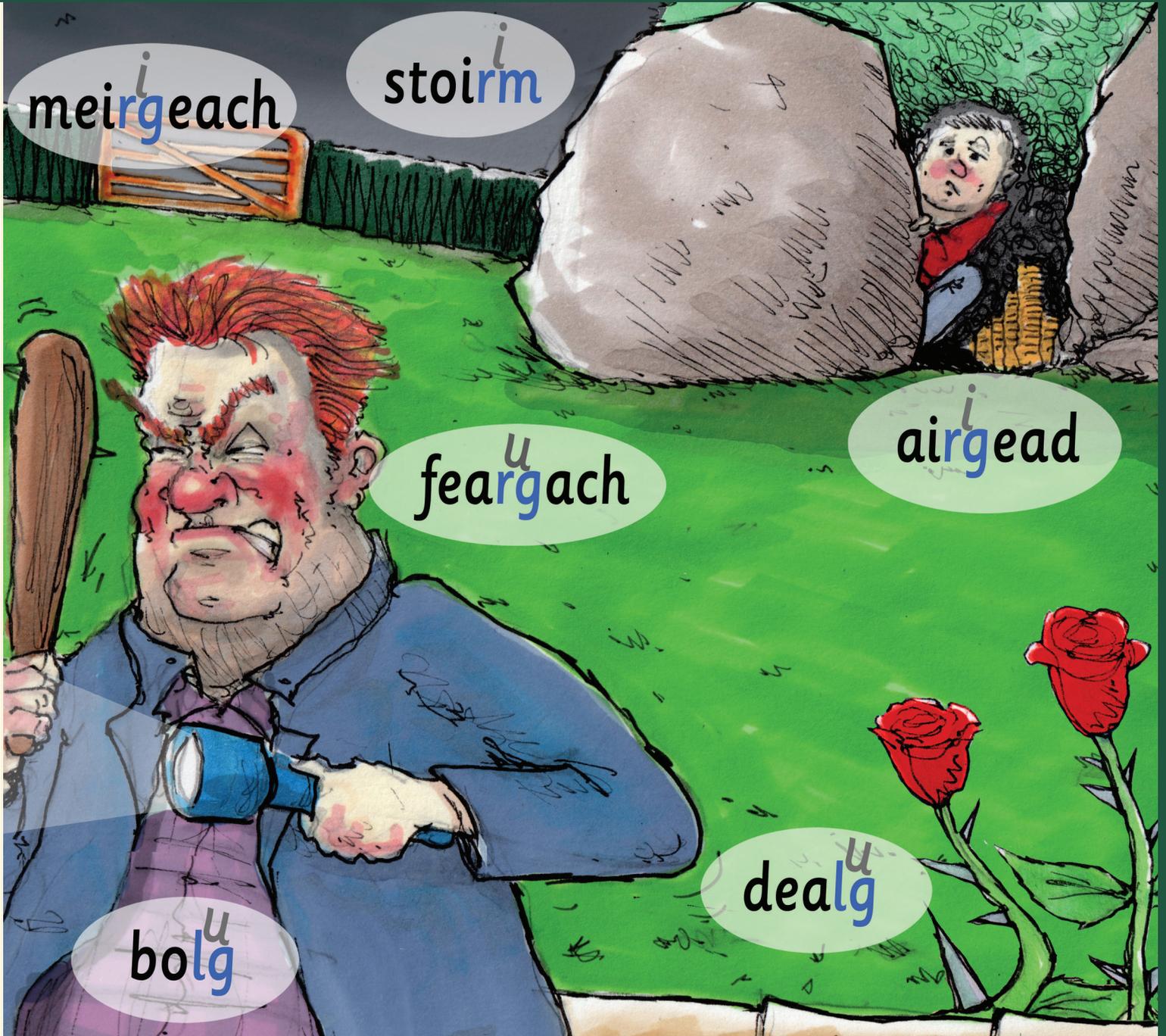
céad

méid

réasún

Na Gutaí Cúnta

An gcloiseann tú an guta breise i measc na gcnuaschonsan thíos?

Bíonn guta breise le cloisteáil scaití i lár cnuaschonsain, nuair a bhíonn an cnuaschonsan i lár nó i ndeireadh focail. Guta cúnta a thugtar air seo. Bíonn sé le cloisteáil ach ní scríobhtar é!

Consain Leathana V Consain Chaola

Bíonn difríocht mhór le cloisteáil idir na consain leathana agus chaola i gcás **d, t, s** agus **r**:

dó **d**í

sú **s**í

túr **t**ír

fíor **f**ír

Bíonn difríocht le cloisteáil idir na consain leathana agus chaola **eile** freisin. Is trí chomparáid a dhéanamh idir leathan agus caol i gcomhthéacs focla is fearr a chloiseann muid na difríochtaí sin:

b ó	→	b eo
b arr	→	b earr
c arr	→	c earr
f an	→	f eann
g ar	→	g earr
m all	→	m eall
s úil	→	s iúl
t arbh	→	t earra

Éist go cúramach i gcónaí leis na fuaimeanna i bhfocla. An bhfuil na consain caol nó leathan agus an bhféadfadh sé go bhfuil gutaí beaga breise le cloisteáil agus le scríobh?

Briathra na Gaeilge: Na Príomh-Aimsirí

An Aimsir	1ú Réimniú (siolla amháin sa Modh Ordaitheach)		2ú Réimniú (dhá shiolla sa Modh Ordaitheach)	
An Modh Ordaitheach (Ordú!)	Glan!	Fill!	Ordaigh!	Ceistigh!
An Aimsir Chaite (inné, anuraidh, Dé Luain seo caite)	Ghlan	D'fhill	D'ordaigh	Cheistigh
An Aimsir Láithreach (chuile lá, i gcónaí, chuile sheachtain)	Glanann	Filleann	Ordaíonn	Ceistíonn
An Aimsir Fháistineach (amárach, an mhí seo chugainn, san am atá le theacht)	Glanfaidh	Fillfidh	Ordóidh	Ceisteoidh
An Modh Coinníollach (3ú pearsa) (Dhéanfaí rud ... ar choinníoll)	Ghlanfadh	D'fhillfeadh	D'ordódh	Cheisteodh
An Aimsir Ghnáthchaite (3ú pearsa) (fadó / lá den saol)	Ghlanadh	D'fhilleadh	D'ordaíodh	Cheistíodh

Briathra Neamhrialta na Gaeilge

Tá os cionn **300** briathar neamhrialta sa bhFraincis.

Tá os cionn **200** briathar neamhrialta sa mBéarla.

Níl ach **11** bhriathar neamhrialta sa nGaeilge!

Foghlaim de ghlanmheabhair iad agus beidh agat!

Spraoi le Scileanna!

Bain úsáid as na carachtair sna pictiúir ceangailte le scileanna fónaice, léitheoireachta agus litrithe a mhúineadh agus a chleachtadh. Thíos tá roinnt abairtí samplacha a d'fhéadfá a úsáid leis na pictiúir (le dalta aonair nó le rang iomlán).

Tá lánchead na póstaer seo a chóipeáil agus a scaipeadh, nó leagan digiteach dóibh a úsáid ar an gclár bán (le fáil ar www.maradearfa.ie).

1. Cluas an Cholúir

Cuir 'Cluas an Cholúir' ort fhéin!

Éist go cúramach leis an bhfocal ...

'Bhfuil fuaim bheag le cloisteáil nár scríobh tú fós?

Céard a chloiseann tú?

2. Súil an tSeabhaic

Breathnaigh ar an bhfocal le 'Súil an tSeabhaic'!

Bhfuil litir eile ann ...?

Breathnaigh go cúramach air!

Mar shampla: An 'b' é nó 'buí'?

3. Díograis an Tíogair

Bain triail as an bhfocal!

Bain triail as arís!

Bí ar nós an tíogair ...

Coinnigh leis!

4. Rún an Changarú

Céard é Rún an Changarú?

... **Léim ar aghaidh!**

... b'fhéidir go dtiocfaidh an focal (deacair) leat nuair a léifeas tú an chuid eile den abairt.

5. Cas an Consairtín!

Tarraing amach an focal go mall go gcloisfidh tú chuile fhuaim.

Úsáid do lámha freisin!

Cuir le chéile iad agus tarraing amach iad leis an bhfocal.

6. Garda na nGutaí

Cá bhfuil Garda na nGutaí?! **NÓ** Is tú Garda na nGutaí!

An bhfuil na gutaí uilig sna háiteanna ar cheart dhóibh a bheith?

“Leathan le leathan a théann le chéile ... “ (**Póstaeir 7, Cód Soiléir**)

7. Péacóg na bPatrún

Cuimhnigh ar an bPéacóg ... is maith léi patrúin!

‘Bhfuil patrún ar bith le feiceáil anseo?

8. An Fiosraitheoir Focal

Céard a thugann tú faoi deara anseo?

Mar shampla:

Céard atá scríofa – ‘**ar an balla**’ nó ‘**ar an mballa?**’

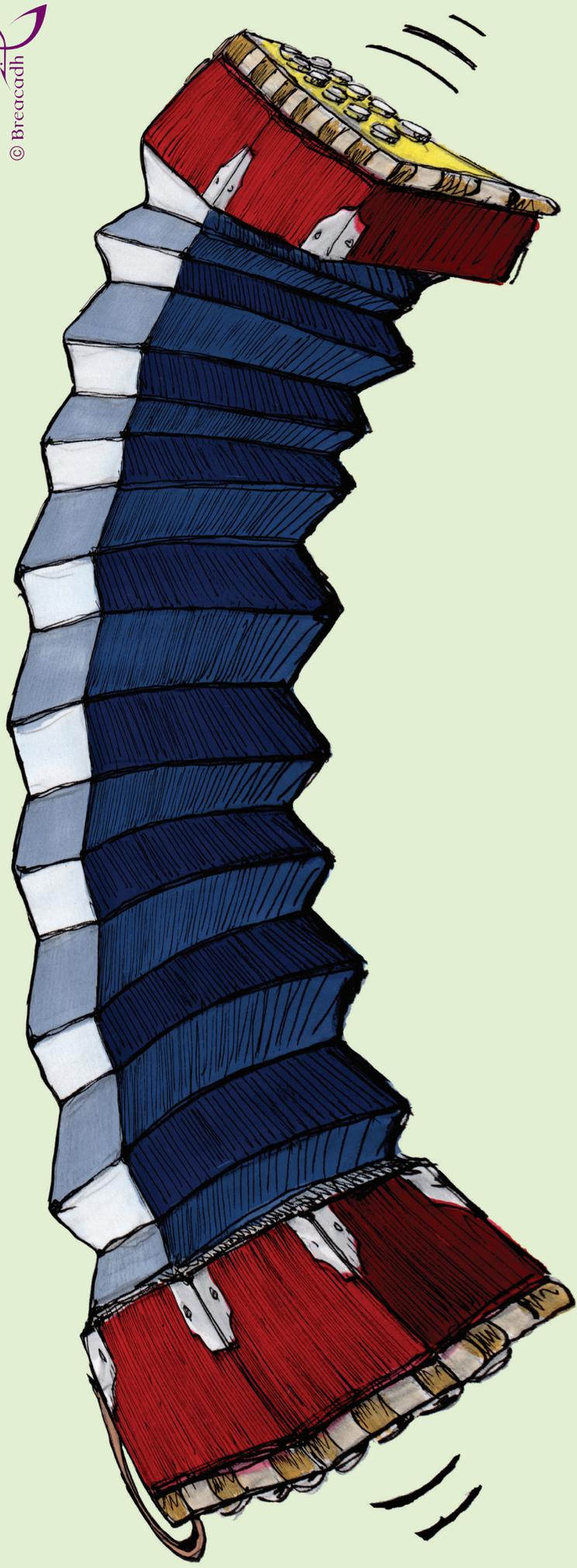
Céard a thugann muid ar an ‘**m**’ sin
atá curtha ar an ‘**b**’?

Cluais an Chóluir

S'uil ar tSeabhaic

Tarraing amach an Focal!

Garda na nGutáí

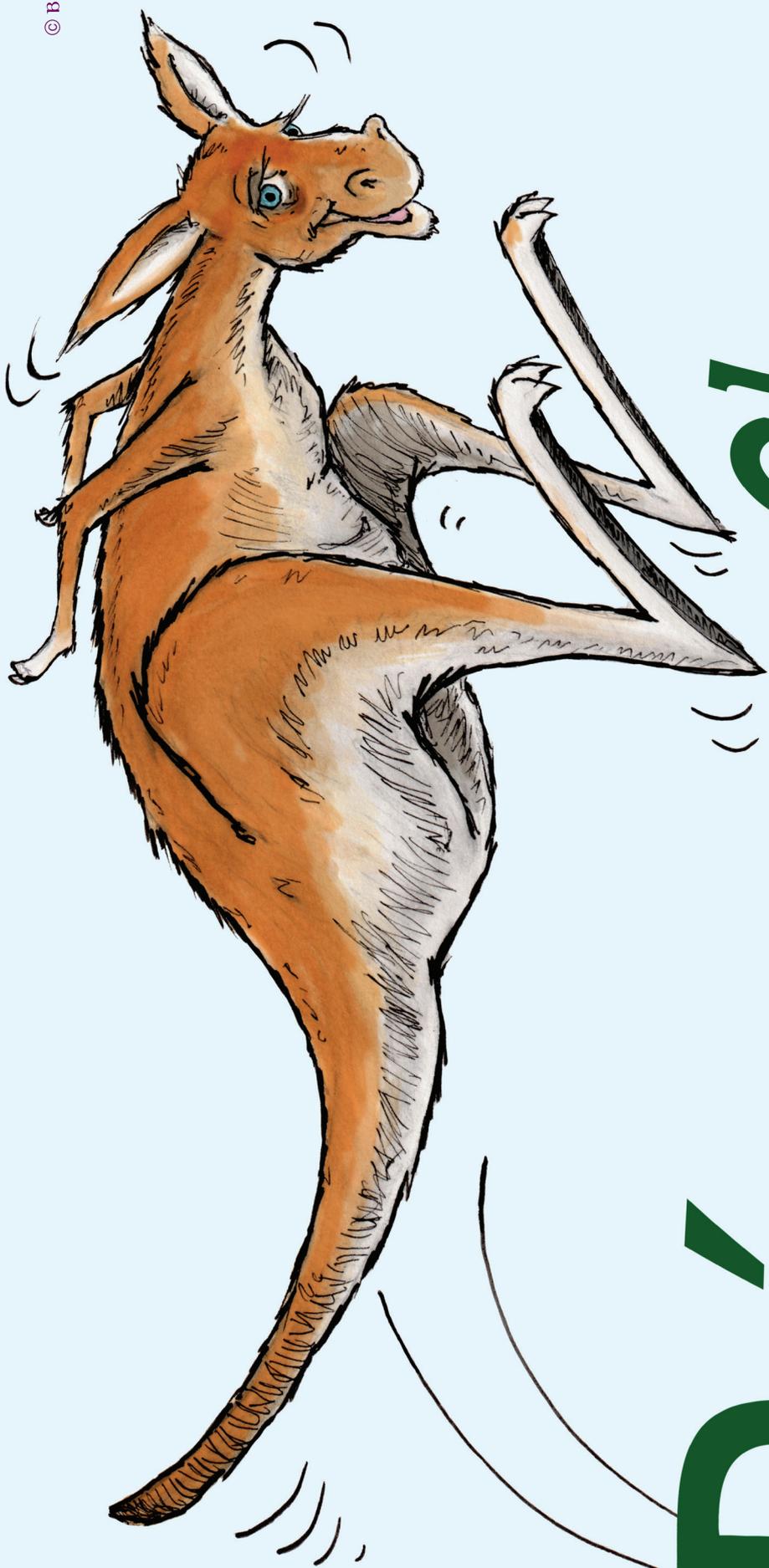

e é i í ú
a á o ó u ú

An Tíogair Díograiseach

Coinnigh leis!

Rún an Changarú

Péacóg na bPatrún

An Fiosraitheoir Focal

An Aibítir

Tá fuaimeanna dhifriúil le hainmneacha na litreacha agus lena gcuid fuaimeanna i nGaeilge (agus i mBéarla). Mar sin, moltar príomh**fuaime** chuile litreach a cheangal go dlúth lena cruth fisiciúil sula múinteair ainmneacha na litreacha. Nuair a bhíonn an Córán á úsáid, moltar gan an Aibítir a mhúineadh go mbíonn na cóid 'fuaime-litriú' 1-24 ar eolas go maith ag an bhfoghlaiméir nó ag an rang, le meascán mearaí a sheachaint! Tá an t-amhrán **Aibítir na Gaeilge**, á chasadh ag Róisín Elsafty ar fáil, saor in aisce, do scoileanna ar www.maradearfa.ie.

Aibítir na Gaeilge

(Ainmneacha i mBéarla)

a, b, c, d

e, f, g, h

i, j, l, m, n, o

p, r, s, t,

agus u -

Cas an Aibítir liom! (x 2)

a, b, c, d, e, f,

g, h, i, j, l,

m, n, o, p, r, s,

t, agus u (x 2).

**Ar ndóigh, is féidir an damhsa tíre seo a mhúineadh chomh maith, agus neart spraoi a bhaint as cleachtadh an damhsa agus na hAibítire in éindí (comhtháthú an churaclaim!)*

Tá leagan malartach den amhrán **Aibítir na Gaeilge** ar fáil ar www.maradearfa.ie chomh maith (thíos), ina n-úsáidtear ainmneacha Gaeilge na litreacha.

Ós rud é nach bhfuil mórán úsáide leis an Aibítir ó thaobh na fónaice / litearthachta de, agus go dteastaíonn go mbeadh ainmneacha Béarla na hAibítire ar eolas ag daoine do ghnóthaí an tsaoil, molann muid an leagan Béarla den Aibítir (lth. 175) a mhúineadh – ach rogha an mhúinteora nó na scoile é!

Aibítir na Gaeilge

á, bé,cé,dé,
 é, eif, gé, héis,
 í, jé, eil, eim, ein, ó,
 pé, ear, eas, té
 agus u -

Cas an Aibítir liom! (x 2)

á, bé,cé,dé,é, eif,
 gé, héis, í, jé, eil,
 eim, ein, ó, pé, ear, eas,
 té, agus u! (x 2)

(ó *Graiméar Gaeilge na mBráithre Críostaí*)

Na Focla Místuama

sa gCaighdeán Oifigiúil

Focla an-choitianta iad seo nach leanann an Cód Soiléir –
caithfear iad a chur de ghlanmheabhair!

An chéad 39 focal + an 30 focal ardmhnicíochta a leanann An Cód Soiléir
= 57.5% de na focla a úsáideann cainteoirí dúchais i ngnáthchomhrá

An chéad 60 focal + an 30 focal ardmhnicíochta a leanann An Cód Soiléir
= 64.1% de na focla a úsáideann cainteoirí dúchais i ngnáthchomhrá

An chéad 123 focal + an 30 focal ardmhnicíochta a leanann An Cód Soiléir
= 74.2% de na focla a úsáideann cainteoirí dúchais i ngnáthchomhrá

(180 focal ardmhnicíochta thíos)

Céim 1

a	an	san
mo	céard	bhí
sea	agus	ar
go	na	ag
don	is	eile
atá	ann	seo
bíonn	agatsa	raibh
aon	ansin	den
lena	féin	ina
maith	nó	ag gabháil
anois	muide	an bhfuil
chuile	agamsa	ach
teach	isteach	teacht

Céim 2

uilig	ag déanamh	chuaigh
bheadh	ag cur	ba
liomsa	acusan	féidir
áit	nuair	b'fhéidir
nach	chaith	dá mbeadh
duine	faoin	éicint
am	amach	bith

Céim 3

ceann	is dóigh	an chaoi
anseo	bhíodh	an chéad
tar éis	daoine	beidh
a fhios	ag fáil	bheith
níos	scoil	tháinig
cuid	chomh	le haghaidh
air	uair	caint

Céim 4

a cheapadh	cheapfainn	chonaic
chuir	dúirt	amháin
mise	againne	ab ea?
arís	tada	ag iarraidh
leor	beag	bhuel
síos	ortsa	duitse
thug	leo	feiceáil

Céim 5

Deaide	thóg	Mama
cineál	amuigh	le chéile
leatsa	cúpla	a thabhairt
thart	go dtí	ní fhaca
aige	fada	fuair
thiar	tharla	sa mbaile
ormsa	domsa	céanna

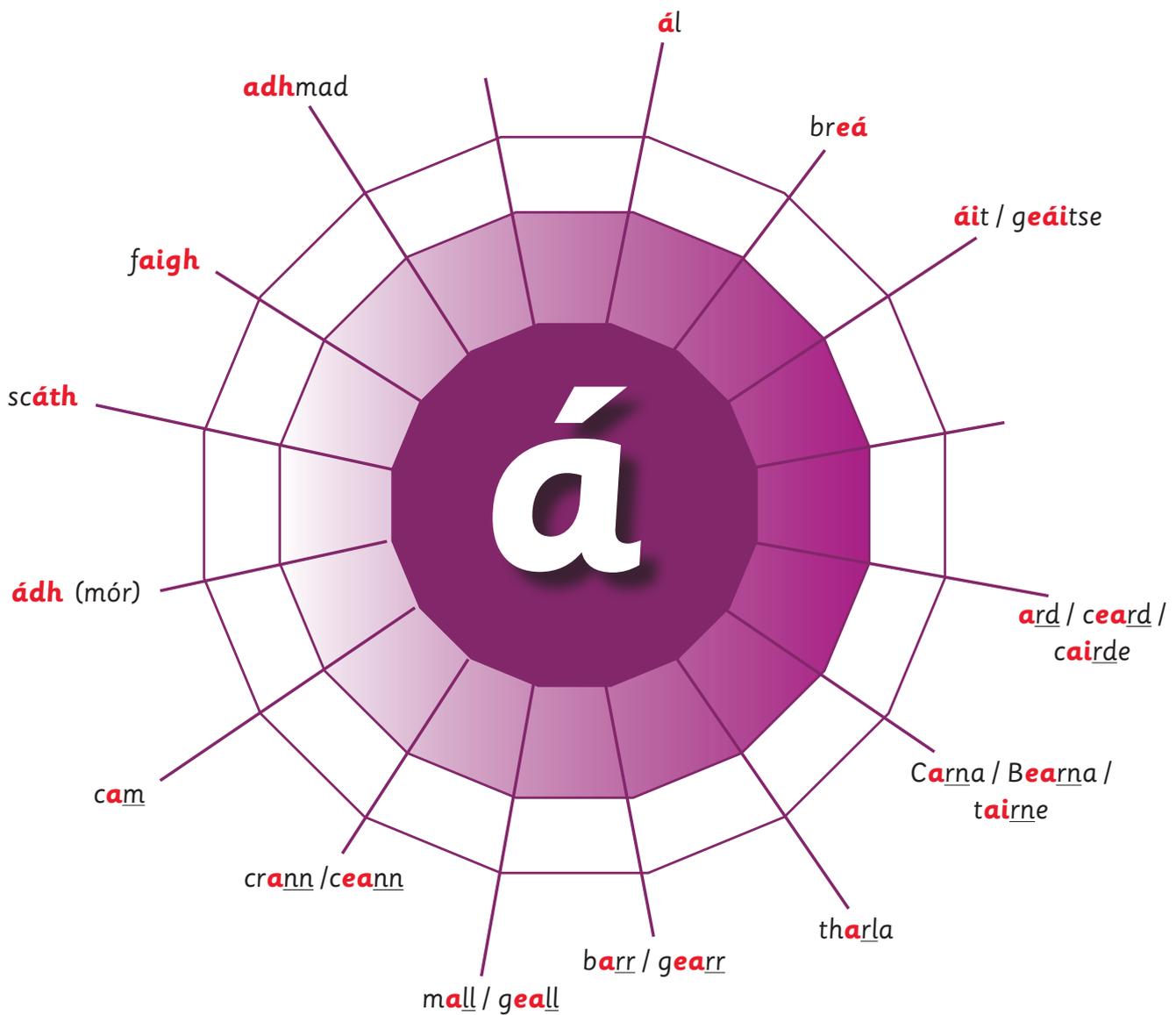
Tuilleadh Focla Ardmhnicíochta

sna	oíche	istigh
cinn	méid	féadfaidh
uirthi	linne	d'fhéadfadh
taobh	téann	orthu
píosa	roimhe	ag breathnú
súil	orainne	rudaí
fear	dúinne	deas
bean	ard	riamh
gasúr	cinnte	oraibhse
inniu	gan	ar ais
rinne	dona	is fearr
aici	cheana	thiocfadh
breá	imithe	dáiríre
thall	saol	iontach
d'ith	ag siúl	ag tógáil
oiread	agaibh	breathnaigh
ag ithe	i gcónaí	i mo chónaí
léi	siúd	ar feadh

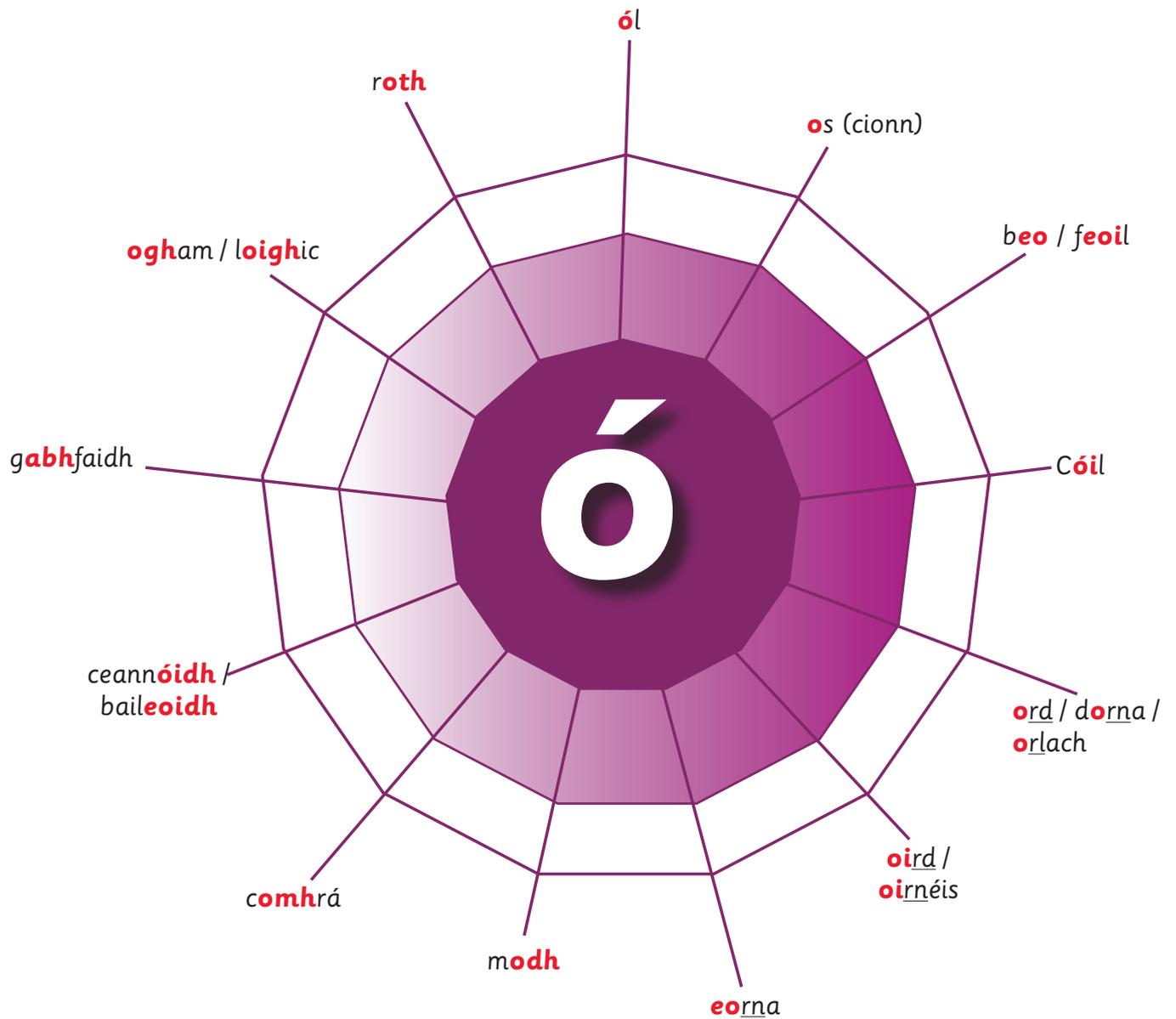
LÍONTA NA nDAMHÁN ALLA

An Guta: **á**

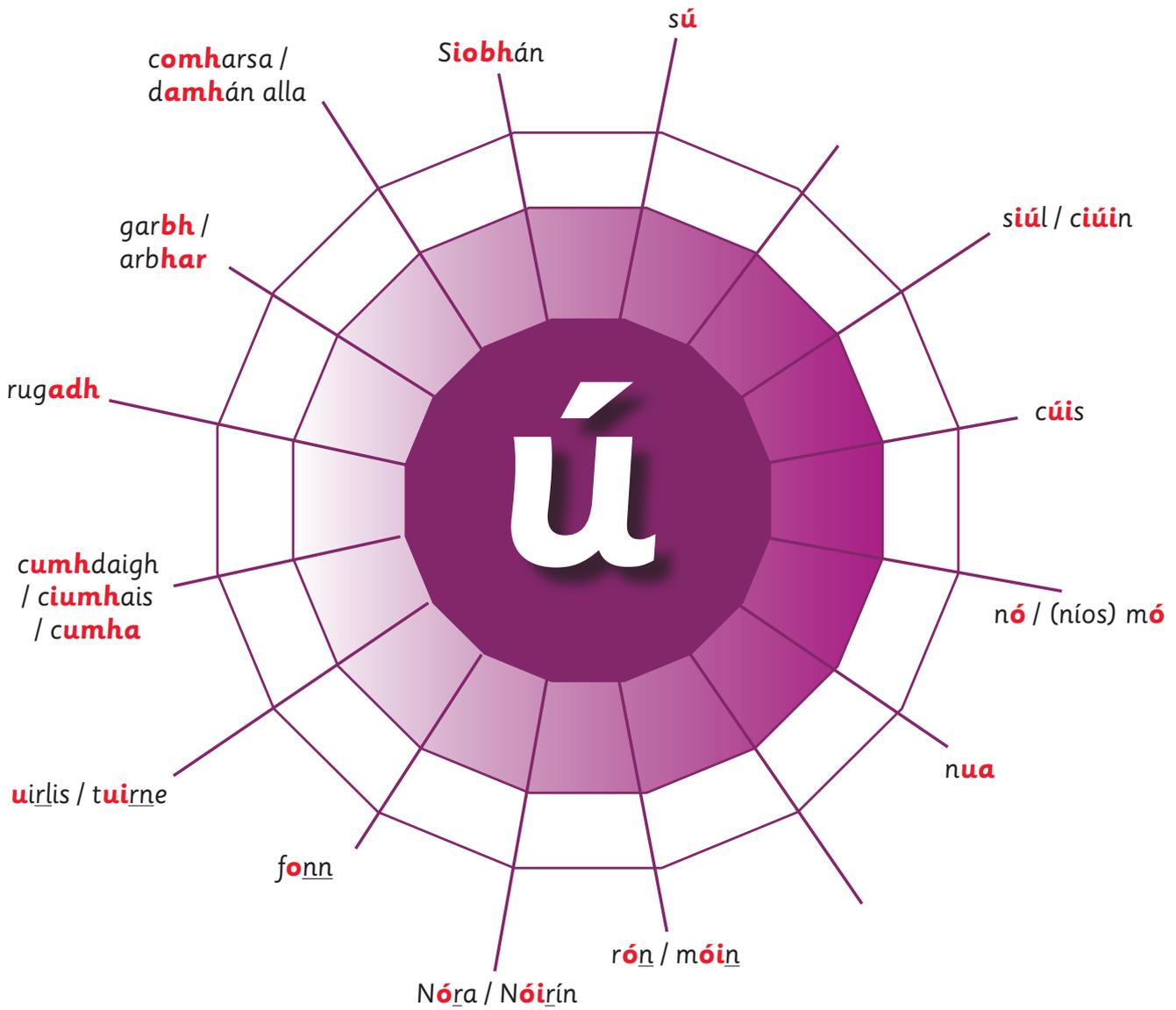

An Guta: ó

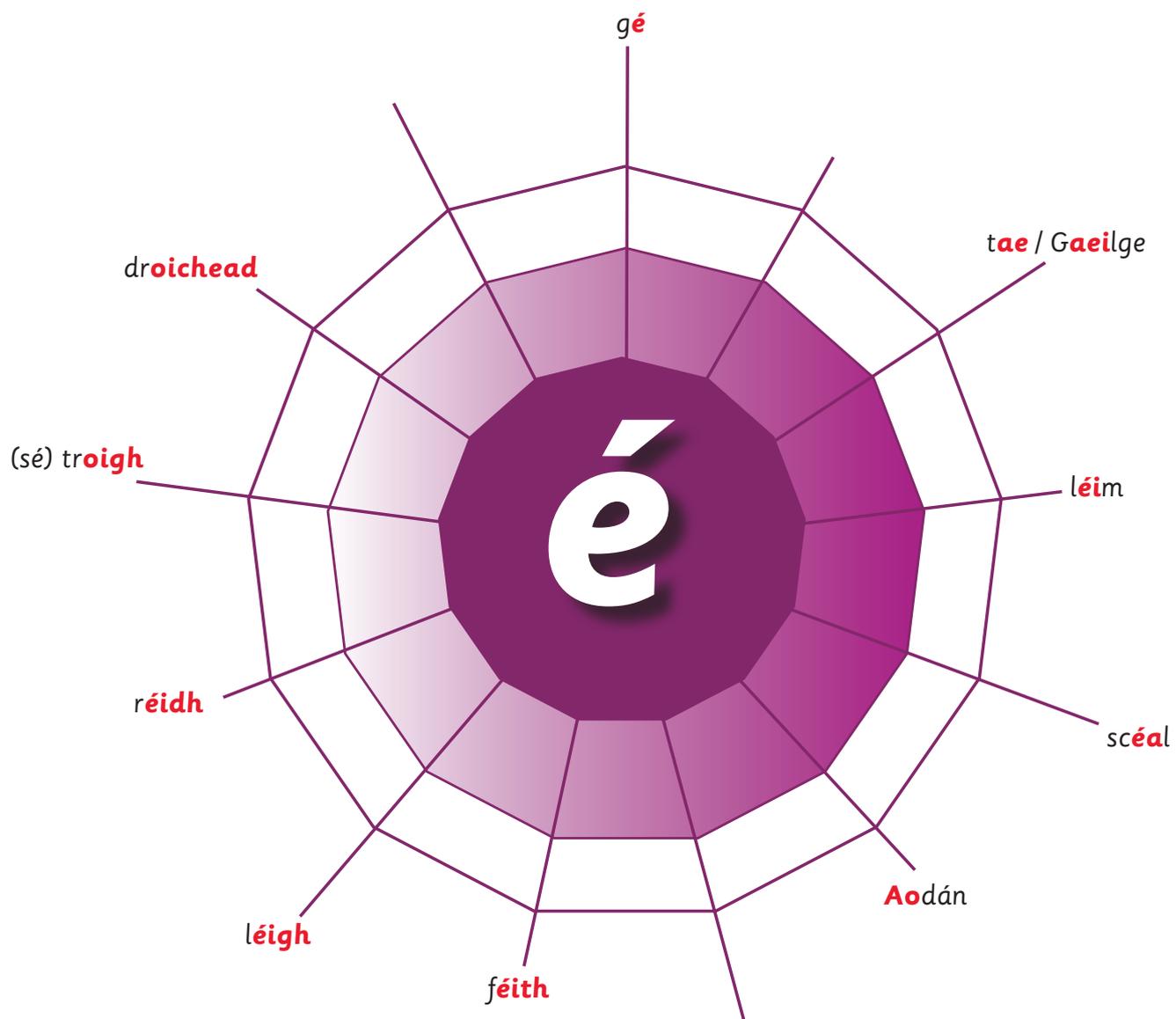

An Guta: ú

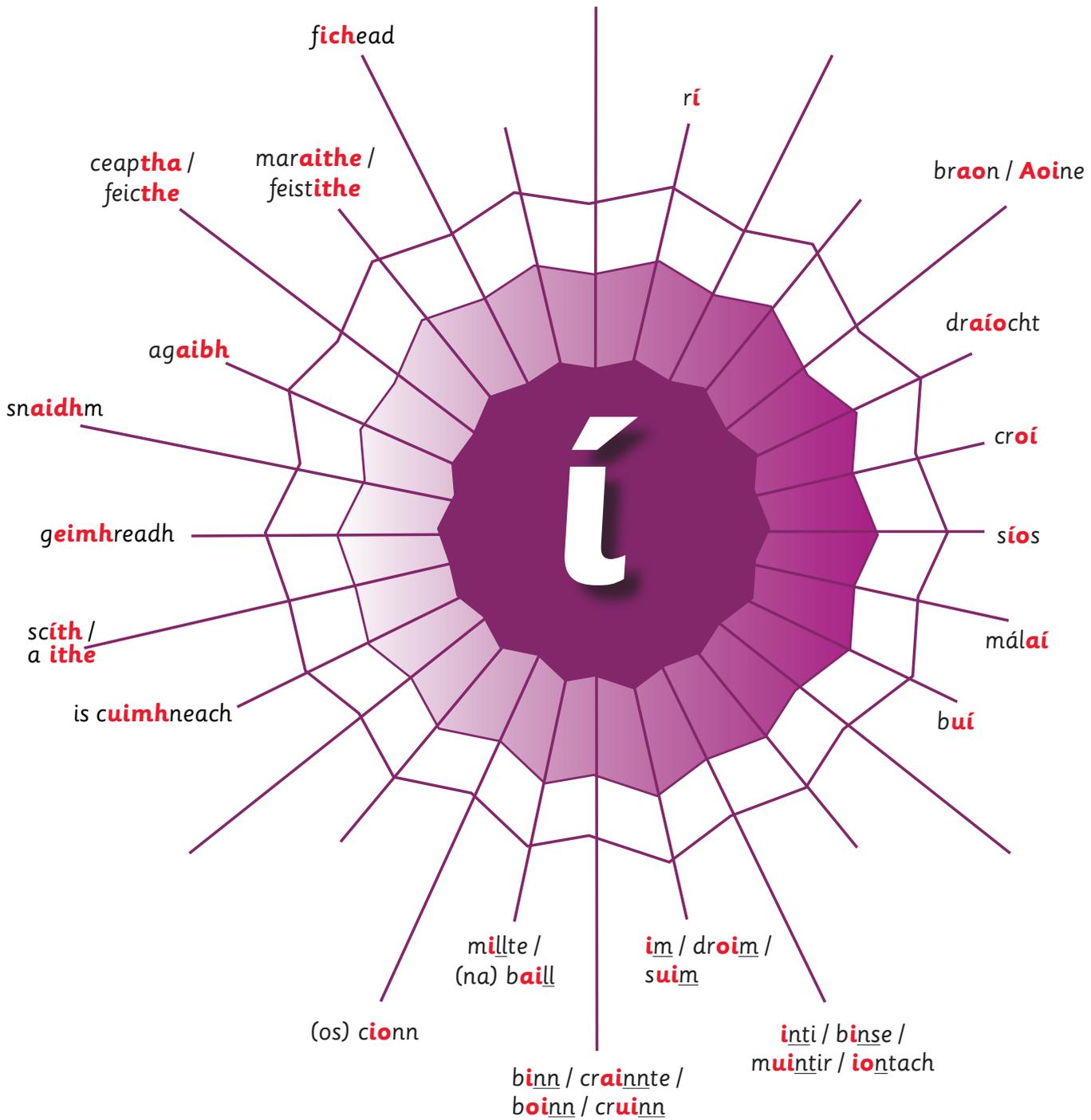

An Guta: é

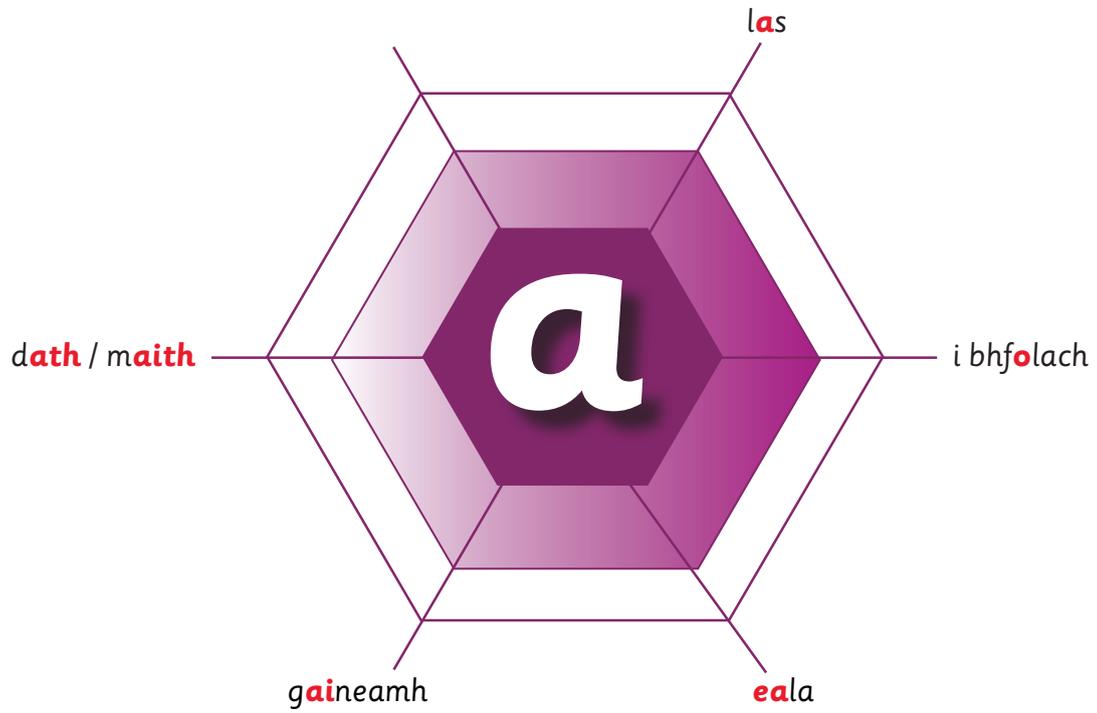

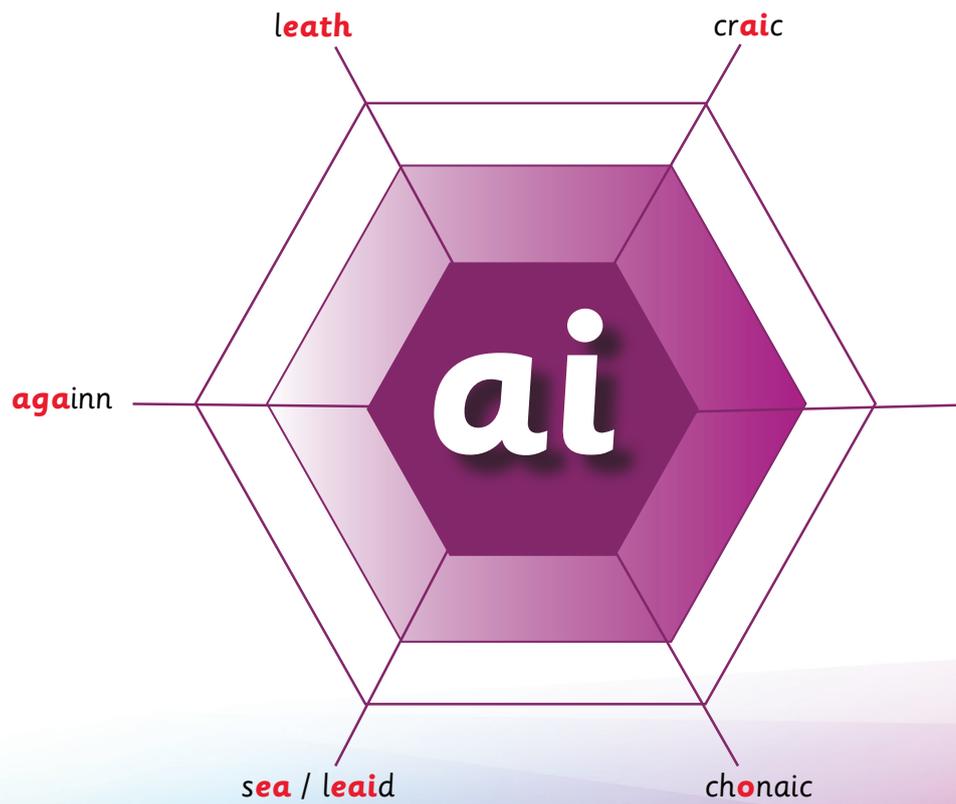
An Guta: í

An Guta: a

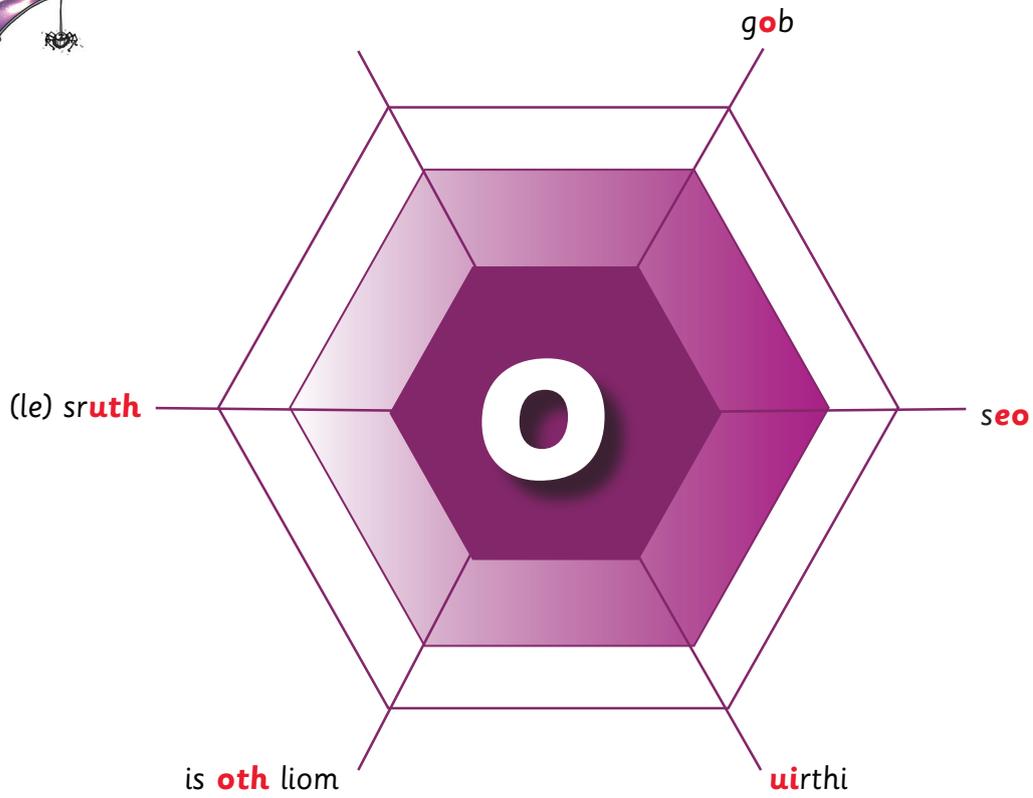

An Guta: ai

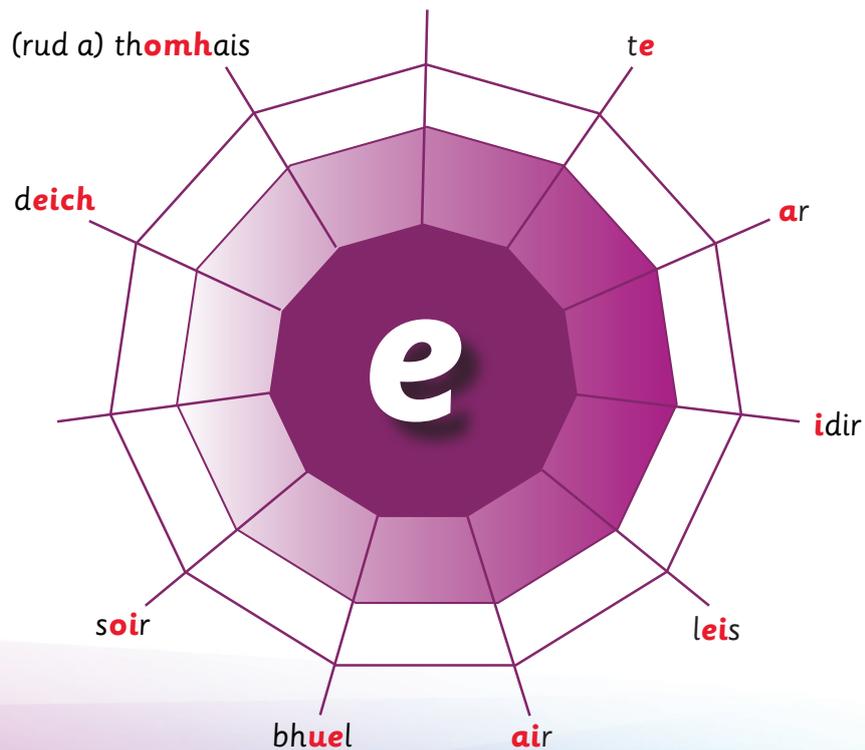

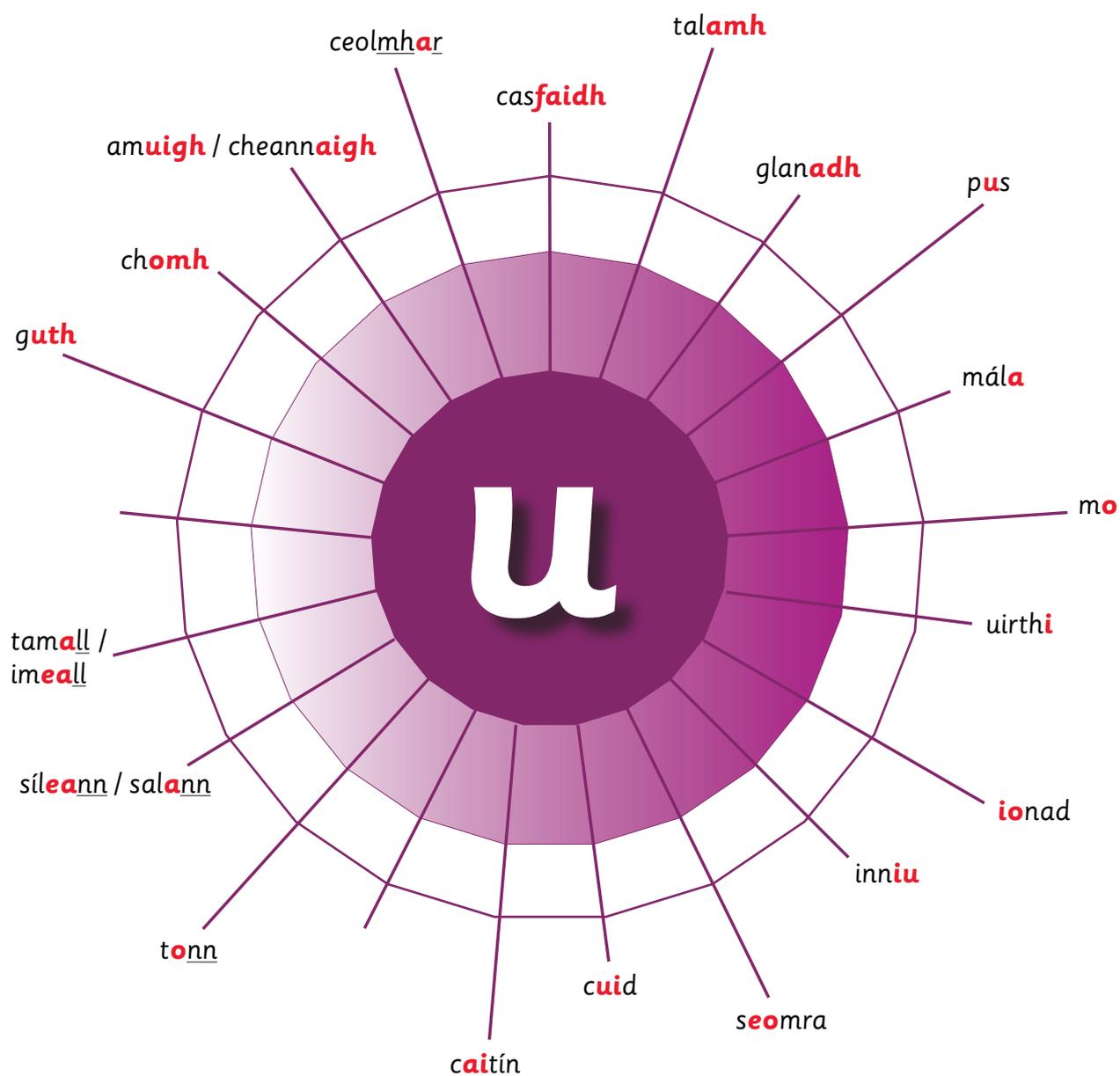
An Guta: o

An Guta: e

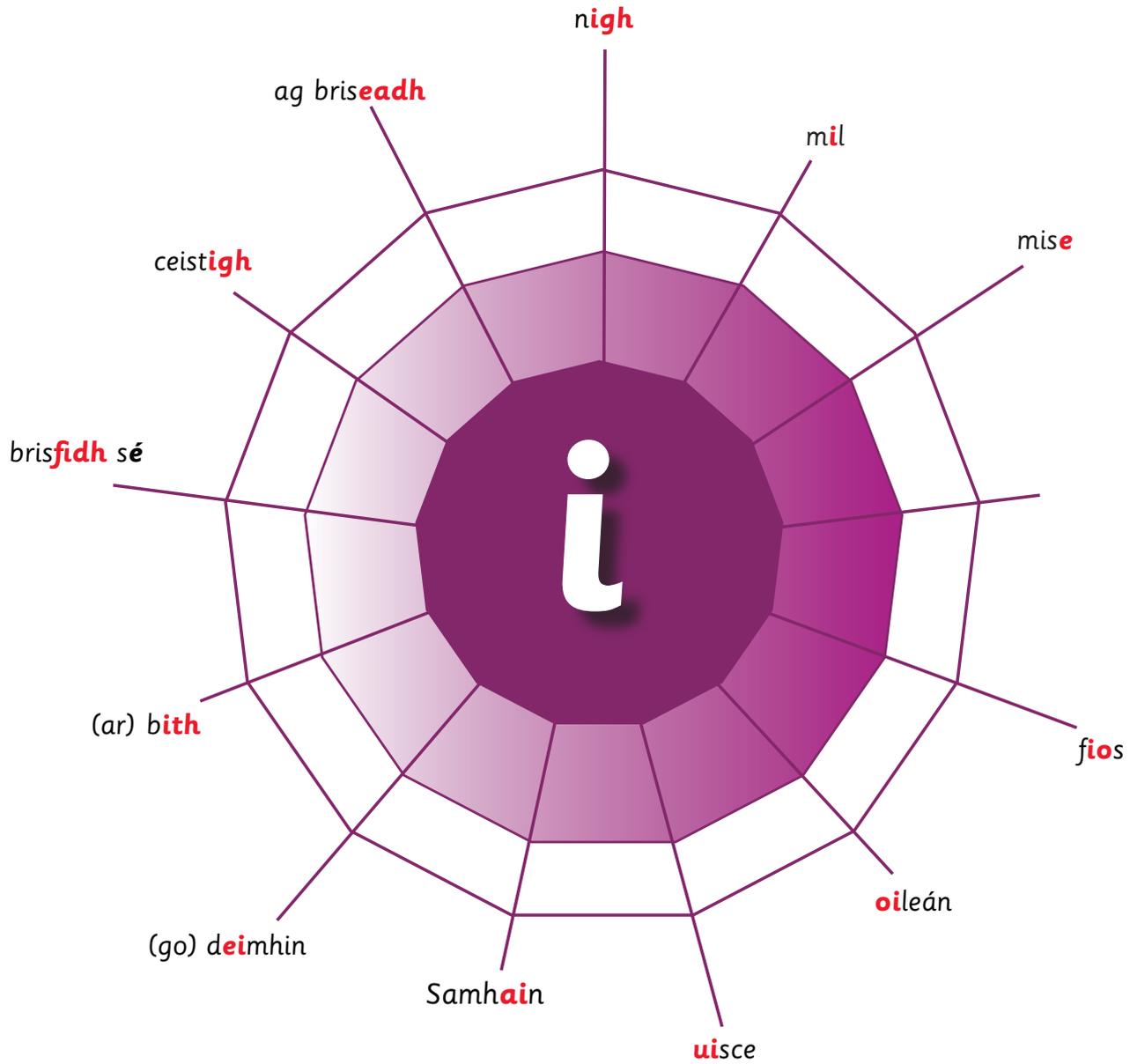

An Guta: u

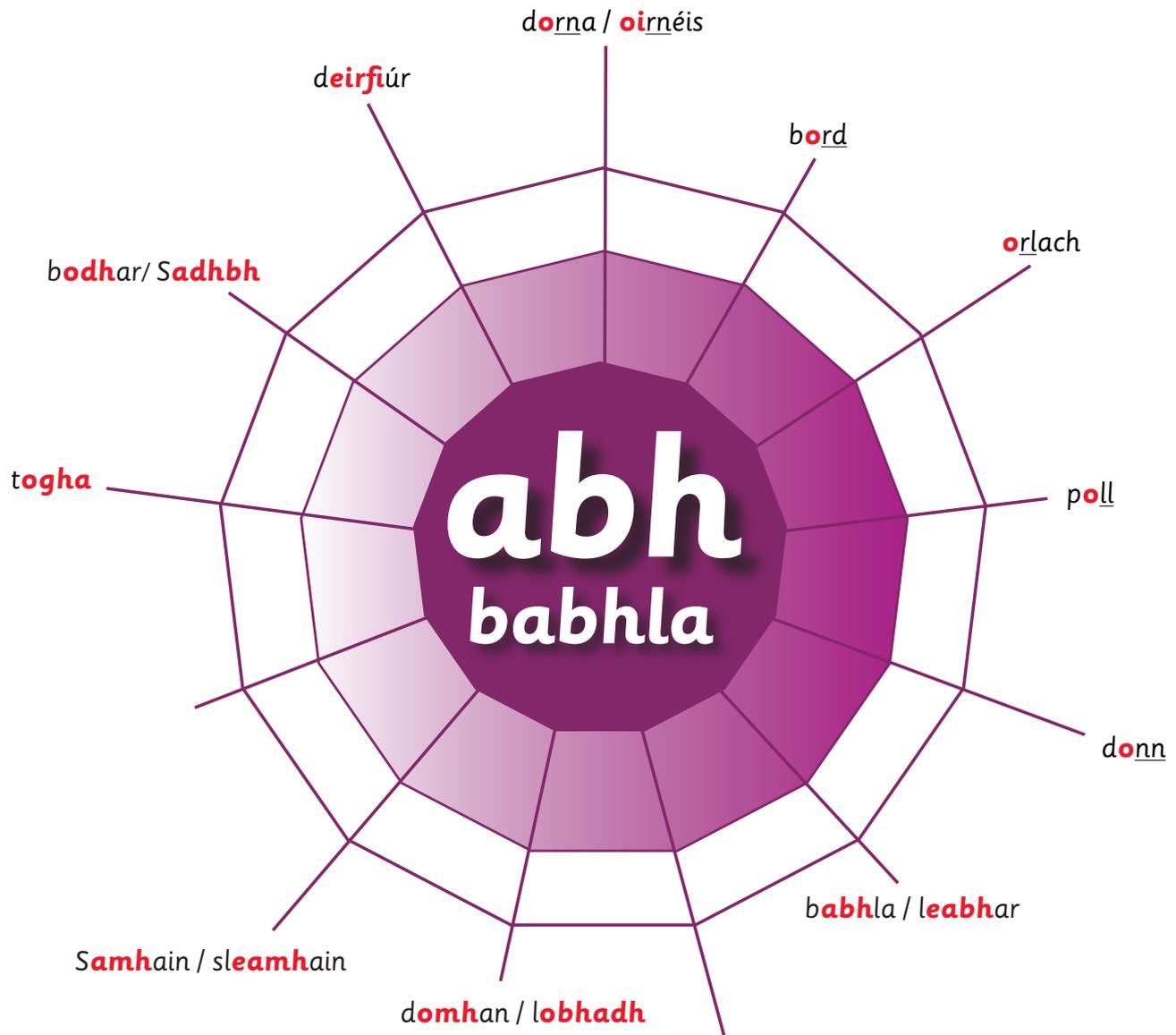

An Guta: i

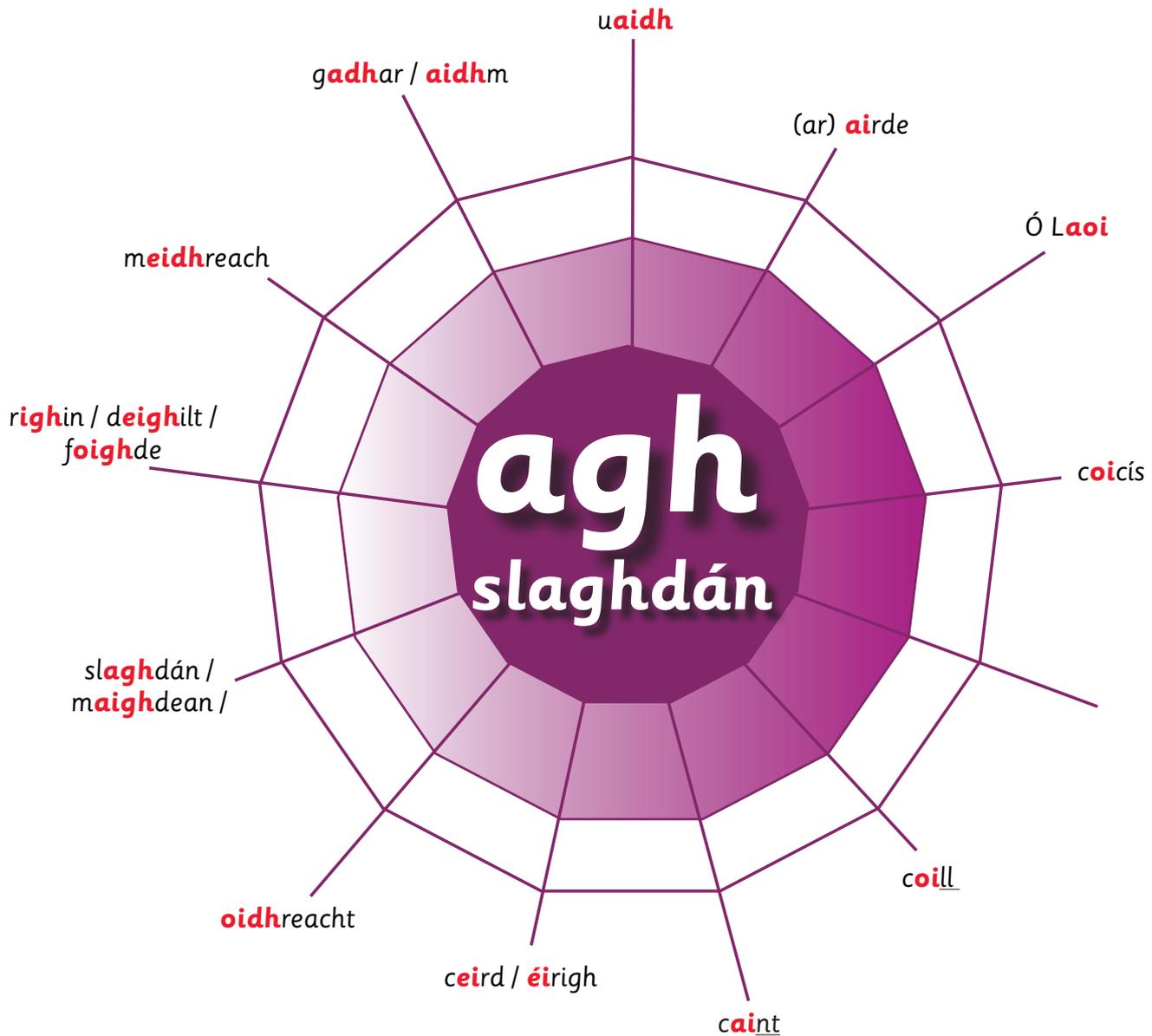

An Fhuaim: **abh** babhla

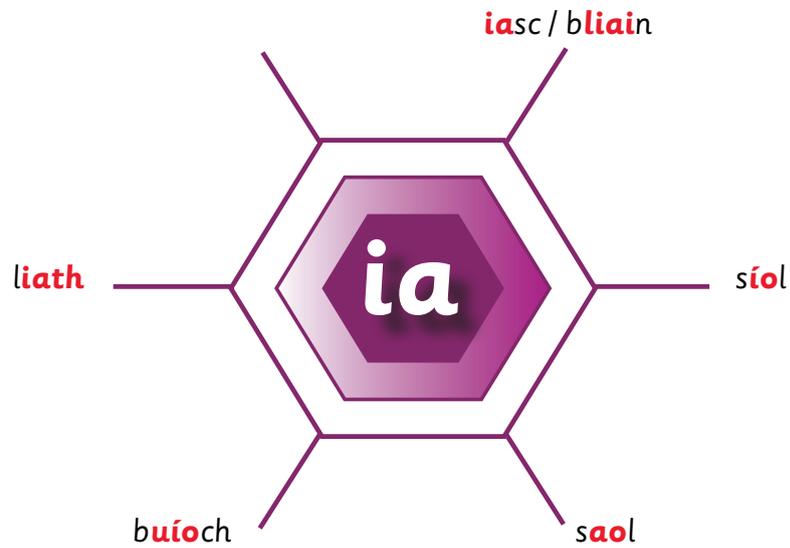

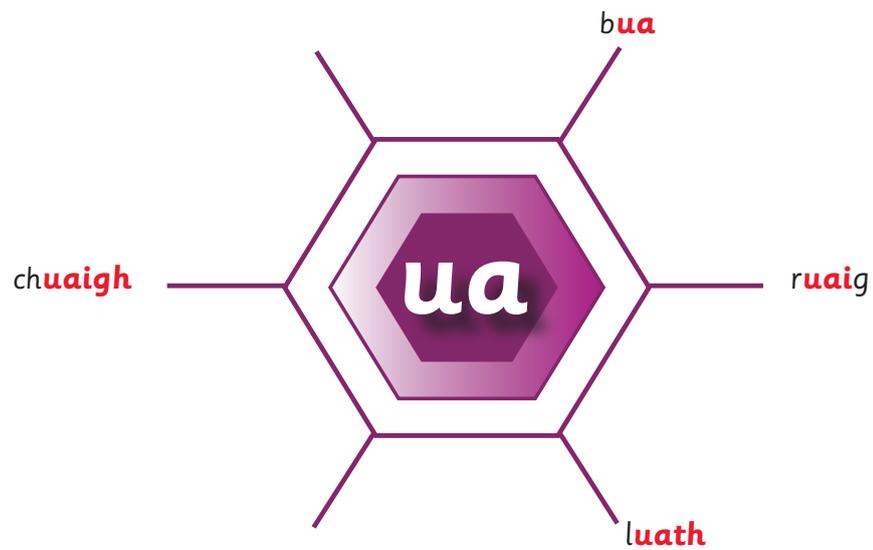
An Fhuaim: **agh** slaghdán

An Fhuaim: **ia**

An Fhuaim: **ua**

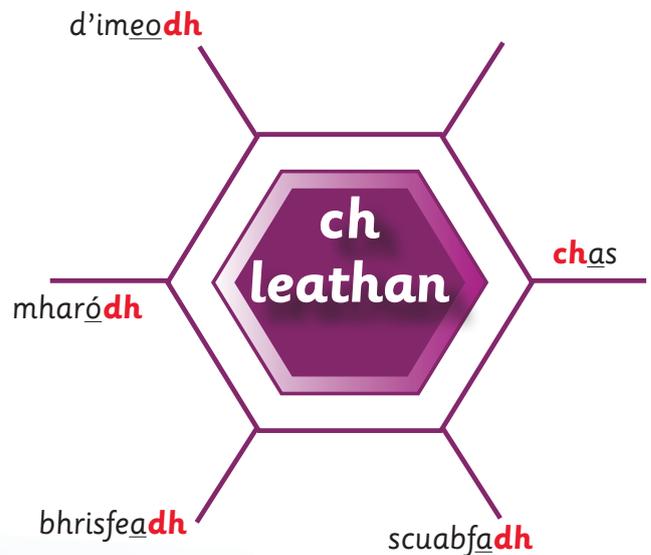
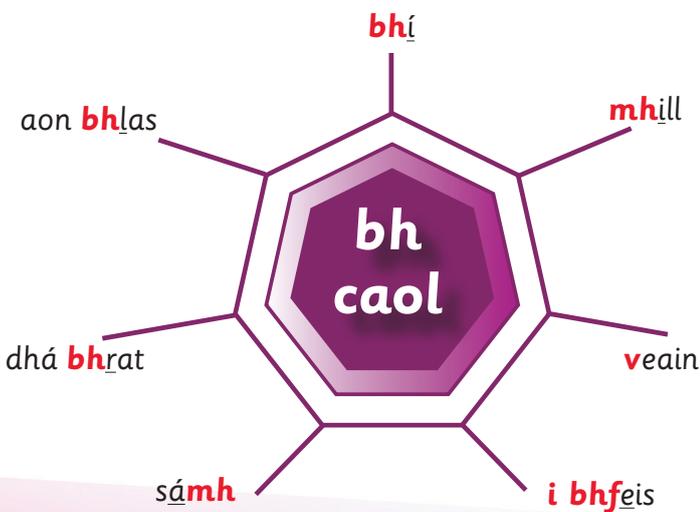
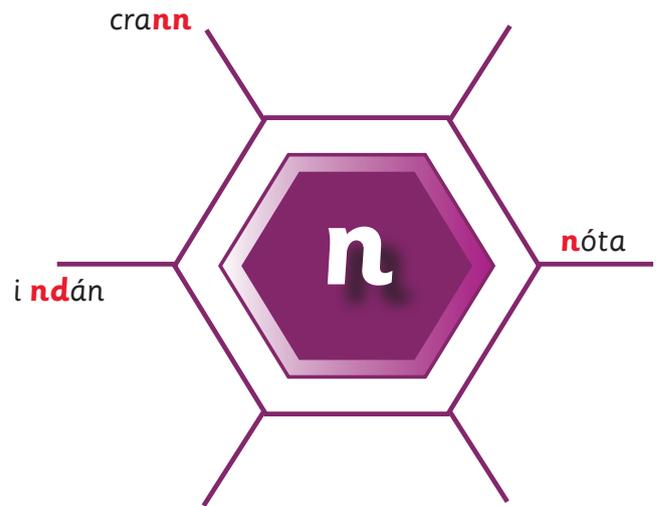
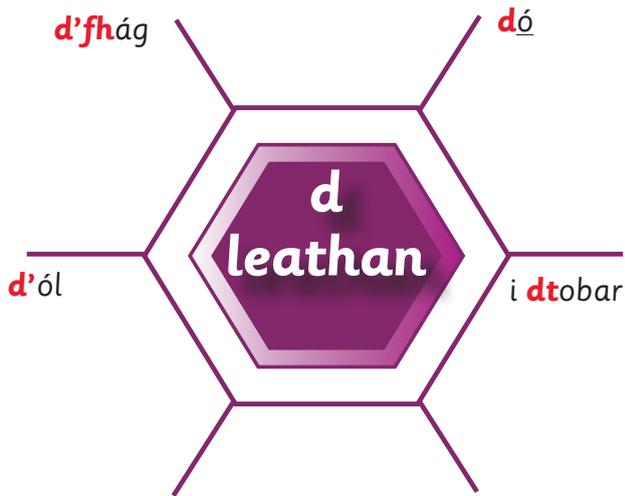
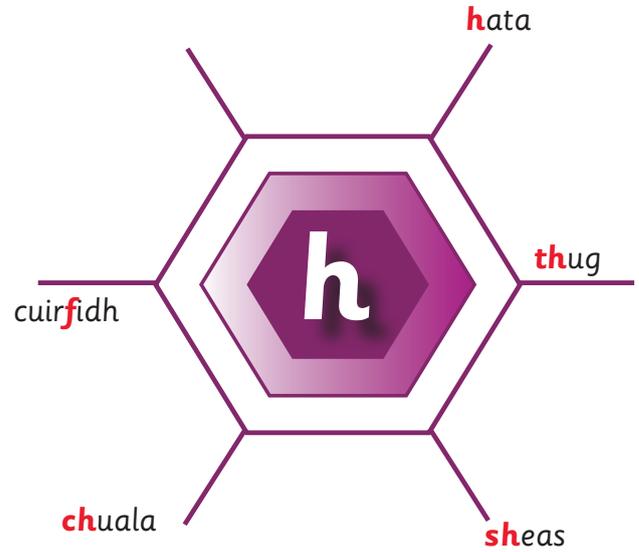
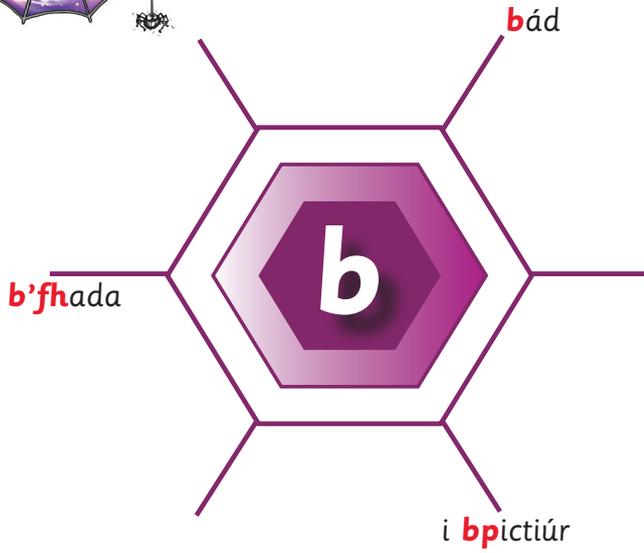

Consain Shéimhithe Bhalbha

Na Consain

Na Consain

c	d caol	g
cúl	deifir i dtéach d'ith	gúna i gcúl
p	t leathan	t caol 1
poc	túr an tsrón	titim
t caol 2	bh leathan	j
tíl	an bhó a mhac i bhfad	jíp
f	l	m
fás (a) phost	lón mall	mór (i) mbád
r leathan	r caol	s leathan
rós barr cnoc	fír	sop zú
s caol	ch caol	dh leathan
sicín zú	an cheist sheol	dhá (ba) ghá
dh caol	ng	t caol 2
dhíorgh ghéill	i ngar rang	tae

Scéim Fónaice Mháire Ní Chéilleachair

Suggested phonic scheme:

1. Long vowels - á, ó, í, é, ú.

Wordlists:

a:	o:	i:	e:	u:
Cá	bó	bí	bé	bú
tá	cócó	dí	cé	cú
ná	dó	fí	dé	hú
má	fón	lí	gé	
lá	lón	mí	hé	mu'
bá	póg	ní	mé	sú
dá		pís	pé	tú
gá	rón	rí	ré	
há	só	sí	sé	
pá	tóg	tí	té	
rá				
sá				

2. Consain i dtosach na bhfocal.

- b - bád, barr, bórd, bábóg, bosca, bainne, buidéal
 b' - bean, beag, beirt.
 c - cat, carr, corda, caid, cóta, caipín, cailín.
 c' - ceart, cearc, cead, cipín.
 d - dún, dána, d'ól
 d' - d'imigh, dearg, d'éirigh
 f - fao, fág, faigh, fás, fáilte
 f' - fíor, fionn, féidir, fear, féach, feirm
 g - ga, gan, gol, gadaí, gáirdín, gúna
 g' - gé, geata, geal, geansaí
 h - hata, halla, hí-hó
 l - lá, lámh, láidir, lán, lampa, lár, lón, luí
 l' - leaba, leabh, leat, léim, léine, liathróid,
 liomanáid, litir
 m - madra, Máirt, mála, mamaí, mór, muc, moin, much
 m' - mé, méar, míle, milis, milseán, mise
 n - nead, Neans, Neil, ní, níl
 p - páirc, páipéar, páiste, póca, punt
 p' - peann, peil, péire, pian, píosa, píopa
 r - rás, ramhar, raibh, rothar, rud
 r' - ribín, rinne, rith, reoite
 s - salach, samhradh, sáspan, suas, subh, súgradh
 s' - sé, seacht, seachtain, sean, seo, siopa, siúcra,
 seif, séipéal
 t - tá, tabhair, tae, talamh, tar, tapa, tóg, turcaí
 t' - te, teas, teilifís, tine, ticéad
- such lists would enhance listening skills and draw attention to initial letter/sound correspondence.

- 30 -

3. Short vowels:

a	e	i	o	u
cat	Peig	milis	don	rug
mata	te	min	pota	muc
agus	deich	bib	corp	rud
agam	peil	ribe	col	pus
agat	ceist	ribín	cos	muga
anocht	teidí	sin		thug
asal				

4. Consonant blends:

br	-	bróg, broc, bradán, braon, brón, brú
br'	-	bríste, bréagan, breá, bréag, bricfeasta, breac
bl	-	bloc, blús, blas, bláth, blaosc
bl'	-	bligeárd, bliain, bleachtair, bléasar
cl	-	clann, claí, cloch, clog, cluiche, cluas
cl'	-	cliste, cléireach, cleite, cleas, cléir, clibirt
cr	-	crann, croch, croí, crónán, crua, cró, croiceann
cr'	-	créatúir, creideann, críoch, crith, cré, críonna, críos
cn	-	cnó, cnámh, cnoc, cnuasach, cnuimh
cn'	-	cníotáil, cneas, cneasta
dl	-	dlús, dlúbhaint, dlúite
dl'	-	dlí, dleacht, dlíodóir, dleathach, dlisteanach
dr	-	dráma, droichead, droch, dróim, draíocht
dr'	-	dreach, drisiúr, dréimire, dreas, dreoilín
fl	-	flúirse, flaigín, flaínín, flaitiúil, flosc
fl'	-	fliuch, fliú, fleá, fleasc, fleiscín

- 31 -

fr - francach, frog, fráma, fraoch, fraochán
 fr' - freisin, freagra, fréamh, freastal, frídín
 gl - glan, glaoch, glas, glasraí, glór, gloine
 gl' - glic, gléigeal, gliomach, gleann, gléas
 gr - grá, gruaim, gruaig, gráta, gránna, grósaear
 gr' - grian, greann, greim, gríscín
 gn - gnás, gnó, gnáth
 gn' - gníomh, gné
 pl - plúr, planda, pláta, plána, pluc
 pl' - plé, plean, pléasc, plimp, pleidhce
 pr - práinn, praiseach, pras, prás, práta
 pr' - preab, príosún, préachán, prionsa
 sc - scadan, scáfar, scaimh, scamall, scanradh, scuab
 sc' - scéal, scean, scian, scilling
 scl - sclábhaí
 scl' - scléip
 scr - scraithín, scrúdu, scrogall
 scr' - scríobh, scrios, scriú, scread
 sl - slabhra, slacht, slat, sláinte, slua, slaod, slán
 sl' - slí, sleá, slinneán, slios, sliabh
 sm - smacht, smál, smúit, smólach
 sm' - sméar, smig, smidirín, smeid
 sn - snas, snáithín, snámh, snaois
 sn' - sneachta, sníomh
 sp - spota, sparán, spól, sport, spúnóg
 sp' - speal, spideog, spéir, spiaire, speaclaí
 spl - splanc
 spl' - spleodar, spleách, splinc

- 32 -

spr	-	spraoi
spr'	-	sprid, spré, spreagadh, sprionlóir
sr	-	sráid, srann, sraoth, srór, sruth, sraith, sruthán
sr'	-	srian, sreang
st	-	stán, stampa, stumpa, staighre, stáisiún, stoca, stól
st'	-	stéig, stíl, stiúir, stiall
str	-	strapa, stráice, stró
str'	-	stríoc, streancán
tl	-	tlú, tláith
tn	-	tnúth, tnáite
tr	-	trá, trasna, traein, tráthmóna, trucail
tr'	-	treis, trí, tréad, treibh, treabhadh, trínse

These blends also can be eclipsed or aspirated e.g. bplúr, ghlan.

5 . Vowel Diphthongs:

ia	-	liath, Dia, pian, dian, rian, mian, siar, aniar Ciarraí, Liam, Brian, Cian, scian, iasc, miás, ciall
ua	-	suas, thuas, anuas, crua, dua, slua, gual, cuan, luath, tuath, cuairt, buairt, bua, cluas

6 . Vowel Digraphs:

íó	= [i:]	síos, thíos, cíor, léin, fíon, díon, fíor, síor, bíonn, draíocht, filíocht
uí	= [u:]	buí, guí, luí, cuí, tuí
aí	= [i:]	cartaí, mataí, geataí, claí, leanaí, drámaí
oí	= [i:]	croí, groí
aoi	= [i:]	aois, aoibhinn, caoirigh, caoineadh, caoin, gaois, spraoi, caoi

- 33 -

ui	= [i]	fuil, cuil, cuid, druid, druil, duine, cluiche, luibh
io	= [i]	lios, fios, ciotóg, fiolar, giodam
io	= [u]	siopa, liopa, liomanáid,
oi	= [i]	goid
oi	= [ɛ]	toil, scoil
ói	= [ɔ]	Póilín, cóipleabhar, moin, tóin, cóir, siopadóir
eo	= [ɔ:]	leon, seoda, ceol, seol
eoi	= [ɔ:]	feoil, reoite, breoite, dreoite, gleoite
iu	= [u]	fliuch, triuch
iú	= [u:]	fiú, siúl, liú
úi	= [u:]	cúis, dúil, múin, sūil, rúin
iui	= [u:]	ciúin, miúil, iúil, misniúil, cairdiúil
ai	= [a]	cait, maise, daite
ea	= [a]	sea, leat, beach, bean, deas, ceacht
ai	= [i]	clainne, bain
ao	= [ɛ:]	aol, baol, caol, daol, saol, gaor, daor, saor, maor
ái	= [a:]	Cáit, áit, gáire, náire, Máire, báire, báid
eá	= [a:]	Seán, breá, sleán, bleán
éi	= [ɛ:]	léim, céim, géim, réim, géire, léir, béic, réice
éa	= [a]	béal, céad, gear, méar
ae	= [ɛ:]	lae, tae
ei	= [ɛ]	teirce, feircín

7. Initial Consonant Di graphs:

Aspiration:-

bh	= [v]	bhord, bhual, bhán
bh'	= [v']	bheol, bheo, bheag

- 34 -

ch	= [x]	chaith, chuir, Cháit
ch'	= [x']	cheol, chearc
dh	= [y]	dhún, dhath
dh'	= [y']	dhein, dhearg
fh	= [f]	ar fhan, ar fhág, an fhuinneog, fhoraois
fh'	= [f']	fheirm, an fheadóg
mh	= [v]	mhúin, mhaith, mhór, Mháire
mh'	= [v']	mhín, mhic
ph	= [f]	a Phóil, sa phóca, phúca
ph'	= [f']	a phíop, an phinsín
sh	= [h]	shábháil, shá
sh'	= [h']	Sheáin, sheol, Shicbhan
sh'	= [h']	Shéamais, shín, Shíle
th	= [h]	thug, tháinig, Thomáis, thóin
th'	= [h']	thit, thriomaigh

Eclipses:-

mb	= [m]	mbord, mbosca, mbróg, mbínse
gc	= [g]	gcos, gcailíní, gcúireann
nd	= [n]	ndroim, ndoras, ndaoine
nd'	= [n']	i ndiaidh, i ndearmad
bhf	= [v]	bhfál, bhfuinneog, bhframaí
bhf'	= [v']	bhfear, bhfilí
ng	= [ŋ]	ngalún, ngáirdin, ngarda
ng'	= [ŋ']	ngealt, ngeata
bp	= [b]	bpost, bpóg, bplód, bplátaí
bp'	= [b']	bpinginí, bpileár
dt	= [d]	dtugann, dtraenacha
dt'	= [d']	dtithe, dtinte

- 35 -

Prefixes t (an t-aran),
 h (na hasail),
 d (d'ith, d'ól),

and eclipses for vowels follow the rules for initial consonants except for d'ith which is [d] or [d'] depending on the vowel that follows:

- d'fhéach, d'fhág.

/d'ɛx/, /dɑ:g/

8. Double Consonants (ending or medial):

nn = [N] crann, ceann, lann

nn' = [N'] cinn, binn, linn

ll = [L] ball, capall, ciáll, halla

ll' = [L'] tuillte, chaill, cill, maille

rr = [R] corr, earrach, barr, carr

ll and nn at the end of a word cause the vowel immediately preceding them to be elongated to a diphthong - ball = baʊL, ann = aʊN. - rr changes a short to a long vowel: barr = ba:R

9. Final Consonants - aspirated:

bh = [v] tiubh, dubh, subh

dh = [φ] ending of nouns -
 cogadh, canadh, bogadh, manadh, magadh

dh = [x] in past tense, passive verb -
 briseadh, tógadh, itheadh

dh = [x] in the conditional -
 bhrisfeadh, thógfadh

dh' = [x] fáidh, buailfidh, réidh

- 36 -

f	= [h]	in future tense and in the conditional - ólfaidh, íosfaidh, d'ólfadh
f	= [f]	in the passive verb, future and conditional - canfar, chanfaí
gh'	= [gʰ]	chuaigh, coiligh, bailigh, imigh
th	= [θ]	caith, maith, leath, dath

10. Consonant blends which will not occur at the beginning of words:

l before b, bh, g, m = [l̪ə]

e.g. dealg, tolg, Colm. bolg,
scolb, Alba, balbh, dealbh

l' before b' bh' g' m' = [lʰ]

e.g. Beilg, sailm, deilbh

r before b = [rə] borb, carbad

r " b' = [rʰ] geirbe, feirge

r " bh = [rə] marbh, garbh, tarbh

r " g = [rə] deag, fearg, lorg

r " g' = [rʰ] meirg

r " m = [rə] arm, gorm

r " m' = [rʰ] airn, feirm, gairm

n before b, bh, and m = [nə]

Banba, banbh, leanbh, manna.

11. Medial Consonants - aspirated:

bh = [bʰ] abhainn, gabhar

bh' = [bʰ] aoibhinn, saibhir, luibheanna

ch' = [tʰ] cluiche, cuaiche, fiche

dh = [dʰ] adharc, radharc, ladhar, fadhó

dh = [dʰ] bodhar

- 37 -

dh'	= [a:]	meidhir, snaidh
gh	= [au]	rogha, bogha, fceghlainn
gh'	= [a:]	aghaidh, saighead, deighilt
mh	= [au]	domhan, damhsa, ramhar, samhradh
mh'	= [i:]	teimheal, geimhreadh, deimheas
mh'	= [a:]	deimhin
mh	= [ɔ]	fómhar, cómhar, samhar, cómhad
th	= [h]	athair, bóthar, rothar, máthair
th'	= [h']	ithe, tithe, flaitheas, ráithe

12. Final Consonants which effect the quality of the preceding vowel/vowels:

m	← [au]	= am, cam, glam, lom
mp	← [au]	=ampa, lampa, ampla, sampla
m'	← [i:]	= droim, suim, in
m	← [a:]	= greim
n	before t	= cuntas, mant, ceantog, punt [u:] [au] [au] [u:]
n	before c	= ponc, sonc, banc [u:] [u:] [a:]
ng	ending	= rang, sreang, seang - [au]
nt'	-	caint, roinnt, intinn [a:] [a:] [i:]
nc'	-	bainc, rince [i:] [i:]
ng'	-	cuing, muing [i:] [i:]
rd (medial and final)	-	ard, garda, bardas, airde, ceird, bord, ord, ordóg [a:] [a:] [a:] [i:] [e:] [ɔ] [ɔ] [ɔ]
rn (medial)	-	doirne, dearna, carnadh, foirne [ɔ] [a:] [a:] [ɔ:]

The above phonic list could be used as an aid to facilitate learners to unlock new words. Orthographic competence and the ability to construct meaning from the text will also

FOCLÓIRÍN TÉARMAÍOCHTA

LEAGAN ACADÚIL	LEAGAN SIMPLÍ	MÍNIÚ
Fóinéim	Fuaim	Na haonaid is lú fuaim i bhfocal is ea na fóinéimí. m.sh. f – ea – r
Graiféim	Litriú	An litir nó na litreacha a sheasann d'fhuaim amháin (fóinéim) m.sh. F an a Ph ádraig.
Cumasc (fuaimeanna)	Fuaimeanna a Chur le Chéile i bhFocal (don léitheoireacht)	b – o – g = bog
Deighilt (fuaimeanna)	Fuaimeanna a Scaradh nó a Bhaint ó Chéile i bhFocal (don scríobh / litriú)	beannaigh = b - ea - nn - aigh
Ionramháil / Múnlú Focal	Malartú nó Babhtáil Fuaimeanna i bhFocla	Babhtáil agus fágáil ar lár fuaimeanna i bhfocla
Focla gan Chiall	Focla gan Chiall	Modh teagaisc an-lárnach i gcur chuige na fónaice is ea focla cumtha (gan chiall) a úsáid le patrúin litrithe fuaime a chleachtadh nó a thástáil.
(An Fhónaic) Ionduchtach	Scríobh is Abair (nó Léigh is Abair)	Modh teagaisc an-lárnach i gcur chuige na fónaice: nuair a deir an foghlaimeoir chuile fhuaim amach os ard de réir mar atá sé nó sí á scríobh (nó á léamh).

An Schwa	An Schwa	Go minic i bhfocla ilsiollacha, bíonn béim ar shiolla amháin agus fuaim na ngutaí sna siollaí eile níos laige dá bharr. Tugtar 'Schwa' ar ghuta lag den chineál seo ar deacair a litriú a dhéanamh amach ó chluais.
Défhoghar / Tréfhoghar	Défhoghar / Tréfhoghar	Nuair a bhíonn dhá nó trí fhuaim ghuta le cloisteáil i bhfocal, go soiléir (nó ag sleamhnú isteach ina chéile). (ua/dua agus ia/Dia eá/meán agus ái/fáil).
Dégghraf / Trégghraf	Dégghraf / Trégghraf	Nuair a sheasann dhá nó trí litir d' aon fhuaim amháin i bhfocal. M.sh. tae (é); aois (í).

* Tabhair faoi deara go bhfuil na focla thuas grúpáilte le téarmaí eile gaolmhara, ní de réir ord aibítire.

Leabharliosta

- An Roinn Oideachais agus Scileanna, *Curaclam nua Teanga na Bunscoile: Scoileanna T1 (Contanam dul chun cinn)*, (An Roinn Oideachais agus Scileanna, BÁC, 2015)
- An tSeirbhís Náisiúnta Síceolaíochta Oideachais, *A Balanced Approach to Literacy Development in the Early Years* (NEPS, 2016)
- An tSeirbhís Náisiúnta Síceolaíochta Oideachais, *Cur Chuige Cothromaithe i Leith Fhorbairt na Litearthachta i mBunranganna na Bunscoile* (NEPS, 2017)
- Bear, Invernizzi, Templeton & Johnston: 5th Edition, *Words Their Way: Word Study for Phonics, Vocabulary and Spelling Instruction* (Pearson, 2013)
- Belfast Education and Library Board *Fónaic na Gaeilge* (BELB, 2011)
- Blackstock, Harry & Patrick McEvoy, Phonics Ireland, (cúrsa ar líne) www.phonicsireland.com (2008-2014)
- Bord Oideachais & Oiliúna Dhún na nGall, *Core Skills: First Steps in Reading, Writing, Listening & Speaking and Quantity & Number*
- Carrigan, Jane & Downes, Dr. Paul with Byrne, Imelda, *Is there more than what's the score? Exploring needs and skills checking for literacy as part of a holistic initial assessment process in a lifelong learning society*. (Education Disadvantage Centre, St. Pat's, Dublin, 2010)
- Clarke, Alison, *Spelfabet*, www.spelfabet.com.au
- Cowling, Keda & Cowling, Harry, *Stareway to Spelling* (Keda Publications UK, 2002)
- Cowling, Keda & Cowling, Harry, *Toe by Toe: A Highly-Structured Multi-Sensory Reading Manual for Teachers and Parents* (Baildon UK, 1993)
- Culligan, Brendan, *Spelling and Handwriting* (Culligan, Dublin 2009)
- Curaclam Thuaisceart Éireann, Féasta Focal* (CCEA, 2010)
- Curaclam Thuaisceart Éireann, Straitéisí Molta le haghaidh Feabhsúchán Deacrachtaí sa Léitheoireacht* (CCEA 2007)
- Davenport, M. Ruth, *Miscues, Not Mistakes: Reading Assessment in the Classroom* (Heinmann, Portsmouth NH, 2002)
- Dept. for Education & Skills UK *Letters and Sounds: Principles & Practices of High Quality Phonics* (Crown Copyright, 2007)
- Fountas, Dr. Irene C. & Pinnell, Dr. Gay Su, *The Common Core Standards for Language and Literacy and The Continuum of Literacy Learning, Grades PreK – 8: A Guide to Teaching* (Heinemann, Portsmouth NH, 2010)
- Fry, Kress & Fountoukidis, *The Reading Teachers' Book of Lists, 4th Edition*, Jossey-Bass, USA, 2000)
- Gillingham, Anna & Stillman, Bessie, *The Gillingham Manual* (Educators Publishing Service, 1997)
- Gittins, Ros, *An Introduction to Literacy Teaching* (The Basic Skills Agency, London, 1998)
- Hatcher, Duff, Hulme, *Sound Linkage – An Integrated Programme for Overcoming Reading Difficulties* (Wiley Blackwell USA, 2014)
- Hornsby, Shear & Pool, *Alpha to Omega, The A-Z of Teaching Reading, Writing and Spelling* (Heinemann, 1975)

- Kennedy, Dunphy, Dwyer, Hayes, McPhillips, Marsh, O'Connor & Shiel, *Literacy in Early Childhood and Primary Education (3-8 years)* (NCCA, 2012)
- Lloyd, Sue, *The Phonics Handbook: A Handbook for Teaching Reading, Writing and Spelling* (Jolly Learning, 1992)
- Mac Ionmhain, Seosamh, *Bunlitriú* (An Comhlacht Oideachais, 1988)
- Mac Lochlainn, Antain & Ní Mhaonaigh Siuán, *Blas: Cleachtaí Foghraíochta* (COGG, 2014)
- Marinovich, Carol, *DOLCH: Sight Word Activities* (McGraw-Hill, Columbus 1999)
- Moats, Louisa, *Speech to Print: Language Essentials for Teachers* (Brookes Publishing USA, 2010)
- Moats, Louisa, *Speech to Print Workbook: Language Exercises for Teachers* (Brookes Publishing USA, 2011)
- Muintearas: *An Togra Oideachais Ghaeltachta Scéim Foghraíochta* (Muintearas, 2006-2010).
- NALA, *Curriculum Development: An evolving model for adult literacy and numeracy education* (NALA, Dublin 2009)
- Newell, Anne, *The Newell Literacy Programme* (Learning Horizons, 2004)
- Ní Ghrádaigh (Eag.), *Liostaí Bhreacadh: Focail Choitianta sa Ghaeilge* (Breacadh, 2007)
- Ní Ghrádaigh, Ní Iarnáin & Ní Iarnáin, *Nuascríobh na Gaeilge* (Breacadh, 2003)
- Ní Shéaghdha, Síle, *Fónaice agus Rann, Cleachtaí & Greann* (Lámh Chúnta, 2014)
- Ní Shéaghdha, Síle, *Learaí Litriúcháin A-F* (Síle Ní Shéaghdha, 2005)
- Nic Giolla Bhríde, Ciara, *Fonn na Fónaice* (Gill Education, 2013) (CD-Rom)
- Novelli, Joan, *Wonderful Word Family Games*, Scholastic Professional Books USA, 2002)
- NSW Dept. of Education, *Literacy Continuum*, (NSW Dept. of Education, 2015)
- Ó Baoill, Dónall P., *Cleachtaí Foghraíochta* (ITÉ, BÁC, 1975)
- Ó Baoill, Dónall P., *An Teanga Bheo: Gaeilge Uladh*, (ITÉ, BÁC, 1996)
- Ó Bróithe, Éamonn, *Litearthacht Aosoach sa nGaeltacht: Staidéar ar Riachtanais agus ar Chumas Aosach maidir le Litearthacht i nGaeilge* (tráchtas PhD, Ollscoil Éireann Gaillimh, 2015)
- Ó hÓgáin, Nollaig, *Buntús Litrithe* (Gill & MacMillan, 1982)
- Ó Huallacháin, Colmán, *Bunchúrsa Foghraíochta* (An Gúm, BÁC, 1993)
- Ó Murchú, Séamus, *Cúrsa Tosaigh Foghraíochta*, (An Gúm, BÁC, 1985)
- Ó Murchú, Séamus, *An Teanga Bheo, Conamara* (ITÉ, BÁC, 1998)
- Ó Sé, Diarmuid, *An Teanga Bheo, Corca Dhuibhne* (ITÉ, BÁC, 1995)
- Ó Siadhail, Micheál, *Córas Fuaimanna na Gaeilge* (An Institiúid Ardléinn, BÁC, 1983)
- Ó Buachalla, Breandán, *An Teanga Bheo, Gaeilge Chléire* (ITÉ, 2003)
- Ó Raghallaigh, Brian, *Fuaimanna na Gaeilge* (Cois Life, BÁC, 2013)
- Rose, Jim, *Independent Review of the Primary Curriculum* (Dept. of Education UK, 2009)
- Spencer Learning, *Ultimate Phonics Reading Program Words and Sentences* (Spencer Learning, 2000)
- Wernham, Sara & Lloyd, Sue, *Jolly Phonics Teacher's Book* (Jolly Learning, 2010)

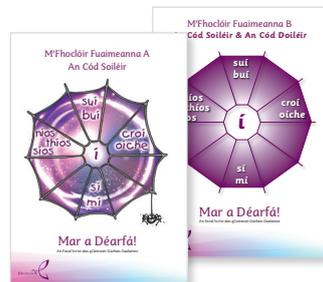
Mar a Déarfá!

An Focal Scríofa don Chainteoir Dúchais Gaeilge

Cur chuige agus áiseanna tacaíochta
chun líofacht léitheoireachta agus cruinneas litrithe a mhúineadh
don chainteoir dúchais Gaeilge.

Príomhfhuaimneanna na Gaeilge: An Cód Soiléir 1

Gutaí	á	ó	ú	é	í			
	ál	ól	sú	gé	rí			
	a	o	u	e	i			
Consaim	las	gob	pus	te	mil			
	b	c	d	d'	f	g	h	
	bád	cúl	dó	deifir	fás	gúna	hata	
Eile	j	l	m	n	p	r	r'	
	jip	lón	mór	nóta	poc	rós	fir	
	s	s'	t	t'				
	sop	sicín	túr	tíim				
Eile	ua	ia	ng	bh	bh'	ch	ch'	
	fuair	iasc	ingar	an bhó	an bhóir	chas	an chéist	
	dh	dh'	fh	ai	agh	abh	t'	
	dhá	luch	dhíbir	an fhídal	craic	slaghán	babhla	tíl

Cúrsaí fónaice is bunús leis an gclár seo, ach téitear i muintín rialacha litrithe, gramadaí agus eile de réir mar is gá le litriú na Gaeilge a mhúineadh go héifeachtach.

Tuilleadh eolais:

BREACADH,
Acmhainn Aosoideachais trí
Ghaeilge don Ghaeltacht
Casla, Co. na Gaillimhe.
Fón: 091-506846
R-phost: eolas@breacadh.ie

An Chomhairle um Oideachas
Gaeilge & Gaelscolaíochta

Foras na Gaeilge